

Py II
166

CUGETUL ROMÂNESC

REVISTĂ LUNARĂ

ȘCOALA MEDIE DE ARTE PLASTICE
TIMIȘOARA

COLABORATORII ACESTUI NUMĂR:

T. ARGHEZI, G. BACOVIA, EMANOIL BUCUȚA, G. CARDAS, ION CĂLUGĂRU,
M. GAȘPAR, N. IORGA, N. H. LAHOVARY, ADRIAN MĂNIU, M. MIHĂILEANU,
VASILE MUNTEANU, ION PÎLLAT, VLADIMIR STREINU, E. TITEANU, URMUZ,
V. RUSSU-ȘIRIANU, FRANCISC ȘIRATO, V. VOICULESCU, I. VINEA.

IUNIE-IULIE No. 6-7. ANUL II 1923

Colaboratorii „Cugetului Românesc“

I. Agârbiceanu	Mircea Djuvara	Perpessicius
Al. Alimănișteanu	Leon Donici	Camil Petrescu
Em. N. Antonescu	Bogdan-Duică	Cezar Petrescu
C. Ardeleanu	Bucura Dumbravă	Al. A. Philippide
Tudor Arghezi	Horia Furtuna	Ion Pillat
G. Bacovia	G. Galaction	Dragoș Protopopescu
Jean Bart (Eug. P. Botez)	I. Găvănescul	Sextil Pușcariu
M. Beza	Dr. Marius Georgescu	Vintilă Russu-Șirianu
Ion Bianu	N. Iorga	Mihail Sadoveanu
Lucian Blaga	Cora Irineu	Ion M. Sadoveanu
Demostene Botez	G. M. Ivanov	V. Sângeru
V. Bogrea	N. H. Lahovary	Francisc Șirato
Ion I. C. Brătianu	Traian Lalescu	Theodor Solacolu
Vintilă Brătianu	Dinu Lance	H. Stahl
G. Brăescu	Prof. N. Leon	Maria Dr. Stănculeanu
Emanoil Bucuța	Al. Lepădatu	I. D. Ștefănescu
N. Budurescu	Adrian Maniu	Vasile Stoica
Al. Buzuiocanu	D. Marmeliuc	Vladimir Streinu
Ion Buzdugan	Ion Mateiu	Al. O. Teodoreanu
Oscar Walter Cisek	M. Mihăileanu	Ionel Teodoreanu
Gh. Cardaș	Gil Mihăilescu	G. Tătărescu
G. Cifarelli	Claudia Millian	Urmuz
N. M. Condiescu	Ion Minulescu	I. Valaori
A. Cotruș	Vasile Munteanu	V. Vălcovici
Nichifor Crainic	I. Nistor	I. Vinea
Const. Diamandy	Ramiro Ortiz	V. Voiculescu

Proză și versuri inedite de: D. Anghel, Barbu Delavrancea, Al. Macedonski, Al. Mateevici, Duiliu Zamfirescu.

■ Manuscrisele greu de descifrat se distrug necitite. Autorii sunt rugați să le trimită de preferință copiate cu mașina.

Pentru orice lămurire cerută prin corespondență se vor adăoga timbrele trebuincioase.

■ Autorii și editorii interesați să li se facă dări de seamă complete, vor trimite cărțile în câte 2 exemplare. Un singur exemplar dă dreptul la o inserție în „Bibliografie“.

REDACTIA ȘI ADMINISTRAȚIA:

BUCUREȘTI

Pasajul Comœdia, Scara 2 B în fața intrării Teatrului „Regina Maria“.—

Orele de biuro: 6—7 p. m.

TOATE DREPTURILE REZERVATE

1) Conferința ținută la Societatea „Poesis”.

Cereul „Poesis”, al cărui titlu, dacă nu mă înșel, înseamnă „Poesie”, a binevoit să mi se adreseze și mie reprezentant al unei generațiuni care se crede mult mai puțin învecită decât cum o parte din tineret binevoeste să o creadă, pentru a vorbi de un subiect pe care să și-l alegă singur. Evident a vorbi la „Poesis” înseamnă a vorbi de poezie; poezia însă își alege domiciliul unde vrea, și uneori chiar în ciace se numește vulgar „poezie”, adică în ciace în tinerețea mea se făcea în versuri egale ca metru, egale ca ritm, în loc să se facă fără niciun ritm, scriind-se pe linii cât mai neegale între ele. Dar poezia are o libertate absolută de a-și alege domiciliul, pentru că este suverană în ciace privește locuința și nu trebuie să se adreseze niciunui oficiu de închiriere: poezia deci este liberă să se așeze și în alt domeniu. De aceea eu cred că istoria literară comite o foarte mare greșeală atunci când se uita la apariția superficială a unei bucați, pentru ca să o claseze într-un domeniu sau într-altul. Pentru că, vedeți, anume versuri sunt curată proză.

Acum e adevărat că eu cunosc și un critic — care nu mai trăiește acum — care, în graba de a face o dare de seamă, a vorbit de versuri foarte urite dintr-o carte care, din ne-norocire, era scrisă în proză. Și a tipărit darea de seamă. Așa încît se fac une ori greșeli cu aceste procedee de precizare a ciace este vers și a ciace este proză, mai ales cînd nu deschizi cartea pe care o ai înaintea ochilor. Dar, faci să acorzi titlul de poezie unei lucrări total prozaice și să aiă înțelegerea obișnuită a poeziei. Se poate zice chiar că în lume au fost mult mai mulți poeți cari au scris în proză decât poeți cari să fi scris în versuri. Unul din

cei mai mari poeți cari au scris în proză, dar într'o proză neimitabilă, — din care cauză o imită toată lumea, dar nu reușește, în țara lui de origine, Anglia—a fost și Thomas Carlyle.

A vorbi de Carlyle este pentru mine și a-mi aduce aminte — dela cinzeci de ani înainte este totdeauna foarte plăcută aducerea aminte, mai ales cind are cineva convingerea că a fost o vreme sensibil mai bună decît vremea pe care, sub atâtea raporturi, o trăim acum. În orice caz, eu, în smerenia mea, am legături sufletești, așa zice: filiale cu Carlyle, în sensul că sufletul meu a primit mult bine dela dinsul, că el a contribuit foarte mult la îmbunătățirea — intru cit ar vrea cineva s'o accepte — a sufletului meu propriu. El m'a salvat dintr'o criză, foarte urită, care a fost o criză a generației mele, și s'a repetat la alte generații, care nu au citit pe Carlyle, sau l-au citit numai în bucăți alese, traduse din franțuzește, ceea ce însemnează cu totul într'alt spirit.

(Carlyle a fost tradus și în românește, foarte bine, de d. Antoniadă, conferențiar la Universitate, dar s'a dat numai cîteva părți din opera lui).

Cred că nu este prea multă pretenție din partea mea, dacă, pentru a explica alegerea subiectului și deranjarea pe care v'am cășunat-o postindu-vă la această conferință, voi spune cîteva cuvinte despre acest contact sufleteș cu Carlyle, care, din nenorocire, în generația mea a fost individual, pe cind ar fi fost mult mai bine să fi fost al întregii mele generații, care printrînsul ar fi cunoscut literatura engleză, o anumită fază a literaturii engleze, într'o anumită direcție specială din acea fază.

II.

Onorat auditoriu, cind eu și oamenii din generația mea aveam mai puțin de douăzeci de ani, eram străbătuți de idei pe care nu zic că le reneg în întregime, dar pe care în cea mai mare parte nu le mai cred capabile să susțină o viață. Fusesse în dezvoltarea culturii românești un curent al socialismului metodic german, marxist, care o fi avînd și calități, de vreme ce a devenit o religie, care are nu numai credincioși, ci une ori și martiri, dar și anume defecte. Nu voi vorbi de defectul acela că întrînsul se cuprinde o economie politică foarte veche, pe care orice

absolvent de facultate germană din timpul nostru o poate dovedi într-o jumătate de ceas că nu mai corespunde stării actuale a societății. În afară de acest defect, are unul mult mai mare, pentru că, dacă pe cunoștințe greșite se pot sprijini unele lucruri foarte bune, pe cele mai bune cunoștințe nu se poate sprijini un spirit fals. Spiritul fals care se cuprinde în socialism este acela că toate lucrurile care sunt în societatea omenească pleacă dela anumite nevoi de ordine materială. Prin urmare: religia, arta, literatura, organizația politică, toate pleacă dela anumite situații în legătură cu stomahul.

Acum, teoria este în felul acesta grosolană și desgustătoare; dar la vîrsta pe care o aveam atunci, ea avea o mare atracțiune: se înțelegea greu. Lucrul pe care l-ai înțelege greu se reține foarte mult, lucrul pe care te-ai trudit mult pentru a-l înțelege și nu l-ai înțeles, se reține o viață întreagă. Nu m'am găsit în situația a doua, dar m'am găsit în situația întâi. Trudindu-mă a înțelege „Capitalul” lui Karl Marx, evident că am avut o deosebită stimă pentru ideile de acolo, care reprezentau cantitatea de muncă pe care o cheltuisem pentru a avea iluzia că le înțeleg. Și am ținut și o conferință despre „Capitalul” lui Marx. Așa încît se amesteca și un element de vanitate, reprobabil, în legătura pe care o avem cu Karl Marx.

Pe vremea aceia, de naționalism la Universitatea noastră din Iași, nu se pomenia de loc. Abia începea eminescianismul, care cuprinde fără îndoială întrinsul, în largă lui poezie, mult mai mult decît anumite formule de economie politică trecute prin unele interese care nu sunt economice, dar politice; cuprinde, zic, un crez național sănătos.

Cu Eminescu m'am deprins cînd eram în clasa a V-a de liceu. Întîiu n'am înțeles mare lucru, pe urmă am fost sedus de muzică: dela muzică, dela elementele poeziei superficiale, am trecut la fond. A fost ca o coborîre a duhului sfînt, care nu alege pe acei asupra cărora se coboară: am prins fondul de-odată, și, cînd am intrat în Universitate, eram eminescian și, în același timp, dacă nu socialist în activitate, cel puțin socialist de propagandă. Am răspîndit și broșurile cu coperta roșie ale lui Cropotchin. Nu prea găsim în orașul meu de naștere, Botoșanii, amatori pentru broșurile roșii. Știu că m'am asociat cu un coleg, care ținea acum cîțiva ani un otel la Botoșani, deci un capitalist destul de înțolit, ca să răspîndim împreună broșurile acestea

cu copertă roșie. Vinovăția noastră era mai slabă, pentru că broșurile le împărțiam, dar nu le cetisem, ciace se întâmplă foarte adesea ori cu acei cari impart broșuri.

În această stare de spirit, după un an și jumătate de Universitate—unii găseau că trebuia să mai fac un an și jumătate; eu credeam că am pierdut cel puțin o jumătate de an, căci cit știam se putea învăța și într'un an—, am mers în străinătate.

Cetisem literatură franceză destulă pînă atunci, imprumutînd: cetiam puțin și prin transparentă și printre foi, ca să nu fiu nevoit să tai foile cărții împrumutate dela librărul ce ținea cartea cea nouă. Sistemul nu se mai practică, dar pe vremea mea îmi permitea să cetesc romane franceze cu zece bani volumul. Vremuri paradisiace! De aceea sînt profund înduioșat comparînd acele vremuri cu cele de azi, cînd trebuie să dai cel puțin o sută de lei pentru a avea proprietatea cărții pe care s'o cetești.

Cetisem literatura franceză pentru Orient și făcusem, cit îmi îngăduia mintea, oarecare alegere. În paginile de literatură din tinereță, pe care le-a strâns un prieten editor acum cîteva luni de zile, se cuprind și articole despre pesimismul artistului și alte lucruri pe care nu le-ai citit, și bine ai făcut, de și editorul are dreptul să fie de altă părere.

Cînd am plecat în străinătate, hazardul m'a pus în legătură cu literatura engleză.

Noi nu știam englezește niciunul. Nu se învăța în școală. Învătasem noi de plăcerea noastră, așa încît învățătura noi n'am uitat-o pentru că era o plăcere a noastră. Învățătura din program e liber să o uite cineva după ce a făcut cursul obligatoriu.

Îmi aduc aminte că împreună cu un coleg al meu—mă întind cam mult, dar mă apropiu de vîrsta cînd amintirile au farmec pentru cel ce vorbește și atunci își închipuie că și pentru cei ce-l ascultă, de și se înșeală foarte adesea ori, împreună cu prietenul meu Evolceanu, care e acum profesor de limba latină la Universitate, am hotărît să învățăm englezește. Cum eram curagioși, ne-am adresat de-a dreptul la Shakespeare, și anume la Sonetele lui Shakespeare. Cine nu le-a cetit în englezește nu-și închipuie cit de îndrăzneată era tentativa noastră. Colegul meu, care probabil știe englezește acum, dar nu din încercările de atunci de la Paris, s'a desgustat și l-a lăsat pe Shakespeare. Eu nu l-am lăsat, în îndărătnicia mea care mă face să bravez

nu numai dificultăți englezești, dar și altele, cînd știu că am dreptate. Am schimbat cartea și am luat un alt autor, o carte foarte frumoasă, care nu e tradusă în românește, din care nimic n'a fost transpus în limba noastră, „The Last of the Barons” a lui Bulwer Lytton.

Eu pronunț rău englezește: n'am avut niciodată profesor de englezește, din care cauză un coleg, într'un foileton — căci dumnealui este foiletonolog a binevoit să spună că nu știu englezește de loc. Știu foarte bine! Am tradus o mulțime de romane, cetesc englezește ca și franțuzește, dar nu pronunț bine. Am cetit deci romanul „Cel din urmă dintre Baroni”, în care se înfățișează descoperirile din secolul al XV-lea: unul inventează o mașină—cum era să fie mai tirziu locomotiva lui Stephenson,—și în felul acesta e torturat în jurul unei creațiuni care-l face să treacă drept vrăjitor.

Am luat întîiu dicționarul, și traducerea a mers tare greu. De la o bucată de vreme m'am hotărit să cetesc fără să mai consult dicționarul. Înțelegeam întîiu, căutînd asămănarea cuvintelor englezești cu cele franțuzești și nemțești, atîta parte din pagină, din pagina următoare ceva mai mult și tot mai mult, pînă ce am terminat cele două volume din edițiunea Tauchnitz. Și, cînd am isprăvit cele două volume, eu știam englezește destul de convenabil ca să mă pot servi de această limbă în studiile mele.

O călătorie la Londra m'a strămutat în cartierul librărilor. Cartea engleză, nu știu dacă a băgat de samă cineva și dacă lucrul se poate observa aiurea decît în Londra, nu numai că este legată foarte frumos, tipărită foarte frumos, dar are și un miros special, foarte plăcut. Eu, pe care natura m'a inzestrat, între puținele daruri, și cu un miros aproape torturator, simțiam librăria engleză de departe prin mirosul particular al cărților.

Uitasem să vă spun să încă din Paris cetisem „Revoluția franceză” a lui Carlyle, și, pentru ca să fiu mai exact și să prind toate legăturile, cetisem încă dela Iași și „Eroii” și Cultul Eroilor a lui Carlyle, tradus în limba franceză. Mi s'a părut o carte neînchegată, poate pentru că nu se poate traduce din englezește în franțuzește. Acesta este un lucru sigur. În nemțește se poate traduce, dar slab, în românește foarte bine, în italienește o traducere din englezește este cu totul imposibilă: e cu totul altă concepție a naturii, altă viziune în interiorul omului; cuvintele nu corespund

de loc. Traducerea aceasta franceză ne-a rebutat. În original, m'a lovit sistemul profetic al lui Carlyle, în care este ca o explozie de lumină, dar nu o explozie care să te facă a vedea în afară, ci înăuntru. Un fel de radiografie: te vezi cu o mulțime de lucruri pe care nu știai că le ai; după ce te-a atins, devii translucid în ființa ta morală. A traduce aceste cuvinte în franțuzește este ca și cum ai lua un buchet de violele sau de floarea care în Moldova se numește clopoței și l-ai prefăce în flori artificiale, de catifea sau de tot ce vrei. Nu mai este același lucru.

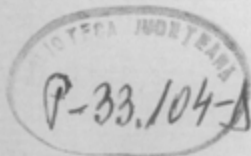
Aceasta e zguduirea și *iluminarea* stilului lui Carlyle, care nu e ca al lumii celeilalte, din care cauză directorii de revistă l-au avut la început într'un fel de groază, luându-l pe fugă de nu știu câte ori pentru stilul lui. Când scrii altfel decît ceilalți, dar corespunzi sufletului omenesc mai deplin și mai delicat decît notațiunea obișnuită din vre-o gramatică a lui Manliu, din gramatica englezească corespunzătoare, se întâmplă că întîiu nimeni nu vrea să scrie ca d-ta, că nu te primește nimeni, dar după o bucată de vreme începe toată lumea să scrie ca d-ta, chiar și acei cari te batjocuresc pentru stilul d-tale. Stilul acesta, cu totul particular, transpus în franțuzește, în limba disciplinată din secolul al XVII-lea, din care s'au izgonit toate cuvintele pitorești pentru că sînt necuviincioase, în care s'a înfășat toată sintaxa, așa încît să nu poată mișca nici minile nici picioarele, pentru că așa stă în sintaxa latină, prin urmare: cu vocabularul atît de redus, cu o sintaxă atît de înțepenită, din care numai calitățile superioare ale poporului francez pot scoate ceia ce scoate literatura franceză dela 1600 și pînă acum,—nu-l poți traduce. Pe de altă parte, ideia „eroismului“, pentru oameni cari ieșiseră abia de ieri din brațele lui Karl Marx, ideia aceasta aristocratică, despotică, tiranică, înlăturînd consultația populară a curenților moderne, era destul de neplăcută, așa încît cartea ne-a răspins: n'a prins. Era și urît tipărită. Văd încă volumul. N'a găsit niciun fel de aderenți. Pe urmă am cetit, cum am spus, la Paris „Revoluția franceză“ a lui Carlyle, despre care nu voiu vorbi acum, ci îndată. În această dispoziție de spirit m'am dus la Londra, și acolo am cumpărat pe Carlyle întreg, de la un capăt la altul. L-am cumpărat dela cele d'întîiu lucrări ale lui, dela «Sartor Resartus», dela scrierea asupra Chartismului englez — mișcarea de reformă electorală care poartă numele de chartism—pînă la „Revo-

„Istoria Franceză“, pe urmă la seria lui de „pamflete“, la „Viața lui Schiller“, la „Viața lui John Stirling“, sfârșind cu „Scrisorile și discursurile lui Oliver Cromwell“ și cu „Viața lui Frederic cel Mare“.

După aceea m'am întors, cu grămada aceasta de volume, cu opera completă a lui Carlyle, simțind bucuria pe care am simțit-o numai mai târziu, în Olanda, când am citit cea dintâi năvelă a scriitorului, extrem de interesant, Multatuli, pe care nu-l cunoșteam de loc, cum nu e cunoscut astăzi nici de cei mai moderniști ai noștri, cari nu prea umblă prin Olanda. Așa am făcut și cu Multatuli: l-am transpus întreg, plătit în aur, în biblioteca mea. Și acum stau vecini, în partea stângă a odăii mele, Carlyle de o parte, Multatuli de cealaltă parte. Multatuli a avut mai puțin noroc: l'am cumpărat mai târziu și nu l-am putut citi tot, pe Carlyle, pe care l-am adus ca student, din Paris, l'am putut citi. Am citit pe „Cromwell“ întreg, „Istoria lui Frederic cel Mare“, în nouă volume, întreg, din celelalte am frunzărit. „Istoria Revoluției“, cum am spus, o știam dinainte.

În felul acesta m'am inițiat în cunoașterea operei lui Carlyle, și imediat am simțit efectul în sufletul meu: materialismul grosolan care mă stăpînea a dispărut. Rămăsese spiritul „Junimii“, excelenta societate literară care a început printr'un scepticism greșit și a terminat printr'o pretenție și mai greșită decît scepticismul pe care-l înălțura; fiindcă e foarte curios: „Junimea“ a început ca o reacțiune împotriva afirmațiilor pedante, și a terminat cu cea mai caraghioasă formă de pedantism—dacă e un junimist aici, îl rog să mă ierte. Scepticismul acesta l-am părăsit imediat. Era aceasta o afirmație care mă scormonia în tot adîncul ființei mele, și, în același timp, m'am simțit prins într'o atmosferă de umanitate așa de largă, așa de caldă, care vibra la fiecare element din cugetarea și simțirea mea, după citeva pagini din Carlyle, încît acestei influențe mai ales îi datoresc că mi-am schimbat întreg felul de a gândi, de a simți și de a scrie. N'am căutat să imit un om care nu se poate imita, dar simt în mine pînă acum elementele primite în această transformare pe care a produs-o citirea literaturii engleze în totalitatea ei și, în această citire, înainte de toate, a lui Carlyle.

Iată prin urmare explicația pe care m'am simțit dator să o dau. Dacă a fost prea lungă, vă rog să mă iertați. Doresc să aveți o astfel de criză a cugetării și a simțirii

d-voastră, pentru ca, pe urmă, cind o să ajungeți la vîrsta mea, să o povestiți, sper, mai bine decît mine în această seară.

Acum venim la Carlyle însuși, a cărui operă, se poate întrezări cu ușoară caracterizare ce am încercat în ce privesc trăsăturile ei cele mai însemnate: venim la altă parte, la partea pe care v'o datoresc prin obiceiul de metodă pe care l-am putut căpăta în trei decenii și mai bine de profesorat, anume la explicația lui Carlyle.

Fraze nu vă dau, pentru că pot să le dau. Oamenii se impart în două: cei cari nu fac fraze pentru că pot și cei cari le fac pentru că nu pot: fiind din întîia categorie, nu le fac de mult. Prin urmare vă rog să transpuneți, dacă doriți, în fraze orice voți; mie dați-mi voie să încerc tendința aceia spre lămurire a lucrurilor care crește cu vîrsta, cînd de la o bucată de vreme lumea apare ca o serie întreagă de probleme pe care cauți să le deslușești pentru a forma convingeri. E adevărat că aceasta nu folosește prea mult de la o vîrstă, pentru că e un bagaj care nu știi la ce stație se duce, căci gara e mai aproape decît pentru d-voastră. Cu toate acestea păstrez deprinderea de a acumula la bagaj chiar dacă drumul e scurt pînă la acea misterioasă gară.

III.

Onor. auditoriu, Carlyle face parte din seria foarte lungă și interesantă de revoltați ai secolului al XIX-lea.

De revoltați, veți zice, împotriva cărui lucru? Împotriva tuturor formulelor. Pentru două motive: întîiu pentru că formulele, de la o bucată de vreme, se veștejesc și mor, și, al doilea, pentru că au defectul de a încuraja ipocrizia. Acel care umblă cu morții în spinare, în religie, în artă, în literatură, în știință, în politică, capătă, nu înfățișarea măiestroasă și solemnă a cioclului de profesiune, ci înfățișarea cuiva care, în loc să poarte pe răposatul în spinare, îl ascunde sub haine. Și în secolul al XIX-lea a fost un șir întreg de astfel de revoltați în toate literaturile, în unele mai mult, în altele mai puțin. În literatura italiană, de exemplu, am avut numai o jumătate de revoltă, împotriva romantismului leșinat, a lui Carducci — a lui d'Annunzio; acela este un fenomen patologic cu totul particular. Dar în literaturile celelalte este cîte unul care caracterizează mișcarea.

Chiar ieri, la Academie, scoteam în relief latura aceasta din opera lui Renan. Renan a fost unul din tipurile de revoltă ai secolului trecut căutînd, peste formula în care nu mai credea — și a spus-o, a avut curajul să o spuie —, căutînd, zic, ceia ce putea satisface mai deplin și mai sincer adîncul sufletului lui scăpat de disciplina aceasta, neacceptată de dînsul, a formulei. În Olanda este acea admirabilă inteligență a lui Multatuli; în Rusia, revizuirea tuturor elementelor cugetării omenesti, în toate direcțiile, a făcut-o Tolstoi, isprăvind cu teorii discutabile, dar în orice caz ieșite după dărimarea lucrurilor acceptate, după revizuirea principiilor tuturor cunoștințelor, după adaptarea la țară, la vremea lui, la ființa lui particulară a rezultatului acestor cercetări.

Însă între revolta altora și între revolta lui Carlyle este o deosebire. Pentru a fixa o comparație între doi, care se înțelege mult mai ușor decît comparația între unul de o parte și o întreagă serie de altă parte, între Renan, care se leapădă de catolicismul secolului al XVII-lea și, odată cu dînsul, de multe obiceiuri de cugetare și deprinderi de a simți, și între Carlyle este o foarte mare deosebire. Francezul, totuși disciplinat, după ce a ieșit din profesiunea lui de credință și chiar după tăgăduirea esceleței incomparabile a literaturii franceze din secolul al XVII-lea pe care n'o admite, dînd dreptate străinilor în această privință, rămîne totuși cineva închis în anumite elemente de tradiție. El părăsește tradiția în ceia ce privește cariera lui, în ceia ce privește elementele de credință pe care trebuia să le profeseze în această carieră, el emite oarecare indoială în ceia ce privește știința istorică de la care plecase acel dubiu care l-a dus pe altă cale, el ajunge să creadă că aceste cunoștințe istorice, deosebite de la om la om, n'ar avea mai multă durată decît un secol. El se ridică împotriva materialismului care, prin expunerea strălucitoare ca și printr'o construcție foarte impunătoare, părea a fi luat în stăpînire întreaga lui vreme, dar, căpătînd o siguranță mai mărgenită și în orice caz mai bine definită, se oprește asupra ei, găsește mulțumirea lui într'o morală, care este puțin a preotului de la țară, morală de „curé de campagne", spusă mult mai distinct decît ar fi putut-o spune părintele cutare din satul cutare, dar care e totuși o morală apropiată de profesiunea pe care o părăsise. Pe cînd la Carlyle e altceva. În Carlyle sînt două elemente pe care un Francez,

trăind cum a trăit Renan și trecut prin fazele pregătitoare prin care trecuse spiritul lui Renan, nu le-ar fi găsit sau nu le-ar fi păstrat niciodată. De o parte este deprinderea de a trăi într'un imens mister, în cari se amestece totul, și din acest mister vin îndemnuri care lucrează asupra sufletului omenesc, asupra acestui particular și delicat suflet omenesc care a fost Carlyle și creiază forma aceea, plină de elemente de o noutate cu totul neașteptată, izbucnirile acelea profetice.

Renan, care a rămas preot, n'a înțeles niciodată să fie profet; elementele profetice-i lipsiau. Vedeti, și el a fost crescut cu Biblia, dar așa cum se crește în țările catolice, cu Biblia la biserică și școală, în legătură cu o anumită destinație eclesiastică; cellalt, Englezul, a fost crescut cum sunt Anglo-Saxonii, cu Biblia dela începutul inuși al existenței sale. Biblia este un element național la poporul englez. Să vă dau un exemplu foarte recent, care vă poate interesa: La Iași, în timpurile cele grele ale exilului — exil în țara noastră, dar în afară de lupta noastră, cum înțelesesem să o ducem, și de puțința de a realiza ceea ce voisem să realizăm și ce crezusem că n'avem decit să întindem mina pentru a-l cuprinde — în acest timp cînd asupra tuturor apăsă o atmosferă grea, trebuiau să se spuie lucruri cari, spuse cum s'ar fi spus de obicei, ar fi fost oprite, tăiate imediat. Atunci cineva care trăise în Biblie, și care nu e decit Regina noastră, întrebuița Biblia pentru a exprima în foaia mea, „Neamul Românesc” lucruri pe care nu le putea exprima nimeni altul, și astfel iată fac, nu o indiscreție —, pentru că sînt lucruri trecute, dar o destăinuire —: în „Neamul Românesc” din Iași citațiile din Biblie care apăreau din vreme în vreme, erau date de Regina României. Toată desvoltarea sufletului ei, toate aspirațiile ei către respingerea înjosirilor ce plouau asupra noastră, toată indignarea împotriva unei grosolane și sfidătoare apăsări, toate acestea se exprimau natural pentru dinsa în cuvintele Bibliei.

Mi-aduc aduc aminte cu atît mai mult cu cît pentru traducerea citatelor biblice remise mie în englezește am făcut pentru prima oară cercetări biblice insumi.

Am căutat în Biblia de la 1668, care este textul nostru biblic, cum pentru Germani e Biblia Luther. Nu se potrivea. Limba era bună, dar sensul nu era bine prins. Și atunci am luat Biblia grecească și cea latinească — pe cea

ebraică nu, necunoscînd această limbă, pentru care cel puțin atunci n'avem interesul pe care, după părerea unui filantrop, l-aș avea în momentul de față. Prin urmare am luat Biblia grecească și cea latinească, am luat și traducerea germană și toate celelalte și am dat traducerea acestor lucruri, care, în starea de spirit a Reginei noastre, se exprimau spontan în versetele acelea de Biblie. Dacă le pui în legătură cu zilele de atunci, sînt profund înduioșătoare: cineva, în astfel de situație, avînd gura închisă, trebuind să recurgă la Biblia copilăriei sale pentru a da expresie sentimentelor care o înăbușau...

Ei bine, în Anglia, Biblia formează, ceea ce nu formează la popoarele latine, un element de educație, din cei dintîi ani pînă la sfîrșit. Profetismul prin urmare este un element de adîncă viață interioară. Și, cînd Carlyle rupe legăturile cu credințele dinnaintea lui, cînd sfarmă aderența lui la anumite instituții, cînd înțelege a nu se mai împărtăși de răspunderea unei anume stări de spirit contemporane, el nu găsește ca Renan formula netedă, puțin fără orizont, elegantă, dar fără perspective, a literaturii secolului al XVII-lea, ci lui îi se înfățișează toate mijloacele acestea nesfîrșite ale vechii poezii ebraice, cum e cuprinsă în Biblie, și el își exprimă starea aceasta de spirit sbuciumat în graiul arhaic pe care i-l pune la dispoziție Biblia. Fără Biblie evident Carlyle nu se poate înțelege. Nu se poate înțelege națiunea lui, mediul lui și el, tip reprezentativ al acestei națiuni, nu poate fi înțeles.

Și alt lucru: Englez, crescut în cunoștința Bibliei, pătruns de dinsa, el este, în rîndul întîiu, cum am spus, un reprezentant al rasei sale. Este o rasă care traduce totul în acțiune. Alte rase traduc în armonie literară sau oratorică, ori traduc în visări nelămurite, cum fac în parte Slavii. Pentru Englezi e o necesitate de a transforma o credință într-o acțiune și de a provoca la alții acțiunea care corespunde acțiunii către care e îndreptat el însuși. Sînt cele două caractere deosebitoare ale revoltatului Englez față de revoluția din același minunat secol al XIX-lea, așa de bogat și așa de nou, în alte țări.

N. Iorga

CUCUVEAUA

*E noapte, șoapte trec pe baltă,
Tușește clopotul în turn,
Vibrează lung... Saturn... Saturn...
O cucuvea pe bolta 'naltă.*

*Saturn, Saturn, răsună 'n vânt.
Dantele negre deșirate
Se 'ntind pe pietrele curate
Pe turnul blond cu vârful frânt.*

*Nici un cuvânt, e vânt, e vânt.
Din gang ies plete de 'ntuneric.
E răs, e plânsul ei himeric.*

*E noapte, șoapte trec pe baltă
Saturn, Saturn, vibrează 'n vânt,
Nici un cuvânt, e vânt, e vânt.*

1896

T. Arghezi

CĂTRE PACEA INTERNAȚIONALĂ INCERCĂRI VECHI ȘI NOI

Intre apele largi și liniștite ale lacului și o stradă tăcută, se întinde o grădină umbrită, umedă și cam tristă.

Printre pomi, se întrezărește ca o stâncă mare acoperită cu muschiu, o clădire greoaie și posomorâtă de piatră verde. Să fie un sanatoriu, o clinică cum se întâlnesc atâtea în împrejurimile potolite ale Genevei?

Nu și da. „Clinica“ este palatul Ligei Națiunilor, spitalul în care se caută popoarele lăsate de războiu bolnave și ciuntite, locașul unde se încercă tămăduiri noi pentru boli, din nefericire, prea vechi. Prin coridoarele goale, trec repede ca niște infirmiere grăbite, stenografele, și singurul sgomot care străbate tăcerea este ropotitul monoton și fără răgaz al mașinelor de scris. Așa se înfățișează trecătorului, Secretariatul Ligei Națiunilor: cea dintâiu organizație permanentă ce s'a înfăptuit pentru păstrarea păcii între popoarele neastâmpărate ale lumii.

Cu toate că liga există acuma de patru ani, adversarii ei sunt încă numeroși. Utopie, copil născut-mort o poreclesc toții scepticii, toții cinicii, toții acei care cred că violența, silnicia sunt pururea stampanele acestui nenorocit glob; alții, idealști, care au văzut în Liga Națiunilor leacul a tot tămăduitor, cei pentru cari, în exaltarea dela sfârșitul războiului a fost ca o credință nouă, o catedrală ridicată peste noapte în care omenirea întreagă era să se închine păcii și înfrățirii, o privesc astăzi cu amărăciunea îndrăgostitului desamăgit.

Să nu ne mirăm. Nici vița cea mai bogată nu poate rodi din primul an. Nici o schimbare mare nu s'a putut face dintr'o dată. Înainte de a putea clădi catedrala falnică, să ne mulțumim astăzi cu o bisericuță încă modestă, de vreme ce sub acoperișul ei, se botează o lume nouă, mai bună, mai blândă, o lume întemeiată nu pe concurența sălbatică a popoarelor; ci pe conlucrarea lor pașnică.

Nu trebuie de altminteri să credem că „noutatea“ ligei este o pricină de slăbiciune. Realizarea ei practică este într'adevăr un ce nou, revoluționar chiar în istoria relațiilor internaționale, dar principiile care și-au găsit de abia acumă intruparea sunt niște vechi năzuințe ale omenirii. Realizarea de azi este ca o floare nouă a unei plante bătrâne, care are rădăcinile adânci în conștiințele oamenilor.

Din zorii vremurilor, omul mai slab, dar mai deștept, mai isteț decât celelalte animale, a înțeles repede că se putea apăra mai bine împotriva primejdiilor ce-l înconjurau, că putea vâna mai sigur și mai cu folos, dacă nu era singur: a priceput dela început că putea mânca cu atât mai bine și mai mult, cu cât haita din care făcea parte era mai numeroasă și mai îndrăzneată. Norocul ei era norocul lui. Ajutând pe semenii săi din haită se ajuta pe el însuși. Astfel a descoperit încă din adâncul veacurilor binefacerile vieții sociale, astfel s'a născut instinctul social pe care s'a ridicat civilizația noastră.

Acest sentiment care tinde spre armonizare, spre unificarea societății, n'a stăpânit însă singur sufletul omenesc.

Diferențierea omenirii în ramuri variate sub înrăurirea deosebirilor de climă, de faună, de floră, de indeletniciri, este și ea străveche. Instinctul social de pace și de unificare a avut astfel dela început drept contraparte și limită, aceste deosebiri, adânci de multe ori, între diferitele grupări omenestii. Căci cine nu seamănă cu noi, cine vorbește altă limbă și nu ne poate înțelege, dă de bănuț; în limbile primitive, stăin și vrășmaș sunt adeseori cuvinte sinonime; așa alături de instinctul social al muncii și al eforturilor comune, avem sădit în noi instinctul de agresiune, de distrugere. În evoluția acestor două sentimente a tot puterice se cuprinde toată istoria omenirii. Progresul nu este, în mare parte, decât expresia măsurii în care sentimentele pașnice și constructive au învins treptat instinctele războinice și distrugătoare ale omului.

Strămoșii noștri, vânătorii paleolitici, au făcut primul pas pe aceasta lungă cale când și-au dat seama că un trib singuratec este mai slab decât două împreună.

Odată cu formarea de triburi mai mari, cu ținuturi de vânătoare mai întinse, viața fiecăruia se făcea mai sigură, era mai ferită de atacurile neașteptate ale fiarelor, sau ale altor oameni. Mult mai târziu, triburile răzlețe, din care unele erau de acum înainte legate de pământ prin agricul-

tură, s'au unit, atuncea când s'au găsit bărbați mai energici cari au știut să le impună o disciplină mai strictă, în grupări mai mari și mai statornice. Cu lărgirea zonelor în care domnia pacea se impuținau și granițele de fricțiune; cu zeci de veacuri în. de Christos, Asia și Africa septentrională cunosc împărățiile întinse în cuprinsul cărora domnește pacea și liniștea. Cucerirea și norocul armelor erau însă temelia pe care se ridicau aceste stăpâniri și pacea lor nu era decât o formă mai dulce a robiei.

Trebuie să treacă încă multă vreme, înainte ca omenirea să încerce să statornicească pacea, nu prin tratate vremelnice ci prin o înțelegere permanentă. Cea dintăiu încercare de înjghebare internațională cu acest scop, o găsim la Elini, premergătorii noștri în toate. Din timpurile cele mai depărtate apar, într'adevăr, în istoria lor, așa zisele „amficionii“, asociațiuni pe jumătate religioase, pe jumătate laice ale credincioșilor unui aceluiaș cult. Aceste amficionii existau în Ionia, în insulele Arhipelagului, ca și în Grecia continentală; din toate cunoaștem însă mai bine Amfictionia Apolonului Delfic. În timpurile mai vechi, triburile de pastori din nordul Greciei se întruneau la începutul toamnei și al primăverii, ca să celebreze împreună cultul lui Apolone: simbolul luminei creatoare, și al zeiței păcii și a rodniciei, Demeter. Mai târziu, după ce aceste triburi au părăsit viața patriarhală a plaiurilor, așezându-se la șes, unde au înființat orașe și state, n'au mai putut să se strămute „în corpore“ în valea din Delfe ca să proslăvească zeul. Celebrarea cultului trebui asigurată într'alt chip. Fostele triburi, în număr de douăsprezece trimiseră deci de acum înainte delegați cari le reprezentau. Acești delegați formau împreună Consiliul Amfictionic, în care fiecare trib dispunea de două voci. Consiliul se întrunea și el de două ori pe an, toamna la templul zeiței *Demeter*, la Antela, nu departe de stâncile Termopilelor, iar primăvara la templul lui Apolone, în valea tainică și măreată dela Delfe. Consiliul se compunea din „*Hieromnemoni*“, păzitorii odorelor sfinte, delegați cu un caracter eclesiastic, și din „*Pylagore*“, delegați mai curând laici. Mulți bărbați de stat și scriitori cunoscuți au fost pylagore sau au făcut chiar parte din personalul templului, ca Pindar și mai târziu, Plutarc.

Atribuțiunile primitive ale adunării erau de a îngriji de templu, de a păzi sumele depuse sub scutul zeului (templele slujeau adesea ori drept bănci), de a bate bani și de a

intrebuinta cât mai bine averea templului, de a organiza jocurile pytiane și de a vedea de buna stare și de siguranța drumurilor care legau templul de restul țării. Rolul ei efectiv a trecut însă repede peste aceste limite înguste. Datoria sa esențială deveni în curând aceea de a asigura pacea între triburile de odinioară, care formaseră în cursul vremii state foarte deosebite unele de altele, dacă nu chiar rivale. De fapt consiliul era o adunare internațională de plenipotențieri, un «bundesrat» cu menirea de a menține buna înțelegere între statele de care erau trimesi. S'a păstrat textul jurământului prin care membrii uniunii se legau să nu calce pacea. Il redăm aci după versiunea doamnei Elisabeth York («League of Nations, Macmillan, London»): „Poporul meu nu va distruge nici un oraș al amfictionilor, nu va schimba niciodată cursul apelor lor; dacă vine un dușman asupra lor, va sări în ajutorul lor și va doborâ cetățile vrășmașilor. Iar dacă cineva cutează să puie gând rău pe templul dela Delfe, sau jefuește avutul zeului, pe acela il va pedepsi cu mâinile, cu picioarele, cu glasul și cu toată puterea lui.“

În baza acestui „pact“, amfictionii au aplicat de patru ori „sanctiunile“ ce le prevedeau, în așa zisele răboaie sacre din 355-340 și 280 în. de Cr. Liga din Delfe nu era importantă numai prin ceiace făcea ca atare în chip public și direct, ci și prin influența de care dispunea prin colegiul preoților templului și prin vestitele pytii. Înainte de a înființa o colonie, orașele ligei erau datorare să ceară părerea preoților zeului, de oarece înfiintarea unei colonii presupunea și ridicarea unui nou locaș al zeului pe ținuturi străine, și Apolone nu putea fi dus departe de ținuturile sale obișnuite, fără ca interpreții lui naturali, preoții, să fie consultați. Astfel dâșii și inspiratorii lor politici au fost în măsură, timp de mai multe veacuri, să aibă o înrăurire hotărâtoare asupra emigrațiunei colonizatoare a unei părți însemnate a Greciei.

Odată cu căderea Greciei sub egemonia macedoneană și apoi sub dominația romană, liga lăncezește ca organism politic internațional și dispare definitiv în secolul al II-lea după Chr.

Dacă găsim în Amfictionia din Delfe cea d'ntăiu organizație internațională politică și religioasă, care prevestește în multe privinți papatul medieval și patriarhatul dela Constantinopol, tot în Grecia veche, liga Acheană ne arată cea

dintăiu încercare de federație. În floarea puterii sale, Liga Acheană a numărat până la 70 de state și de orașe. Deși fiecare membru al ligei își păstra autonomia, hotărârile în chestiunile de politică generală erau luate de către o adunare federală unică. Președintele adunării care era ales pe un an era de fapt și capul Federației. O curte supremă judeca neînțelegerile ce se puteau ivi între membrii ligei.

Se cuvine să însemnăm că aceste două ligi au fost studiate de aproape de către legiuitorii americani cu prilejul întocmirii constituției Statelor Unite și se află descrise amănunțit în culegerea „The Federalist” care cuprinde lucrările comisiei constituționale.

Cu tot interesul ce-l înfățișează aceste prime încercări pentru evoluția ideii de pace internațională, nu trebuie să uităm că aceste ligi erau internaționale numai în sensul cel mai îngust al cuvântului, căci nu s’au întins niciodată dincolo de ținuturile locuite de neamul grec. În acele timpuri fiecare stat era legat de un cult, de o idee religioasă, expresia unei anumite mentalități și a unei anumite civilizațiuni, și deosebirile de cultură și de moravuri chiar între popoarele din jurul mării Mediterane, erau prea fundamentale pentru ca Grecii să încerce să realizeze o asociațiune internațională, în înțelesul ei desăvârșit, cu popoare de altă origină. Este adevărat că filosofi greci și urmașii lor romani au știut să vadă în cetățeanul localnic, în grecul, în romanul, în provincialul, sau chiar barbarul, omul universal, cetățeanul lumii, supus înainte de toate, pretutindenea și întotdeauna, legilor firei și ale rațiunii. Dar deși această concepție domină în mare parte literatura și într-o anumită măsură chiar dreptul și instituțiunile lumii clasice, trebuie să așteptăm renașterea și mai ales, veacul al XVIII-lea, pentru ca acest cosmopolitanism să capete o influență directă asupra gândirii și filosofiei politice ale timpului.

Lumea romană care se suprapune societății eline și o absorbe politicește, deși cuprinde națiunile cele mai deosebite și poate fi socotită în unele privinți ca o asociație federativă de orașe autonome, rămâne totuși expresia unei concepțiuni militare și autoritare. Astfel „pacea romană” nu este rezultatul și afirmația unui mod nou de a considera relațiunile între națiunile lumii. Interesul ei pentru ceia-ce ne privește azi, constă mai mult într’aceia că mulțumită unificării administrative datorită romanilor, creștinismul s’a putut întinde mai repede în lumea mediteraneană. În afară

de aceasta, împărăția romană era să contribue mult la puterea lui viitoare, prin moștenire ce i-o lăsa, a tradițiunilor sale de universalitate și de organizație, care urmau să pătrundă atât de adânc firea bisericeii catolice și să ajute atât de mult la lățirea și la întărirea ei.

Creștinismul primitiv, individualist, antimilitarist, asocial, adeversar al autorității imperiale atât timp cât aceasta s'a bizuit pe păgânism, a grăbit de sigur decăderea împărăției, făcând ca pacea lumii să piardă foloasele ce decurgeau din existența acestui mare instrument de unificare culturală și administrativă. În schimb a fost prima încercare de unificare spirituală universală. Dacă n'a adus un sistem politic nou, prin insistența sa asupra datoriei primordiale ce o are fiecare către propria sa conștiință și Biserică, prin devalorizarea patriei politice sau naționale față de patria spirituală care nu cunoaște nici granițe, nici deosebiri între popoare, creștinismul introduce în viața politică tendințe pacifiste și universaliste noi și puternice. În locul împărăției romane, bizuită pe armata și pe funcționarii imperiali, vom avea de acum înainte o împărăție a lui Dumnezeu, ridicată pe credință. În această societate semi-teocratică, unitatea nu mai este impusă din afară, izvorește din însăși intimitatea sufletelor. De aici provine o deosebire fundamentală între concepția păcii, în societate acreștină medievală și în lumea clasică, elină sau romană. În disoluțiunea generală care urmează căderii împărăției romane, organizațiunile politice și administrative se desfac. Legăturile sociale nu mai sunt determinate de factorul politic, cultural sau economic. Tot odată nu sunt încă determinate nici de motive geografice sau etnice; religia, universală și individualistă domină toate raporturile sociale. Iar față de organismele sociale ale trecutului, omul, în mijlocul anarhiei generale, și-a redobândit libertatea.

Societatea feudală ce se înfiripează prin veacul al IX-lea, nu se mai bizuie pe grupul social, strâns unit și compact, ca civilizațiunile vechi. Celula socială este acum individul, sau cel mult familia. Însăși ierarhia socială a apusului este întemeiată pe legăturile personale ce unesc vasalul cu suzeranul, din treaptă în treaptă, până la cea mai înaltă, Papa și Împăratul Germano-Roman.

Intrasemenea împrejurări, națiunea în sensul ei de azi, nu poate să existe încă. Cuvântul „patria“ dispăre din vocabularul limbilor medievale. Căci, „patria“ nu exprima atunci

o idee națională, sau teritorială; „patria“ este sau legea în sensul românesc cel vechiu al cuvântului, sau o persoană: suzeranul. Conflictele, războaiele nu mai provin astfel din neînțelegeri între popoare, ci din certuri personale. În societatea modernă, ca în cea clasică, pacea este un fenomen social. Dimpotrivă, societatea medievală, în loc de a fi o consecință directă a legăturilor juridice între două popoare, va fi mai curând expresia unui raport individual, imediat, dela om la om. Diferențierea ce se va face cu timpul în această societate, va fi nu etnică sau geografică, ci profesională. Europa apuseană se va împărți în trei clase: a militarilor, nobilimea; a negustorilor, burghezimea; și a cultivatorilor, țărănimea. Până la 1300 sau 1400, luptele neconținute care sărăcesc această parte a continentului sunt datorite sau războaielor nobilimei, sau urilor între aceste clase: nu sunt războaie internaționale, ci lupte civile. Odată cu împărăția romană se prăbușise și autoritatea care știa să impună ascultarea. În societatea feodală autoritatea este fărâmițată în atâtea mâni, încât nu mai este nicăieri. Papa este, ce e drept, reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ, dar deși a tot puternic în ale credinței, este îmbrăcat într'o demnitate prea înaltă, este, prea departe, dacă vrea să rămână nepătat de interesele lumești ca să poată impune respectul păcii dragă lui Dumnezeu. Astfel sufletele dornice de pace ajung la convingerea că lumea creștină va putea cunoaște liniștea numai atunci când o autoritate necontestată în lumea temporală, se va ridica peste haosul general.

Aceste aspirațiuni au fost exprimate de mai mulți scriitori din acele timpuri, dar acela care le-a dat forma cea mai sistematică și mai desăvârșită a fost Dante în lucrarea sa „De Monarhia“, scrisă în latinește pe la 1300 sau 1310, pe când însoțea pe Împăratul Enric al VII-lea în expediția lui împotriva Florentinilor:

„Adevărata menire a omenirii, scrie Dante în cartea „I-a, este de a-și desvolta cât mai bine inteligența prin gândire și prin fapte. Pentru aceasta este nevoie însă de pace și de liniște. Pacea universală este binele cel mai mare.

„Spre a se putea aduce la împlinire pacea, puterea trebuie să fie într'o singură mână Precum este Dumnezeu singur în cer, trebuie să fie o singură lege pe pământ și un singur domn.

„Când se ivesc neînțelegeri e nevoie de un judecător.

„Dar între doi domnitori cine poate să judece? Trebuie să fie deasupra tuturor un Domn mai mare care să judece pe toți ceilalți domnitori și să fie destul de puternic ca să fie ascultați de toți. . . . Popoarele nu pot fi fericite decât la adăpostul legilor. Domnitorul slab care poate să cadă în ispita lăcomiei sau ambițiunei nu poate judeca cu nepărtinirea cuvenită pe ceilalți domni. Dreptatea va fi cu atât mai curată, cu cât acela care o va împărtăși va fi mai puțin supus patimilor. Cel mai drept va fi deci Împăratul, fiindcă dânsul nu va mai avea nimic de temut, nimic de dorit, din ziua când oceanul singur va fi granița Împărăției sale. Nu se va mai teme de rivali sau de vrăjmași. Va putea fi într'adevăr nepărtinitor față de toți.

„Popoarele, țările, orașele din care se compune lumea, sunt foarte felurite și aceleași legi nu pot fi bune pretutindenea. Împăratul se va îngriji numai de lucrurile comune tuturor și va îngriji de ele ca pacea să fie păstrată. Pacea este condițiunea de căpetenie a fericirii; singură, unirea popoarelor și a oamenilor ne-o poate da și aceasta se poate împlini sub un singur Stăpânitor. Prin cel Monarc atât puternic care va ști să îndrumeze toate voințele răzlețe și discordante pe o singură cale spre binele tuturor vom putea ajunge la pacea definitivă;”

(De Monarchia, liber II, passim)

Vedem aci marile trăsături ale programului pe care împărații germanii, pătrunși, de când Carol cel Mare se încoronase la Roma, de dorul de a restaura în folosul lor gloria romană, s'au străduit zadarnic timp de cinci sute de ani să'l îndeplinească. Se desprinde ușor pricinile pentru care n'au putut izbuti. În primele timpuri ale veacului de mijloc, anarhia generală era prea complexă, prea iremediabilă, puterea centrală prea șubredă, căile de comunicație prea rele și nesigure pentru ca autoritatea imperială să se poată întinde și statornici destul ca să pretindă la moștenirea Romei. Mai târziu, deosebirile regionale deja mai simțitoare, gelozia vasalilor și a vecinilor, deveniți cu timpul mai puternici, și mai presus de toate, puterea papalității care își dădea seama că a tot puternicia imperială însemna decăderea și subalternizarea bisericeii, au făcut imposibilă împlinirea visului imperial¹⁾.

¹⁾ Pe lângă Dante să poate aminti de altfel o întreagă pleiadă de scriitori medievali care au propovăduit ideea unei federații creștine.

Dealtminteri, patria creștină, slăbită deja de luptele între latini și bizantini din veacul al XIII-lea, moare odată cu triumful reformei în Europa de miazănoapte și cu sângeroasele războaie din veacul al XVI-lea, care o însoțesc. Unitatea spirituală a Europei s'a desfăcut. În locul Europei imperiale și papale, avem de acum înainte Europa Regilor.

Pacea din Augsburg (1558) care consfinția tot odată toleranța religioasă în cuprinsul imperiului german și unitatea de credință în fiecare stat („cujus regio, ejus religio“), suborandua astfel credința, factorul spiritual și individual factorul geografic și monarhic, colectivității politice. Statul modern, în forma în care a dăinuit până în zilele noastre în cea mai mare parte a Europei, statul teritorial și dinastic, se născuse.

Intr'o lume atât de schimbată și mijloacele menite să asigure pacea urmau să fie altele.

„*Le Grand Dessin*“ (marele proiect) în care regele frances, Enric al IV-lea arată, trei sute de ani după Dante, o nouă cale către țelul dorit, pune într'o lumină vie deosebiriile adânci ce despart Europa Renașterii de societatea feudală. Regele propune ca cele cinci-spre-zece state mai importante ale Europei creștine, Anglia, Franța, Spania, Sfântul Imperiu, Polonia, Suedia, Ungaria, Elveția, Olanda, Venetia, Lombardia, republicile Italiene și Papalitatea, să trimeată reprezentanți într'un oraș din Europa centrală, Luxemburg, Basel, Frankfurt, etc, unde s'ar constitui și ar ședea în permanență un Senat European.... Statele mai mari ar fi dispus de câte patru, iar celelalte de câte două voci, în această adunare, care ar fi avut drept menire, să înlăture pricinile de ceartă între statele reprezentate, și să pună capăt neînțelegerilor între el fie prin concilierea părților, fie printr'o dreaptă judecată. Senatul ar fi dispus de o armată internațională compusă din contingente date de statele Ligei, în proporție cu puterea lor.

Cu acest sistem, pacea nu mai este întemeiată pe unificarea Europei sub un singur Domn și într'o singură Biserică. Pacea nu mai este o expresie a voinței individuale. Ome-

ca mijloc de a asigura pacea Europei. Așa Pierre Dubois în scrierea sa „Despre redobândirea locurilor sfinte“ propune să se înființeze o Curte Arbitrală care să fie conciliatoarea și îndrumătoarea Europei. Marsiglio de Pandua și Toma de Quino văd în Papa dela Roma, arbitru și conducătorul firesc al societății creștine organizată într'o mare federație democratică și teocratică.

nirea este de acum împărțită în grupări bine caracterizate. Pacea nu mai poate izvorî dintr'o orânduire absolut logică a lumii. Uniunea concepută de regele francez este o ligă de domnii teritoriale, întemeiată pe „rațiunea de stat” și străină oricărei preocupări religioase sau morale. Pacea va decurge din menținerea unui echilibru statornic între puterile europene.

A început era echilibrului. Până la războiul 1914, istoria Europei nu va fi decât oglinda variațiunilor acestui echilibru.

Din destăinuirile contemporanilor, știm că regele Enric nu era mulțumit de situația politică a Europei. Socotea că pacea nu putea fi o pace adevărată atâta timp cât talerul cântarului se aplecă așa de tare de partea Austriei. Cu dinastia Habsburgilor, stăpână în centrul Europei, în Italia, în Spania, în Țările de Jos, nu mai era cu puțință o confederație, liberă a statelor Europei. Austria trebuia mai întâiu scoborâtă la rândul celorlaltor puteri, căci o pace adevărată putea fi numai între țări potrivite ca putere și ca întindere și din care nici una nu nutrește ambițiuni vinovate.

Planul regelui, chiar de era întemeiat ca diagnostic politic, păcătuia ast-fel de la început ca plan de organizare a păcii, intrucât o subordona unor scopuri politice ce nu se puteau aduce la îndeplinire fără a nu se fi aruncat Europa întreagă într'un război lung, sângeros și, probabil, lipsit de rezultat hotărîtor.

Cățiva ani după moartea lui Enric al IV-lea, un burgez al Parisului, Eméric de Cruce, publică un nou plan menit să asigure pacea lumii, „*Le Neveau Cynee*”. Regăsim în planul lui Cruce, mai inspirat de filosofia clasică și de învățăturile umaniștilor decât proiectul regal, câte-va din ideile care erau să triumfe trei sute de ani mai târziu la Paris. Societatea ideală a lui Cruce nu se ridica ca cea creștină pe comunitatea de credință, nici ca cea schițată de Enric al IV-lea, pe paralelismul intereselor politice ale câtorva state. El voia ca toate popoarele pământului, fără deosebire de religie, să facă parte dintr'o uniune internațională care și-ar fi găsit expresia într'o Curte permanentă de arbitraj în fața căreia toate neînțelegerile între statele lumii ar fi venit la lumina zilei ca să primească o dreaptă deslegare.

Cruce era însă prea departe de tristele realități ale societății în care trăia ca să aibă vr'o influență asupra ei.

Vestitul olandez, Hugo Grotius, în marea sa lucrare „*De jure pacis ac belli*”, tipărită tot la Paris, cu doi ani mai târziu, se ține mai aproape de realitățile contemporane și ideile sale capătă mai mare răsunet. Deși codifică mai degrabă obiceiurile existente ale politicii internaționale, decât deschide căi noi spre un viitor mai bun, totuși propovăduiește și dănsul într'un scurt capitol al voluminoasei sale lucrări, înlocuirea războiului prin arbitrajul obligatoriu. Ca să arate că aceasta nu este o utopie, trage din istoria veche o sumă de precedente și așa scrie: (De jure Pacis, liber II. cap. XXIII) „spre a preîntâmpina „izbucnirea războaielor” mijloacele prin care se pot împiedeca războaiele sunt în număr de trei: conferința, (mediațiunea), tragerea la sorți și judecata (arbitrajiul).

Aristide laudă pe Pericles fiindcă aceasta se învoise să „se judece în loc să facă războiu.” Iar Ipocrat în cuvântarea „sa împotriva lui Ctesifon” laudă pe Filip al Macedoniei de „a fi primit ca neînțelegerile lui cu Atenienii să fie supuse hotărârei oricărui cap de stat nepărtinitor și străin priciniei.

„La cererea Partilor și a Armenilor, Pompeiu numește arbitrii care să tragă granița între acele două popoare.

„Mai mult decât ceilalți sunt însă datori domnitorii creștini să dezlege printr'o dreaptă judecată, și nu prin violența armelor, neînțelegerile care îi despart.

„Domnitorii și republicele creștine ar trebui să trimeată pe bărbații lor mai luminați la o adunare unde s'ar judeca de către membrii străini certei, toate conflictele internaționale. Odată ce pacea ar fi așezată pe dreptate, s'ar cuveni ca această adunare a națiunilor Europei să aibă destulă putere ca să poată impune țărilor desbinate să „nu strice din nou liniștea.”

E păcat că Grotius, prietenul luminatei Regine Cristina a Suediei și ambasadorul ei la Curtea Franceză timp de unsprezece ani, nu s'a folosit de marea trecere de care se bucura în cercurile cele mai înalte și mai culte ale Europei de atunci, ca să susțină mai cu căldură cauza păcii internaționale și înlocuirea războiului prin arbitraj, de care se ocupa numai în treacăt. N'ar fi putut desigur transforma singur mentalitatea politică a timpului, dar mai mult decât oricare altul ar fi putut obișnui spiritele cu aceste idei și grăbi „civilizarea” relațiilor internaționale. Din

nefericire, dacă era inzestrat cu inteligența cea mai adâncă și cea mai limpede, îi lipseau focul și entuziasmul fără care nu se poate înfăptui nici un progres în viața politică.

După moartea lui Grotius și cu toată grozăvia războaielor care fac să curgă atâta sânge în Europa centrală în cea d'întâi jumătate a veacului al XVII-lea, ideea de a se asigura pacea printr-o organizație, juridică și contractuală nouă a relațiilor internaționale, nu pare a se răspândi mult în opinia publică. Găsim totuși în tratatul dela Munster, încheiat la 1648, între Regele Franței, Împăratul Romano-German, Regele Suediei și Prinții Germani, câteva stipulațiuni interesante.

Astfel prin articolele 123 și 124, partidele contractante se obliga să susțină toate dispozițiunile tratatului împotriva oricărei puteri care le ar nesocoti: „nici un stat membru al sacralui Imperiu Romano-Germanic nu-și va face dreptate singur. Dacă se va ivi vr'o neînțelegere, fiecare stat va încerca să-i puie sfârșit printr'o bună învoială. Dacă însă după trei ani, partea nedreptățită, nu va fi putut dobândi de bună voie cele ce i-se cuvin, va înștiința celelalte părți și acestea vor fi datoare să-i vină într'ajutor cu sfatul și cu puterea până i se va face dreptate”. (vezi Francis Bowes Sayre, „Experiments in International Administration”, p. 173).

Aceste stipulațiuni nu erau întărite însă prin nici o sancțiune și nici un organism nou nu era prevăzut ca să le aducă la îndeplinire sau să asigure respectarea lor. Astfel importanța lor a fost numai teoretică.

Sunt totuși demne de amintit, întrucât se da cu ele pentru prima oară, o consacrație oficială și explicită ideii solidarității internaționale în interesul păcii și al dreptății internaționale. Se cuvine totodată să însemnăm cu aceasta că prima încercare de Confederațiune Europeană urma să cuprindă toate statele care luaseră parte la războiul de treizeci de ani, fără ca să se facă vr'o deosebire între foștii dușmanii și foștii aliații.

Veacul al XX-lea va da, în împrejurări mai mult sau mai puțin similare dovadă, de un spirit mai puțin liberal.

Anii care urmează pacea dela Munster sunt ani de revoluțiune și de turburări lăuntrice în apusul Europei și se poate ca aceasta să explice lipsa de interes ce continua a domni cu privire la o nouă orânduire a relațiilor internaționale. Trebuie să așteptăm sfârșitul veacului al XVII-lea

și consolidarea interioară a monarhiilor apusene pentru ca reformatorul religios și social englez, W. Penn, să ne aducă un nou plan menit să asigure pacea lumii¹⁾.

Penn propune ca toate statele creștine ale Europei să trimeată reprezentanți la o dietă care s'ar întruni odată pe an. Această dietă ar cerceta și ar judeca neînțelegerile dintre state. Dacă o țară ar refuza să vină înaintea acestei Curți sau dacă n'ar respecta hotărârea dată, toate celelalte state reprezentate în Dietă ar fi datorate să impună statului recalcitrant, fie chiar prin puterea armelor, respectarea pactului și al sentinței date. Nici un membru al adunării n'ar avea dreptul de a se abține dela vot. Limba desbaterilor urma să fie cea franceză sau cea latină.

Penn își motivează propunerile printr'o lungă descriere a binecuvântărilor ce s'ar revărsa asupra omenirii din ziua când s'ar fi așezat relațiunile internaționale pe această bază. Floarea tineretului n'ar mai pieri pe câmpurile de luptă, nu s'ar mai păcătui ast-fel împotriva Domnului, distrugându-se fapăturile lui Dumnezeu. Birurile n'ar mai fi așa de apăsătoare, fiind-că cheltuielile domnitorilor s'ar fi micșorat. Mărfurile și călătorii ar putea trece ușor dintr'o țară într'alta, iar Turcii în loc de a se folosi de desbinările creștinilor ca să amenințe Europa, ar fi nevoiți să asculte de poruncile Dietei.

Penn își dă seama că planul său, intru cât știrbește suveranitatea statelor, n'ar putea fi tocmai bine văzut de guvernele pe care trebuie să le convingă. De aceea arată că suveranitatea interioară n'ar fi atinsă și încearcă să dovedească că cea exterioară fiind limitată în chip egal pentru toate statele, situația lor relativă, singura importantă, n'ar suferi nici o schimbare. Numai țara care ar avea de gând să se folosească de suveranitatea sa spre paguba vecinilor ar putea să piardă din această limitare.

În Europa din veacul al XVII-lea, când glasul supușilor nu se ridicase încă, iar regii erau prea geloși de autoritatea lor ca să poată consimți la mărginirea ei, în schimbul unor foloase socotite de ei ca ipotetice, proiectul lui Penn nu putea să aibă urmări practice. De altfel, faptul că era capul unei secte protestante foarte radicală, care vroia să reformeze atât biserica cât și societatea laică,

¹⁾ „Essay towards the Present and Future Peace of Europe by the establishment of an European Dyet, Parliament on Estates”.

Sunt multe părți din planul său care sună foarte „modern“, așa s. p. articolul (VIII) privitor la arbitraj:

„Dacă un membru al Societății Națiunilor Europene atacă un alt membru al societății, va fi socotit drept dușman al societății întregi. De ar avea însă motive întemeiate de plângere împotriva unui membru al societății, sau vr' un drept călcat de restabilit, va putea înainta Consiliului un memoriu în această privință. Dieta va încerca atunci prin comisari mediatori, numiți adhoc, să impace părțile. Dacă nu izbutește va da o hotărîre arbitrală, adoptată cu majoritatea glasurilor.... după ce fie-care membru al Dietei va fi primit instrucțiile cuvenite dela guvernul lui. Statul care nu ar ține socoteală de hotărîrile senatului (Dietei) sau de dispozițiunile tratatului de față va fi privit ca dușman al societății și aceasta îl va sili, la nevoie prin puterea armelor, să respecte îndatoririle sale. Statul vi-novat va plăti și cheltuielile războiului pe care l'ar fi pri-cinuit.... Uniunea membrilor Dietei dispune de o armată compusă din contingentele trimese de fiecare stat, după mijloacele sale...”

Deși propunerile lui Saint Pierre sunt mai bine înche-gate și mai lămurit, nu se deosebesc mult întru cât privește fondul de acelea a lui Penn. De altfel, dacă vrem să înlăturăm războiul cu soluția conflictelor internaționale, nu putem recurge decât la o procedură oarecare de arbitraj, iar acesta presupune o instanță de judecată supremă inter-națională, care implică un șir de garanții și de sancțiuni. Orice program de reorganizare a relațiunilor internaționale va trebui să se conformeze într-o anumită măsură liniilor generale ale acestui cadru esențial.

De aceia întâlnim din nou, cam aceleași idei, deși întemeiate de astă dată pe alte considerațiuni și îmbrăcate într'o haină mai sclipitoare și mai frumoasă — în observațiunile lui Rousseau asupra planului lui Saint Pierre. (1761) Cu toată fama lui de retor și de demagog, Rousseau nu întrebuințează de rândul acesta argumente de ideolog sau de moralist. Cercetează numai care sunt învățămintele istoriei și arată că în Europa modernă războiul nu poate aduce nici un fel de câștig statului care'l face. Țara care începe ostilitățile este de obicei un stat puternic, care se crede în stare să bată pe adversarul lui. Însă, chiar atunci când nu s'a înșelat și a ieșit într'adevăr învingător din luptă, statele învecinate se vor teme să nu sufere și ele

mai târziu de ambițiunea sa și se vor coaliza împotriva-i de frică.—Coalițiunile, precum ne învață istoria, au reușit întotdeauna în cele din urmă să doboare statele prea dornice de putere care au încercat să impună egemonia lor Europei. Astfel au fost învinși, zice Rousseau, Împărații Germani, Casa de Habsburg, Regii Spanioli, Ludovic al XIV-lea... Așa dar, războiul este un joc sângeros și costisitor la care pierd toți cari îl joacă.

Războiul nu este numai un rău, mai este deci și o absurditate. Relațiunile internaționale trebuiesc neapărat așezate pe baze mai raționale și Rousseau crede că aceste baze se pot găsi în planul lui Saint Pierre. În forma mai simplificată, pe care i-o dă, nu mai cuprinde decât cinci articole.

Cel d'antăiu prevede înființarea unei Curți permanente care urma să judece toate neînțelegerile între națiunile Europei. Al doilea stabilește care anume puteri sunt reprezentate în Dietă (curte) și contribuția fie-cărui stat la cheltuielile Uniunii. Articolul următor, prototipul articolului 10 al pactului de astăzi, garantează integritatea teritorială a fiecărui stat membru al uniunii pe baza tratatelor în ființă. Se prevedeau aceleași sancțiuni pentru statele neascultătoare ca în proiectul lui Saint Pierre. Dispozițiunile esențiale ale Uniunii nu puteau fi schimbate decât printr'un vot unanim. Adausuri sau schimbări mai puțin esențiale puteau fi aduse dacă se învoiau trei sferturi din membrii adunării.

Precum reiese din această scurtă analiză, Rousseau respectă „statul quo” politic, ba spune chiar lămurit, că deși orânduirea Europei nu este mulțumitoare, prețul revoluțiunilor și războaielor fără de care nu s'ar putea obține transformarea ei ar fi prea mare. Știe că oamenii sunt răi, nădăjduiește numai să le lumineze destul egoismul ca să-și dea seama că războiul nu „rentează”.

Putem nota în treacăt că această teză va fi reluată și amplificată de cunoscutul pacifist englez, Norman Angell, într'o carte publicată câțiva ani înainte de războiul dela 1914 și care s'a bucurat de o mare popularitate. („The Fallacy of War”).

Jeremy Bentham, părintele școalei utilitariane, în studiile sale de drept internațional (vol. II al operelor complete) publicate în 1786, privește problema păcii dintr'un punct de vedere nou. Pe când Rousseau, ca Penn și Saint Pierre vrea să ridice societatea pacifică de mâine pe bazele existente ale statului quo interior și internațional, Bentham crede

că transformarea unei lumi bizuită pe puterea armată, într-o societate juridică întemeiată pe principii de drept, implică o revoluțiune complectă în mentalitatea publică și în relațiile internaționale. A clădi această lume cu desăvârșire nouă pe stările existente ar fi o antinomie. Bazele organice ale societăților naționale trebuiesc schimbate înainte de a se putea schimba raporturile între ele. O curte internațională de arbitraj va putea funcționa cu folos numai atunci când va fi în corelație logică și armonioasă cu diferitele organisme naționale. De altminteri înainte de a se înfăptui această Dietă sau Curte se cuvine să încercăm să înlăturăm cât mai multe din cauzele obișnuite ale războaielor.

Bentham le vede mai ales în concurența economică și în tendințele cuceritoare, pornite din această cauză, a guvernelor europene.

Iar aceste tendințe se traduc,—nou cerc vițios, de cauze și efecte deopotrivă de rele,—în armamente crescând și în rivalități coloniale, din ce în ce mai aspre.

Reducerea armatelor și emanciparea coloniilor va trebui astfel să fie primul pas pe calea păcii. Din ziua când coloniile vor fi deschise fără nici o deosebire negoțului tuturor națiunilor, subjugarea lor politică nu va mai prezenta nici un interes. Fără o presă liberă guvernele pot înșela mai ușor popoarele și le pot arunca neștiutoare în războaie nedrepte. Într'un continent supus cenzurei și arbitrarului guvernelor, o curte internațională n'ar putea ființa, fiindcă i-ar lipsi tocmai acele condițiuni de libertate și de publicitate care îi sunt esențiale. Precum tribunalele își trag puterea nu dela poliția care esecută numai sentințele lor, ci din conformitatea lor cu vederile morale și sociale ale societății, tot așa și Curtea Internațională n'ar putea să aibă altă putere decât aceia care i-ar fi dată de opinia publică. Hotărârile sale vor fi valabile și respectate întrucât vor corespunde cu concepțiunile politice contemporane. O înjghebare artificială datorită câtorva filosofi sau oameni de Stat, bine intenționați, n'ar putea trăi fiindcă, oricât de frumoasă ar fi ea ca construcție teoretică, o nouă organizare a relațiilor internaționale va putea fi o realitate numai din ziua când își va găsi izvorul de viață în conștiința popoarelor.

Cățiva ani după Bentham, într'o Europă sguduită toată de războaiele deslănțuite de revoluțiunea franceză și în sgomotul tunurilor, Kant scrie studiul său asupra „*Păcii Perpetui*”.

Precum arătase Bentham, soluțiunile propuse de Saint-Pierre și de Rousseau, ca și de Penn, ar fi cristalizat statul-quo în folosul „fericiților posesori” și ar fi făcut mai anevoioasă evoluția către o organizație și o împărțire mai dreaptă a Europei. Se cuvenea deci să fie precedate de o transformare adâncă a societății europene. Însă pentru Kant, nici Bentham nu văzuse problema sub aspectul ei complex. Considerațiunile sale erau desigur întemeiate și soluțiunile ce le propunea erau bune, fără îndoială, dar aveau cusurul de a fi prea specific englezești, dădeau prea multă importanță unor chestiuni mai curând secundare pentru țările continentale, ca problema colonială sau a libertății presei, pentru ca să poată da o deslegare generală și definitivă, problemei universale a păcii.

Kant caută astlel soluția pe o altă cale. Dincolo de Stat, el vede singura realitate și baza vieții politice, — tot odată cauza și scopul statului, — în individ. Înainte de a fi supus unui domnitor, unei țări, omul este un membru liber al colectivității umane, este un cetățean al lumii. Drepturile individuale sunt drepturile esențiale care trebuiesc respectate. Pacea legitimă trebuie să țină seamă nu atât de dorințele și de calculele guvernelor, cât de voința individualităților interesate. Pentruca aceasta să fie cu puțință e nevoie însă de o transformare prealabilă adâncă a Europei. Înainte de toate, statele europene vor trebui să devină republici, pentru ca voința individualităților care le compun să se poată exprima în chip liber în legile lor. Tot odată toate piedicile opuse comerțului internațional vor trebui să dispară, fiindcă omul, ca cetățean al lumii, trebuie să fie liber, să facă negoț oriunde. Armatele permanente trebuiesc reduse treptat până la suprimarea lor desăvârșită, căci ele pot fi cea mai mare siluire a voinței individuale și ispita cea mai primejdioasă pentru guverne.

Națiunile strânse în jurul unei caste militare, sau al unui ideal politic sunt mai neastâmpărate, mai războinice, decât popoarele în care clasa negustorilor este mai puternică. Din fericire, progresul material și științific aduce ca urmare logică, intensificarea schimburilor, a comerțului care este din firea lui internațional și pașnic. Cu toate luptele economice trecătoare datorite egoismului nepriceput al ocârmuitorilor, progresul material lucrează încet dar sigur pentru pacea generală și Kant vede în el chezașia cea mai mare a păcii viitorului.

Prin insistența sa asupra drepturilor individuale, din care face obârșia și scopul dreptului public și al dreptului internațional, Kant tinde să așeze pacea de mâine mai curând pe cosmopolitanism decât pe internaționalismul cum îl înțelegem astăzi. Teoria sa, a păcii, nu este într-adevăr decât un aspect al sistemului său filosofic raționalist și individualist, înrudit de aproape cu ideile enciclopediștilor francezi și cu teoria lor, a omului universal, veche moștenire de altfel a filosofilor clasici și a umaniștilor Renașterei.

Cu începutul veacului al XIX-lea, tradițiunea clasică și raționalistă care își găsisse expresia cea mai desăvârșită în Kant, suferă o eclipsă. Romatismul pășește pe scenă. Misticismul religios și politic înlocuiește cugetarea limpede și sceptică.

„Sfânta Alianță” va oglindi prea credincios aceste noi tendințe. Ne întoarcem cu ea dintr-o dată până în timpurile lui Dante și al papatului medieval.

Zămislită de mintea generoasă și exaltată a împăratului Alexandru al Rusiei, sfânta alianță urma a fi unirea în Dumnezeu a tuturor domnitorilor creștini. Se înțelege ușor tirania sarcastică cu care Metternich și Canning, diplomați crescuți în școala veacului precedent, au privit acest „monstru anacronic”. Textul alianței cuprindea un preambul și trei articole. Prin cel dintăiu, domnitorii aliați se legau „să rămână uniți într-o adevărată și veșnică frăție, să se socotească drept fii unei și aceleiași patrii, și să-și dea oriunde și întotdeauna cel mai deplin ajutor”. Ca creștini și ca robi ai lui Dumnezeu îl proclamau ca singurul lor Domn și Stăpân adevărat și se recunoșteau datori să ocârmuească în numele său, „după învățămintele Aceluia în care se cuprinde toată Bunătatea, toată Știința, toată Cuminenția, și să îngrijească cu cea mai blândă sollicitudine ca supușii lor să se întărească zi cu zi în cunoștiința și în îndeplinirea datoriilor pe care Mântuitorul le-a arătat omenirii”.

Ori și cât de stranie și anacronică era sfânta Alianță, avea totuși meritul de a fi delatratul din Munster încoace prima recunoaștere oficială a nevoiei de a se așeza pacea Europei pe o bază mai trainică și mai dreaptă, decât aceea ce o putea da combinațiunile efemere, dacă nu și imorale, ale politicii Cancelarilor. Idealul pacific intrase din acea zi în sfera realităților politice europene. Sfânta Alianță însăși n'a avut însă decât o prea mică influență directă asupra evoluției politice a timpului. Metternich care n'avea nici o în-

credere în eficacitatea unui asemenea instrument diplomatic, îi dăduse într'adevar repede o „căptușeală“ mai normală sub forma Împătritei Alianțe, ce-a înlocuit-o de fapt în viața politică.

De altminteri Sfânta Alianță datorește acestei împrejurări și discreditul ei, fiindcă opinia publică liberală n'a mai putut distinge între cele două alianțe, din care una întrupa veleitățile bune ale unui împărat generos, cealaltă politica reacționară a lui Metternich și Canning și le-a cuprins pe amândouă în aceeași reprobare.

Odată cu sfârșitul perioadei romantice dela începutul veacului al XIX-lea, problema păcii ia forme noi. Extraordinara dezvoltare materială a lumii, repeziciunea crescândă și înmulțirea neîncetată a mijloacelor de comunicațiune, a proprietăților unele de altele. Cele mai importante servicii publice devin de fapt internaționale. Iar partidul socialist capătă dela 1820 — 1830 încoace o influență tot mai mare în viața politică a Europei. Refuză chiar să mai recunoască legitimitatea deosebirilor naționale. Nu mai opune însă Statului și națiunei, precum făcea filosoful Kant, individul privit ca fire liberă și rațională, ci omul fisic, stăpănit numai de interese materiale și a cărui patrie nu este națiunea tradițională, așezată pe baze istorice, geografice și culturale, ci clasa din care face parte economicește.

Este neîndoișor că socialismul prin critica dizolvantă la care supune ideile naționale și prin importanța primordială ce o dă problemelor sociale tinde să scază mult din intensitatea antagonismelor internaționale și poate fi în această măsură un puternic factor de pace. Din nenorocire, faptul că înlocuește aceste antagonisme prin antagonismele de clasă, nu ne îngăduie să'l numerăm între forțele binefăcătoare, care lucrează fără rezerve pentru pace.

Este adevărat că în concepția socialistă, din ziua când omenirea va fi cuprinsă toată în clasa muncitorilor, războaiele vor fi ipso-facto eliminate, unificarea lumii fiind desăvârșită. Dar se poate prevedea că o lungă perioadă de lupte crâncene ar preceda această pace definitivă, căci precum ne învață istoria, marile transformări sociale sunt întotdeauna însoțite de lungi și sângeroase turburări. De altfel această unificare, această socializare, nu s'ar putea înfăptui în toate țările în același timp și popoarele fiind despărțite de atunci înainte nu numai prin deosebirile lor normale, ci și prin deosebiri fundamentale în concepțiunile lor economice-

și sociale esențiale, antagonismele între ele ar fi și mai violente și mai permanente de cât sunt astăzi.

Astfel socialismul în loc să aducă pacea și Federația Omenirii, ar putea ușor deveni în practică, precum s'a întâmplat, în Rusia, cu forma lui extremă, comunismul, o nouă cauză de războaie.

Se lămurește prin existența școalei socialiste, lipsa, în aparență paradoxală, într'o vreme când legăturile internaționale sunt atât de numeroase, de continuatori ai tradiției lăsate de Kant, Bentam și de ceilalți cugetători internaționaliști.

Cugetătorii cu aplecări egalitare și-au însușit odată cu concepțiunile economice ale socialismului și ideile sale esențiale intrucât privește politica internațională, și de aceea nu trebuie să căutăm ideile lor în sisteme individuale, ci în manifestele și în programele partidelor socialiste din diferitele țări.

În schimb acei cugetători care judecau că libertatea este o însușire fundamentală a sufletului omenesc și o condițiune mai esențială a progresului decât egalitatea, au adoptat în chip logic, ideile naționaliste. Nu se învoiau că omul este determinat numai de nevoi alimentare și economice, că este legat de o clasă anumită, negau chiar că în fluxul neîncetat al societăților moderne puteau exista clase în înțelesul propriu al cuvântului. Vedeau în om o voință liberă care se poate determina singură, care trebuie să aibă dreptul să aleagă grupul social și național din care doresc să facă parte. Astfel libertatea individuală fiind baza esențială a societății democratice generale, legitime vor fi numai acelea care se vor bizui pe consințământul cetățenilor.

Într'o Europă în care hotarele statelor erau atât de puțin în armonie cu dezideratele liberale și naționale, cugetătorii democrați și naționaliști nu puteau fi prea dispuși să propună sisteme menite să asigure o pace definitivă. Această pace ar fi întărit nedreptățile trecutului, ar fi întârziat, dacă n'ar fi împiedicat pentru totdeauna, desrobirea popoarelor subjugate. Trebuia să triumfe mai înainte libertatea pentru ca domnia păcii să înceapă. Nu ne putem astfel mira dacă secolul al XIX-lea, dominat cum era de ideologia naționalistă-liberală, e cauză de războaie internaționale, și de cea socialistă revoluționară, atâtătoare lupte civile, a cunoscut atâtea sbuciumări.

Prinse între aceste două mișcări, guvernele s'au străduit să mențină pacea prin mijlocul așa zisului concert european.

Aceasta continuă echilibrul din veacurile precedente. Politica concertului european era o politică empirică, opusă în principiu, ori cărei încercări de reorganizare sistematică și logică a hărtei Europei, adversară oricărei schimbări a statului-quo. În cazul cel mai rău, dacă înfăptuirea acestor schimbări nu se împiedica, vechiul echilibru trebuia, pe cât se putea, restabili, prin modificări compensatoare.

Istoria relațiilor internaționale europene până la marele război oglindește lupta neîncetată între această veche concepție a echilibrului guvernelor și noile idei liberalo-naționaliste ale unei părți din ce în ce mai puternice a opiniei publice.

În acest conflict de tendițe, socialiștii au jucat, cu tot numărul lor, un rol șiret. Ca adversari ai guvernelor existente, în majoritate conservatoare, nu puteau fi decât favorabili opoziției care voia să dărâme Europa cea veche. Partidele naționaliste mai luptau în genere, pentru libertățile civile cele mai complete și deși socialismul nu este o doctrină liberală, era nevoie de timp până să agungă la putere, de libertate ca să poată mai bine să-și răspândească ideile. Așa dar, atâta vreme cât era vorba numai de a se combate guvernele monarhiste și conservatoare din centrul și din răsăritul continentului, naționaliștii și socialiștii puteau fi aliați. Dar în realitate, deosebiri între doctrina liberalo-naționalistă și idealul socialist erau încă mai fundamentale decât între aceasta și concepțiunile biurocratice, autoritare, însă de obicei pacifice, ale guvernelor monarhiste. De aceea socialismul sub influența paralizantă a acestei contradicțiuni fără soluție, n'au putut juca în politica internațională un rol comparabil cu rolul lui în politica interioară a statelor europene.

Așa au rămas, de fapt, față în față, numai guvernele care încercau să mențină echilibrul existent, s'au săl restabilească într-o formă cât mai apropiată de cea veche după crizele ce'l sdruncinau, și partidele liberalo-naționaliste care vroiau să facă o nouă hartă a continentului, mai în concordanță cu aspirațiunile lor. Episoadele acestui duel constituie istoria europeană de la 1815 până la izbucnirea războiului din 1914.

Când Rusia amenința să distrugă echilibrul oriental, la 1853, în folosul slavilor, puterile apusene sar în ajutorul Turciei și dacă nu pot împiedica desagregarea ei să facă un nou pas, opresc expasiunea rusească.

La 1859, Napoleon al III-lea, după ce ajută pe Italiani, împotriva Austriei, sub presiunea partidelor liberale, le cere, ca să restabilească în parte echilibrul pe fruntariile sud-orientale ale Franței, Savoia și Nizza. După victoria prusiană dela Sadova, guvernul francez, încearcă, de rândul acesta fără succes, să obțină compensațiuni în Belgia și în Luxemburg. La Berlin, în 1878, Rusia și Slavii din Balcani trebuie să renunțe la tratatul din San-Stefano, pe când Austria și Englitera, păzitoare ale statului-quo, primesc pozițiuni strategice importante care le consolidează situația în orient.

Mai aproape de noi, la 1913, politica echilibrului își număra cea din urmă izbândă, când Austria reușește să înființeze Albania ca să stăvilească expansiunea sârbească spre Marea Adriatică și când România capătă Cadrilaterul drept compensație pentru stricarea echilibrului balcanic prin înfrângerea Turciei.

În schimb, sfârșitul războiului din 1914—1919 înseamnă triumful definitiv al doctrinei naționaliste în cea mai mare parte a Europei. Pe când congresul dela Viena, din 1815, trăsese granițele statelor europene cu grija de a păstra echilibrul între diferitele națiuni, și de a respecta tradițiunile istorice și dinastice, astfel încât harta continentului rămânea aproape ce fusese cu un pătrar de veac înainte, conferința dela Paris a nesocotit cu desăvârșire elementul tradițional și vechea teorie a echilibrului. În loc de a face pace întemeiată pe considerațiuni istorice, a făcut o pace etnică, condusă de gândul că granițele trebuiau să corespundă cu realitățile vii de astăzi, mai curând de cât cu transacțiunile dinastice ale trecutului.

În acest chip, tratatele de pace iscălite în împrejurimile Parisului au însemnat triumful concepțiunei idealiste, revoluționare a istoriei europene asupra vechiului spirit de conciliațiune și de compromisuri.

O asemenea transformare totală a ordinei europene nu putea să n'aibă o influență asupra modului de a se concepe relațiunile internaționale.

Conferințele dela Huga din 1899 și din 1907 nu dăduseră rezultate prea multumitoare, atât din pricina atitudinii unelor guverne, ca cel german, care nu vroiau să renunțe la foloasele ce nădăjduiau să tragă din superioritatea lor militară, cât și fiindcă naționalismul radical, precum am mai amintit, nu putea sprijini fără rezerve o încercare

menită să stabilizeze statul-quo existent și să amâne astfel *sine die* împlinirea idealurilor naționale.

După război situația este cu totul alta. Precum am văzut ideile naționaliste au triumfat mai în toată Europa, dinastiile au căzut. De acum înainte în țările învingătoare și în statele noi ridicate pe ruinele Rusiei, partidele naționaliste și democratice trebuie să dorească să statornicească și să asigure cât mai bine rezultatele dobândite, iar marea majoritate a muncitorimei și a țărânilor, setoasă mai mult ca ori când de pace, este gata să susțină cu entuziasm orice propunere menită să o așeze pe temelii mai trainice. Și guvernele care s'ar fi putut pune în cale au dispărut, pe când în schimb democrațiile federative anglo-saxone sunt la apogeul puterii lor.

Spiritul „utopiștilor“ din veacul al XVIII-lea, învingea în sfârșit. Se putea începe clădirea societății viitoare, pe baze juridice și morale. Ziua Ligei Națiunilor sosise.

Acest mare progres în evoluția relațiilor internaționale se datorește în primul rând bărbaților de stat americani și britanici. Guvernele țărilor continentale învingătoare erau mai toate, la sfârșitul războiului, în mâna unor oameni bătrâni, politicieni sceptici, învățați de când începuseră să facă politică, cu amoralitatea unei societăți respectuoase numai a forței, și care numai aveau nici entuziasmul, nici elasticitatea intelectuală necesară ca să făurească o lume nouă în care conflictele între popoare nu se mai rezolvau prin violența oarbă a armelor. Pentru bărbații de stat americani și englezi, împrejurările erau altele. Prestigiul lor era neîntrecut. Mulțumită lui puteau înfrânge rezistențele acelor care s'ar fi opus la aducerea la îndeplinire a programului lor. Acest program care trebuia să transforme politica internațională, nu era în realitate decât aplicarea pe o scară mai mare a concepțiilor politice care sunt la baza vieții publice americane și britanice: a organizației și a tradițiilor în care crescuseră și trăiseră. Dacă ideile lui Kant, lui Bentham și lui Penn au căzut în Europa pe pământ sterp, în America și Imperiul Britanic, fără ca Europa să-și fi dat bine seama de importanța acestei revoluțiuni, se înjghebase cu încetul în cursul celor o sută cinci zeci de ani din urmă, o lume nouă care împlinise în mare parte visul lor, al unei omeniri trăind fericită într-o mare Federație de republici libere și pașnice, unite nu prin jocurile primejdioase și combinațiunile efemere ale politicianilor, ci

prin legăturile binefăcătoare ale comerțului și ale industriei și printr-o comună credință într'un ideal de pace și de libertate. Desvoltarea mării republici federative americane a cărei coesiune este mai bine asigurată decât aceea a multor state unitare europene nu s'a făcut fără a învinge grele piedici. Acum o sută de ani, între statele protestante, puritane și foarte democratice dela miază-noapte și societatea aristocratică, puțin religioasă în genere sau catolică și intemeiată pe robie, a statelor meridionale, deosebirile și chiar urile erau poate mai mari decât acelea care despart astăzi majoritatea statelor europene, totuși astăzi continentul american numai știe ce e a se război.

De asemenea Imperiul Britanic, sau, ca să-i dăm titlatura sa oficială cea mai recentă și cea mai corespunzătoare adevăratei sale firi, „Republica Națiunilor Britanice”—(The Common wealth of British Nations), fără a avea ca Statele Unite o constituție scrisă unică, este și ea de fapt o Federație de state libere, o ligă de națiuni. În unele privințe ne-ar putea arăta chiar mai bine decât Statele Unite, posibilitățile ce le cuprinde Liga din Geneva, căci națiunile ce o compun nu locuiesc ca Americanii o singură regiune geografică, ci sunt împrăștiate pe toată suprafața globului, vorbesc limbi deosebite (franceza într-o parte a Canadei, olandeza în Africa de Sud, etc.) și fac parte din federația Britanică, nu în urma unei obligațiuni constituționale față de Metropolă, ci din libera lor voință.

Astfel pe când popoarele Europei rămăneau împărțite în tabere dușmane și-și risipeau sângele și avutul în războaie din ce în ce mai distrugătoare și mai pătimase, națiunile anglo-saxone (cu America latină călcând pe urmele lor) se ridicau la o formă superioară de organizație politică. Când Wilson a venit la Paris ca să așeze și restul lumii pe baze similare, această societate nouă și mai bună, care îl trimisese ca solul ei, cuprindea deja o treime din populația pământului și mai bine de jumătate din întinderea și din bogățiile sale.

Dacă aceste concepțiuni și forme politice au putut asigura într'un chip atât de strălucit propășirea și înflorirea unei părți atât de importante a lumii și să șteargă așa de repede în America și în Africa, urmele materiale și morale ale unor războaie lungi și crâncene, se pare că putem nădăjdui că și în Europa concepțiunile similare întrupate în Liga Națiunilor, vor putea îndulci cu timpul relațiunile

internaționale. Conflicte de interese și deosebiri de vederi vor fi întotdeauna între națiunile lumii, dar putem crede că va veni și ziua când nu se mai vor mai deslega prin puterea armelor, care din toate soluțiunile este cea mai costisitoare, și de cele mai multe ori cea mai nedreaptă și cea mai absurdă în rezultatele sale.

O paradoxală ironie a soartei a vrut ca Statele-Unite să refuze până astăzi să facă parte din Liga care a fost inspirată de tradițiunile lor istorice și politice și care își datoresc existența în primul rând, fostului lor Președinte. Dacă această atitudine se explică mai ales prin împrejurările politice interioare asupra cărora nu este locul să ne oprim aici, nu trebuie să trecem cu vederea reacțiunea sentimentală ce a cuprins America față de Europa, dela arministițiune încoace.

Americanii interveniseră în război cu un nemărginit și naiv entuziasm. Își inchipuiau că o Europa nouă are să iasă curată și frumoasă din focul războiului. Cu atât mai covârșitor le-a fost desgustul când, a doua zi după înfrângerea Germanilor, au început certurile între aliații când s'au vădit fără rușine toate duhurile rele ale trecutului, setea de răsbunare, cupiditatea, șovinismul.

În Liga Națiunilor, America s'a temut să nu găsească lanțul care era s'o lege de aceste națiuni desbinate, egoiste până la nesocotirea adevăratului lor interes, crude, care nu învățaseră nimic din grozava lecție a războiului.

Astăzi însă, o parte din ce în ce mai numeroasă a opiniei transatlantice a înțeles că nu trebuie să se conducă numai de considerațiuni sentimentale.

Intrarea Americii în Ligă devine din nou o posibilitate și se poate ca după alegerile prezidențiale din 1924 această posibilitate să se transforme în fapt îndeplinit.

Astăzi activitatea și eficacitatea Ligei se resimt de deosebirile de vederi între Anglia și Franța și de lipsa unui arbitru între ele.

America ar putea fi acest arbitru necesar.

Dar dacă toate popoarele lumii trebuie să dorească reușita acestei frumoase și nobile încercări, nici unul n'are interes mai mare decât cel român, mic la număr și înconjurat de vrăjmaș, ca Liga să se poată întări și ideile ce le întrupează să se răspândească cât mai mult și cât mai repede în conștiințele oamenilor.

N. H. Lahovari

INTOARCEREA

*Se coclește lacul
Cerul scoate stele
Pică pitpalacul
Luna o să vie
Cât mai întârzie,
Bucăți mari de lună
Coasele adună
(trec secerători)
Ciorile pe cer
Schijeturi de fier
S'au înapoiat
Socot că departe
In apele moarte
Au înmormântat
Soarele*

Adrian Maniu

UCIGAȘUL CARE NU UCIDE

Ploua. O lumină verde-portocalie bătea în geamuri; spălăcia. Nucul din vecini își întindea crăcosul frunziș până în geam, iar ograda smântânoasă se lungia ca o halviță fierbinte...

Pe o scoartă veche, țesută din petici, într-o parte a o-dăiței, Buimaș a Țiprei dormita, într'alta d. Beneș, bătrân găzdaș, cârpaciucroitor și bețivan de meserie, sforăia prin nările putrede de tabac și horcăia prin gura știrbă, larg deschisă; la mașina de cusut o fată balană, slută, căsca sgomotos și fluera un cântec lumeț.

— Domnul Klein, m'a concediat din slujbă: suridea, cugetă Buimaș mijind ochii, lenevos. M'a privit lung; (era de față dactilografa; mielușa aceea creată și nătângă) mi-a lăudat darurile cu care m'a înzestrat firea: istețimea, dibăcia vicleană, pătrunderea, dar catastifele cu cifre caraghios rînduite nu sunt pentru mine. Dar domnul Klein e un dobitoc și eu n'am nici un fel de daruri. Sunt numai un mijlocăș cu mintea limpede.

Era liniștit? Totdeauna încordările prevestiau nu tocmai bine. Liniștele azurice îl munciau și obosit le alungă lăsând să i-se reverse în suflet un potop mănios, ca în urma unor diguri năruite.

Își pipăi șoldurile, pulpele, își trecu palma pe întinderea răpoasă a șirii spinării.

Părae de apă tare, pucioasă topită și flăcări de fier curgeau prin vine.

— Dacă m'aș liniști? La ce folos? Liniștea e un dușman primejdios pentrucă e o șosea care duce la d-l Klein. Numai șchiopii și clăpângii trebuie să ajungă acolo!...

Dar gândurile veniau încet, trase din răspuțeri ca niște copii încăpățânați cari nu vor să dea ochii cu oaspeți străini. Buimaș doria să se sfârșiască repede cazna aceasta turburătoare a păcii fără sens, oploșită în sufletul său.

Domnul Klein e un dobitoc schiop și nu e vrednic să-l pomenesc atât, în spovedaniile mele. Privii preții broatecii,

palmierii cu trunchiuri de păslă și frunze de carton, oglinzile mănjite cu păcură, cuerele pline de boarfe. Își opri ochii pe tavan, asupra unui perete gălbui de umezeală și iar se întoarse pripit de unde a purces :

— Era mai bine să se facă cioclu de cât negustor de licoruri și scrumbii pentru gusturi nemitocănești.

Dacă nu-i plăcea să scobiască rămășițele de printre dinții rânjiți de hoituri, putea să se facă negustor de piei de cloșcă. Minunat și bănos meșteșug ! Și ar găsi atunci câteva gături lucii de rătoi cu care să-și împodobiască chelia... Dar m'am tăcnit cu totul !

Dece mă gândesc mereu la domnul Klein ?...

Își aduse aminte de ceilalți 9 tovarăși, locuitori în aceeași odaie cu dansul. La ceasul ăsta de după prânz nici unul nu se întorcea acasă. Sosiau unul câte unul, noaptea, târziu, săriau pe geam, se desbrăcau, se descălțau și lăsau colțunii asudați să se svânte pe cercevele. Toți hoinari, fără slujbe, pierduți de tineri în furnicarul unui oraș de petreceri. Putrezi de vicleșuguri fără folos, trândavi, întâmplarea îi împerechiască fără greș. Nu se iubiau, nu se urau ; până și răutățile le făptuiau fără voie. Ceasornicarul era împătimit de politică, băiatul cojos de drogherie pentru că visa să ajungă cântăreț cunoscut scula lumea din somn cu sbieretele lui prelungi și toți ceilalți plecau mereu în tinuturi neumblate ca să se îmbogățească. Unul singur îi stăpâna cu o liniște și o răbdare ingerească. Se întorcea acasă, răsfoia aceiaș carte cu poze de șuruburi și mașini : a visat să inventeze ceva care să curețe cerul, să-l umple cu o mireasmă de rășină. Odată a imputit odaia cu gaz și a umplut-o cu fum. Deșteptați din somn, ceilalți i-au asvârlit invenția în zămnic. Deatunci visează să scorniască o rășniță de măcinat oțelul ruginit și o pompă de înțelepțit creierile scurse ale oamenilor deapururea tâmpiți. Dar lungul poemelnic de snoave și întâmplări puse pe seama tovarășilor de odaie îl trudiră mai mult, în loc să-l însenine. Se înalță și se privi în oglindă. Nu se recunosc.

— Dece mă chiamă Buimas a Tiprei ? Cuidat !... Pie-lița vânăta, păroasă, cearcăne adânci și negre și ochii care luciau aprinși, neastâmpărați !... Își simți tidva ușoară seacă. Oboseala îi acoperia obrazul ca un somn.

Se plimbă de două ori prin odaie. Nimeni nu-l băgă în seamă. Deodată, fata de la mașina de cusut își întoarse capul sburlit, gălbăgios și rase :

— Te ai sculat, nebunule?

Deși era de o bucată de vreme îndrăzneț, se simți stângaci, umil înaintea fetei care râdea ca o prevestire de moarte, surise și se culcă iar pe podea.

Încercă să fie atent la ceva, dar atenția-i săria peste obstacolele puse de gânduri. Cugetă că trebuie să fie bine și se simți vesel, fără să priceapă pricina acestei neînțelese veselii. Își aduse iar aminte că undeva, viața se opintește, cade în gol și se întristă.

De aproape un an locuia pe ulița pustie în casa aceasta în care oamenii *fâfnoși și mândri* nu știau ce vreau, de ce trăesc, și aici ce neprevăzute nenorociri îi așteaptă! Nici el nu mai știa nimic; se molipsise de boala casei. O poftă crudă de sânge, de ceva ce zgudue și dătător de durere sfârșitoare se umflă brusc într'însul. Mușcă perna. Chibzuința care-o potolia obicinuitele nebunii ieși pe o poartă deschisă ca o găscă proastă, plictisă de bobocii neastâmpărați.

— *Trebue* să-l ucidem! Răzbunările sunt totdeauna sfinte, și apoi oamenii șchiopi aduc nenorocirile omenești! Incotro s'o apuc acum! Nici un gologan, nici un meșteșug, nici un sprijin! Un înfrânt; prea de vreme înfrânt! *Trebue*, *trebue* să-l ucidem! Se simția împins din urmă de niște poște socotite de dinsul mai înțelepte în hotărîrea lor decât judecata rece și târăgănată. Nici nu se simția în putere să li se împotrivască...

Intră coana Șeindla, bătrână cu obrazul sbârcit ca două pungi de hârciog în colțurile gurii deasemeni pungite. Frecă vreo două cuișoare în palmă și se răspândi o mireasmă ascuțită.

— Să vedeți ce mi s'a întâmplat, începu dansa o isvodire prelungă. Stăteam pe scăunaș și alegeam fasole (c'am să fac în astăseară o ciorbă de fasole cu tăiței!...) și... am ațipit. Ei, par'că numai odată am ațipit așa. Și auzi tu, Beila.

— Să mă ierți, mamă, pe mine Beti mă cheamă. Te aude zăludul care doarme pe jos; pe urmă își ia și dansul nasul la purtare.

— Ce mi-i Beilă, ce mi-i Beti. Eu nu mă supăr niciodată. (Povestea se lungia și Buimaș căpăta zămbre).

— Și cum stăteam așa pe scaun, a venit o capră neagră cu barba vânăta și mi-a spus:

— Șeindla, deacum ești mântuită!

— Dece mântuită?

— Te duc la Ierusalim ca să nu te mai chinuești c'un bărbat bețiv, cu două fete vitrege și căinoase.

— Mamă, dac'o mai spui odată nu mai mă uit la bătrânețea ta și-ți pocnesc două palme ca să mă ții minte...

— ...Și m'am deșteptat înspăimântată și am scăpat strachina din mână.

Sgomot surd, pocnete. Buimaș închise ochii ca femeile să-l creadă adormit.

Deodată un glas răgușit, șuerat printre gingii:

— Aoleo! aoleo! ce-i cu mine? Mi-ai deschis un pocriș din cap ca să-mi scoateți creerii și spuneți că mi-i capul plin de venin. Vreți să mă otrăviți, tărnelor, cățele afurisite!

Era bătrânul care aiura: prin întredeschizătura ochiului Buimaș îl vedea bine cum se leagănă mahmur în mijlocul odăii.

O fetișcană sașie, neagră și răutăcioasă intră ca un fulger, plângând, smulgându-și cozile. De spaimă bătrânul se prăbuși pe podea, ca într-o prăpastie deschisă la picioarele lui.

— Tată, tată, dece te îmbeți mereu? Vrei să ne bagi în pământ?...

Bătrânul părea trezit: își ținea capul în palme par'că l-ar fi scos ca pe un guler de pe gât și bălbăia cu limba impleticită:

— Eu i-a' spu', lu' 'ă mă Cioară că voi vreți să mă otrăviți. Și e' n'a c'ezut.

Acu' a'e să c'adă toată lumea. Am să mă duc pe drumuri și am să țip.

— Tată, tată!... Noi trebuie să ne ducem în astăseară la bal și ție nu-ți pasă!... Te 'mbeți ca un porc!...

— Și dac'am băut am băut din bani tăi?... Munca mea și sângele meu! Cătea, n'a 'nfige-ți colții!

C'asta vrei, pesemne! Dacă nu ți-am sucit eu gâtul când ai fost mică, acu sucește-l tu pe al meu! Eu n'am pe nimeni: sunt singur. Dacă nici copii mei nu pricep, dracul să mă priceapă!... Coana Șeindla, se amestecă și dinsa:

— El nu se gândește decât la chefuri! Cei ro chiriași care ne imput capul ne țin casa... Răsvrățite de purtarea mamei-vitrige fetele își vărsară necazul pe dinsa. Incepu o altă sfadă mai hazlie, pe care Buimaș nu mai avu puterea s'o urmăriască.

Se scufundase într-o pivniță dintr'insul. Vorbe pestrice din felurite limbi. Ecoul ovreiesc al domnului Beneș și al

coanei Șeindla, cel nemțesc ovreiesc al fetii celei mari și ciudatul ecou veșted românesc al fetii celei mici, bine crescută...

Intr'un răstimp când sfada se înteeți și cu puțină bătae Buimaș le strigă:

— Ci tăceți odată, holere.

Vorbele-i se innecau însă în gâtlee și se topiau ca untul rece... Iși trase haina pe cap...

Și iar nu mai simți nimic...

.....
Dimineată luminoasă ca după ploaie.

Prin geamul deschis, soarele-i păru căzut în iatac asemeni unei hârci luminoase.

În ogradă se svântau bălțile. Frunzișul ud al nucului și zidul cenușiu de alături luciau. Vecinii luau apă dela cișmeua care curgea în chip de curcubeie.

Ovreica megieșă cu trup de iapă sălbatecă, alerga după pui, trăndu-și tălparii încălțați în grabă peste colțunii roșii.

Se spăla pe obraz: dar apa era caldă deși aburia ca roua paharul. Un neastâmpăr îl făcea să tremure și să se înspăimânte de propria-i umbră...

— Se spunea odinioară că ovreii nu ucid pentru că nu se hrănesc cu vânaturi, ca să le ațâțe sângele. Voi fi poate cel dintâi: cu atât mai bine! Dar eu am uitat de mult dacă mă mai pot rândui în straturile unui neam. Eu nu mai sunt nimic, deci trebuie să ucid...

Trecu grăbit în odaia dealături (avea obiceiul să se îmbrace întâiu și apoi să se spele).

Bătrânul rodea liniștit o coajă de pâne—ca întotdeauna după chef—fuma și bea cafeaua cu lapte, fetele impletiau, bătrâna desfăcea pe masă: ceapă, ridichi, de lună, sfeclă și fragi umede învălitate în foi de brustur.

— Nu-i pot suferi pe oameni! De ce mi-a aruncat nenorocita mea soartă în față! Putea mai bine să-i prefacă în iepuri, nu... mai bine în nagăți de ballă ca să ducă pe pustii...

Ieși. Nimeni nu-l privi și nu-l întrebă nimic.

— *Exist eu* într'adevăr? Dacă *exist*, de ce nu m'a întrebat domnul Beneș de politică? De ce nu m'a văzut nimeni? De ce nu mi-au vorbit? Oamenii nu trăesc decât atât cât vorbesc!

— Dar bine, vită încălțată, munții trăesc deși nu vorbesc!

— Da, da! Oamenii sunt însă vicleni și-ți fură până și

albușul ochiului. *Ei mi-au furat* minunatul plan. Să mă întorc și să întreb dacă-l cunosc pe d. Klein. Pe urmă voi pricepe cu agerimea mea de adulmecare ogărească, dacă știu ceva sau nu.

— Dar tu nu ești. Inchipuirea cuiva te-a intrupat din durere și acum îi plimbi deșertăciunea...

Se pipăi: ascuțimea simțului din vârful degetelor se tocise!

Scoase un cuțitaș din buzunar și-și sgârie o vână: curgea sânge negru de năpărcă.

— Vezi că trăesc! Mă doare! Aha! Aha! Cine-și bătea joc de mine? Crezi că n'am să te pedepsesc, răiosule! Dacă nu existam *eu*, cum aveam s'aud vreodată de D. Klein? Vroiai să te arăți firoscos! Ai dat cu oiștea n zaplaz!...

Trecuse cele câteva uliți până s'ajungă la casa d-lui Klein, negustor de scrumbii și licoruri.

În poartă, un mitocan grav și gras îi cere să-și aprindă țigarea. Nici nu băgase de seamă că fuma.

— Vezi, răiosule că exist: fumez!

— Te știu pe mata băiat bun și-ți cer să-mi aprind țigarea.

Aprinse un muc și se despărți.

De ce era grăbit? Cu cine semăna?...

Buimaș intră pe poarta de fier spre casa cu balcon a d-lui Klein.

O umbră se aruncă ca o mătă asupra luminei care cădea de deasupra acoperișului. Prundișul gălbui scârțai, par'că scârțâia un ceaun.

— Ce afurisit, prundiș! Domnul Klein nu trebuie să-mi audă pașii. Trebuie să sosesc neașteptat!...

Deschise ușa, fără să sune. Balamalele gemură greoi.

Intră: d. Klein era singur, plecat asupra unor catastife socotea atent.

— D-le Klein, dumneata ești un mistreț.

— Și mă rog dece?

— Nu, am glumit *altceva* vroiam să vă spun!

— Poftim, ia loc! Nu dorești o țigare?

— Nu, acum am lepădat-o pe-a mea.

Și apoi înaintea dumneavoastră n'aș îndrăzni niciodată să fumez!

— Spune-mi, n'ai dormit astă noapte?

— Ba da! Și încă prea bine!

— Atunci!

— O nimic!

- De ce ai intrat pe furiș la mine ca să mă injuri?
- V'ați supărat, iubite domnule Klein? Dar, cum s'ar putea să vă în jur *eu*, tocmai? Nu mă cunoașteți pe mine?
- Te cunosc! Dar și îndrăsneala are o margine!

Domnul Klein tremura și ochii îi se lărgiseră că-i aco-periră tot obrazul.

- Iată pentru ce am venit la d-v.
- Pentru ce spui?
- Știu c'aveți o Biblie veche. Imi plac cărțile vechi și aș vrea s'o mai răsfoiesc înaintea plecării?...
- Cum, înaintea plecării?
- Plec mâine la muntele Athos ca să mă călugăresc!
- Cum să te călugărești? Ești creștin?

— Da.

— De când?

— De mult.

— Păcat! Iudaismul a pierdut un om de seamă. Așa sunteți toți cărturarii noștri. Cum vă înțeapă un ac, alergați la popă să vă tămăduiască stropindu-vă cu...

— Vreți să-mi arătați Biblia!

— Da, e dincolo, în cassa de fier.

Așteaptă o clipă. Mă duc să ți-o aduc.

Domnul Klein era vădit turburat. Ființa lui mărunță și neputincioasă tremura, sgâlțaită de friguri. Umbla cu spa-tele înaintă și cu fața îndărăt. Buimaș se luă după dansul.

Pe o sofă zăcea un curmei pricos în chip de laț.

— Ce bine!

Il aruncă deasupra capului micuțului său dușman. Dom-nul Klein horcăi și se lăsă moale pe podea.

Buimaș scoase un satâr de sub surtuc (de unde'l avea nu știa nici dansul) desfăcu un pocriș din tidva pleșuvă a d-lui Klein, îi scoase creierii și li băgă în buzunar.

De undeva se auzi deslușit un sgomot. Buimaș se opri din lucru. Așteptă. De acum îi era totdeauna, de au să-l prindă sau nu.

Acelaș sgomot.

Cine?

Nici un răspuns.

Se apropie de cassă și prinse un teanc de hârtii. Domnul Klein zăcea întins cu ochii holbați.

Fulgere, trăsnete. Trosnete de uși. Lume se ingrămădia pe la geamuri.

Friguri.

— Cum gâlgăe sânge și cum s'au mânjit mâinele! Și eu ce sloi pămătufoș m'am făcut!

Acuș avea să dea năvală peste dânsul o lume golană și răzbunătoare. Trâmbițe negre sunau neconținut. Goarne îngânau un cântec montuar.

— Nu se cade să-l las așa. Oamenii nu cunosc pe mort decât după răni.

Se apropie de mort.

— Cu ce să-i umflu capul?

Aha cum n'am văzut până acum!

Intr'o parte a odăi zăcea o tinichea cu boia uleioasă plină de urină. Ii vărsă în cap: îi lipi la loc pocrișul.

Și vru să iasă. Sgomăte. Copite de cai, lovituri de lănci, trosnete, pocnete de puști...

— De acum bună ziua, domnule Klein. Cu banii tăi pot pleca să mă aciuesc undeva pe un ostrov pustiu și îndepărtat.

Vartej lung...

— Ce bodogănești pe acolo, nebunule! Aceiași fată bună la mașina de cusut.

Inserare: palpăia o lampă ofticoasă.

— Dă-mi o țigare! Deacum sunt bogat. Vrei să fugi cu mine? De nu, mă mut dela voi!...

— Ce ai? Nu ți-i bine?

Ion Călugăru.

L'AM LĂSAT DE-A TRECUT INAINTE

L'am cunoscut cum l'am zărit...

Trimis la mine 'nadins de Soartă,

Mi-a trecut pe la poartă

Și nu s'a oprit...

Era cu părul ca aurora;

Aripele, pene de lumină,

Lânced le târa la picioarele tuturor,

Prin pulbere și tină.

Suia din prăpăstii? Cobora din stânci?

Acoperit de mister,

Cădeau peste el umbre mari și-adânci,

Ca peste toți cei ce vin din cer.

Nu purta sabie, n'avea 'n mână crinul,

Rătăcind pe stradă

Și-a aruncat doar ochii la mine 'n ogradă

Unde năpădise cucuta și pelinul...

Stam pe prispă halucinat.

M-a văzut, nu m-a văzut?

Că nu mi-a luat aminte!...

Era așa de abătut

Că n'am mișcat, n'am strigat —

L'am lăsat de-a trecut înaintea!

V. Voiculescu

ROMÂNII DINTRE VIDIN ȘI TIMOC

2. OAMENII (II)

Alături de mărturiile vii despre venirea și viața Românilor vidineni nu lipsesc nici fărâme prin descrieri de călătorie sau prin alte cărți. Abia fărâme însă, și toate la un loc nu luminează cât gura știrbă a unui moșneag, ieșit să privească de sub strașina unei porți, târgul, într-o Duminică de sat dunărean. Între aceste cărți anevoe numai am putea trece și vreuna românească. Neamul nostru, care a avut, ca în mărețul Neculai Milescu, un Marco Polo cunosător al împărăției Kitailor pe căile noi ale munților Siberiei, nu găsește adesea un cât de smerit condeiu pentru cei mai scumpi și în apropiere cuibăriți ai săi.

Întărzim mai mult la Kanitz. Ceilalți vor fi amintiți acolo unde documentul lor va putea fi folosit. Și firește nu toți. Înșirările bibliografice n'au stat nicio clipă în gândul nostru.

În însemnările de drum prin Bulgaria, ale învățatului austriac, Românii de-aici n'au paginile lor aparte. Ei răsar într'un capitol sau celălalt, când în acest volum și când în cel următor, după cum locuesc într'un ținut sau altul pe care îl străbate, pe malul Timocului sau la porțile Sofiei. Venea pregătit să-i întâlnească, din informația prealabilă pe care și-o făcuse, și pregătit și să-i înțeleagă, după ce se oprise în atâtea sălașuri de ciobani sau de săpători în gropi de cărbuni și de aramă, prin Serbia românească. Interesul lui cuprinde în aceeași măsură date istorice, caracteristice geografice, economie, cultură, politică. Privit ca un obiect de observație, sub lupa unui ochiu foarte ager, crâmpeliul de neam din dreapta Dunărei se alege destul de limpede. În credințele, puterea și ființa lui însă, nu pătrundem. Pe dinăuntru el nu se luminează. Kanitz nu ne cunoștea limba și nici nu prea ne vedea alt rost acolo, decât poate să îngroșăm, printr'o firească și dreaptă desnaționalizare, răndurile slave lui dragi.

Iată două aliniate de privire generală:

La capătul nord vestic al terasei dunărene bulgare, pe pământul peste care s'au scurs atâtea popoare, a căror urmă timpul atoaie nimicitor amenință să o șteargă în curând cu totul — o soartă pe care de altminteri rămășițele mult mai tinere ale romanității o împărtaşesc din nenorocire cu tumulii — găsim astăzi Bulgari și Români, ba chiar la Timoc satele valahe sunt precumpănitoare. În studiul și harta profesorului Bradaska: «Intinderea Slavilor în Turcia și în ținuturile vecine», elementul bulgar apare aici drept cel mai puternic. Dar aceasta e cu desăvârșire neexact.

Pricini felurite, și mai ales stăpânirea boerilor valahi, dușmană țăranilor, au ajutat nașterea și repede creșterea a coloniilor românești pe țărmul dunărean bulgar. Pe de altă parte, cărmuirea turcească vedea cu ochi buni popularea acestor districte, foarte sărăcite în oameni de neîntreruptele răboaie, cu o naționalitate supusă, deprinsă cu asprele poveri și cu totul străină de elementul bulgăresc și de năzuințele lui (*Donau-Bulgarien u. Balkan*, 1875, vol. I pag. 276).

Kanitz are în gând, cum se va da în vileag mai bine din alt citat, vremea Regulamentului Organic. În anii dintâi după 1860, când și-a făcut întâia călătorie, lucrul se înțelege. Am arătat în altă parte pricina. Un alt călător ceva mai înainte, G. Lejean, scrie și el despre „des réfugiés échappés à l'affreux régime féodal qui pesait avant 1848 sur les principautés roumaines”; sau, aiurea, cu alte cuvinte, că: „en Bulgarie beaucoup de paysans valaques se sont établis dans les environs de Vratscha pour échapper au quasi-servage établi par le régime organique” (*L'Ethnographie de la Turquie d'Europe*, 1861, Julius Perthes). Tot el are însă grija să spue că această emigrare, prin începuturi, „est antérieure à ce siècle”. Boscovici la 1762 povestește cum a mas peste noapte în coliba „di una famiglia valaca venuta là da un anno”. Oamenii erau pe aceste locuri datorită lăcomiei principilor moldavi și valahi, de către cari „si fanno estorsioni incredibili che forzano i villani ad abbandone i loro paesi”. Jirecek, din care am luat citatul (*Das Fürstentum Bulgarien*, 1891), e deopotrivă de părere că Românii sunt mai de mult în județul Vidinului decât secolul al nouăsprezecelea și că fugeau de teama boerilor, aici, unde nu erau nici boeri nici boeresc. Acestea despre vechime.

Dar Kanitz are rânduri, poate mai prețioase, despre felul de traiu și starea culturală a acestor, numai foarte de curând veniți, dacă e să-l credem pe el. Mai multe și legate laolaltă sunt cele ce privesc Bregova și locuitorii ei. Le redăm întocmai:

Imigrarea valahă în Bregova s'a întâmplat acum vreo 25 de ani. Ea dă prilej la unele asemănări etnografice pline de învățături. Pe când, de pildă, Românul pe pământul valah, datorită gospodăriei demoralizatoare de mai de mult a boerilor, se găsea ca om aproape pe aceeași treaptă cu negrul din America de Sud și e descris cu dreptate ca izbitor de leneș la gândire, aici, pe pământ bulgar, cu toate că trăind sub o stăpânire care nu era mai înainte chiar binevoitoare supușilor creștini, se arată pretutindeni muncitor și isteț. Insușirile acestea se dau la iveală chiar în înfățișarea de afară a Bregovei. Pe lângă cultura, obișnuită pe întreaga terasă dunăreană bulgară, a porumbului, grâului, cănepei, viței de vie și a pepenilor, în Bregova se face și tutun și mătase. Tot satul are pecetea unei oarecare bunăstări, care nu putea fi ștearsă de sarcinile mari pentru raia, legate de marea colonizare tataro-cercheză.

În mijlocul satului se înalță biserica cea nouă cu trei nave, clădită în anul 1857, mai mult măreață decât unitară în stil, ca o corabie lungă în chip de paralelogram, fără abside laterale și cu un turn jos al fațadei principale. Clădirea a costat 200.000 de piaștri (10 P=1 Fl.), o sumă, prin urmare, foarte însemnată pentru această țară. În gâteala dinăuntru a bisericii s'a pus cea mai mare grijă. Iconostasul, jețul mitropolitului și amvonul, sunt toate bogat cioplite și aurite, dar cam prea pestriț zugrăvite. Lucrate de Țântari, ele dovedesc și aici minunatul talent arhitectural și formal al acestei bogat înzestrate ramuri macedo-valahe a Românilor. Unele părți decorative ale ciopliturii în lemn, precum sunt smei și păsările ciudat stilizate din ambele părți ale crucii dela ieșirea din mijloc a iconostasului, dau în vileag o bogată inventivitate plastică; scaunul mitropolitan, ținut de un leu așezat, și pupitrul amvonului, sprijinit pe un vultur, amintesc însă și aici de înrăuirile moștenite prin tradiție ale monumentelor vechi bizantine în peninsula ilirică.

Insemnate jertfe, față de alte stări turco-bulgare, aduce comunitatea românească a Bregovei și trebuințelor culturale. În casa unui învățător chemat din Serbia, am găsit pe copiii satului citind, scriind socotind și cântând foarte frumos cântece bisericesti (*Donau-Bulgarien*, 1875 vol. I, pag. 282—283).

Toate sunt în Bregova aproape și azi așa cum le privea Kanitz acum 65 de ani. Numai că satul a cotit, mărindu-se, în josul Timocului către Balei și de tătarii spani din margine cu greu își mai aduc aminte cei mai cărunți. În școala frumoasă din piața largă, un progimnaziu, pe care aceiași oameni îl țin, nu se mai aud însă cântece și vorbă românească, decât poate între ore în curte și când supravegherea slăbește. Deși biserica nu mai e în mijlocul satului, ea a rămas tot singura.

O descoperiserăm cu greu pe întunerecul fără stele al unei nopți de Inviere. Un zid înalt de bolovani netencuiți o înconjură și ne-ar fi ascuns-o. Două inoiri, pe care le-a suferit, i-au mai ridicat fațada, ascuțită în partea de sus în unghiu. Le poți urmări după cele două, trei straturi de

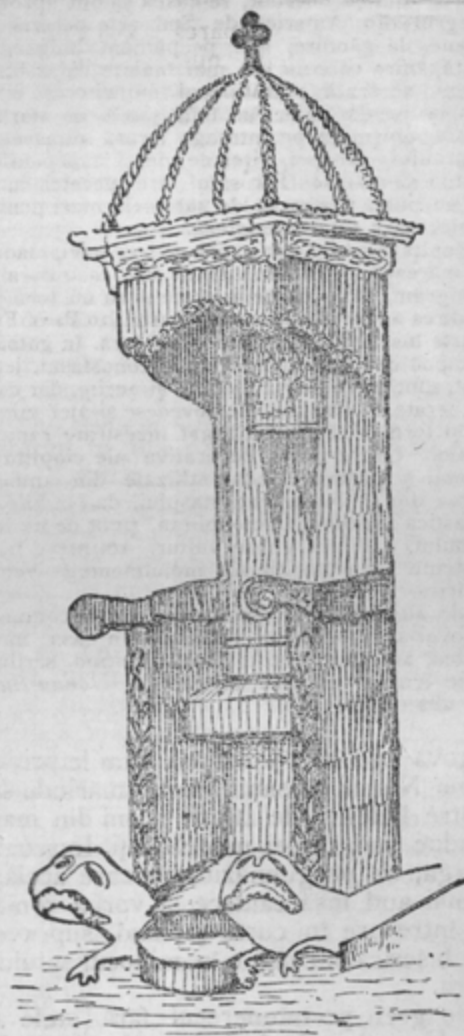
lespezi de piatră mai noi de deasupra, și după țimentul alb cam improșcat pe delături de mistrie. Turnul mic înfipt

în fața la mijloc, unde cele două muchi ale unghiului ar fi fost să se împreune, s'a păstrat în schimb ca la început și pare scufundat în sine cu două trepte. Dar între împrejmuială și această aspră clădire plutea ca un nor de argint, falfaia încet o horă albă aeriană, păzia un alt gard de lumină și de văzduh. El ne-a oprit uimiți. Și tot el ne-a descoperit biserica. Erau crăcile înflorite toate în noaptea caldă, ale pomilor de dincolo, din curtea cu morminte. Un miros mai tare decât al tămaiei, mirosul primăverii, cădea în valuri.

În biserica din Bregova Isus învie de mai multe ori în aceeași zi. Oamenii sunt prea mulți pentru un singur locaș dumnezeesc, și vin rânduri, rânduri, la ceasuri dinainte hotărâte. Noi așteptaserăm să bată arângul și porniserăm. Preoții și logofeții de strănă se zdrobeau în cântările și slujbele lor

Jeț mitropolitan în biserica din Bregova.

până la ziua mare. Prin păcla luminilor de ceară se zăreau, neprefăcute, așa cum ieșiseră din mâinile, acum de țărănă

ale meșterilor aromâni, iconostasul cu balaurii lui auriți, cele două șiruri de stâlpi rotunzi albi, despărțitori ai celor trei alei, cu arcuri de zidărie sus și cu străni între ei la pardoseală, vulturul amvonului, care parcă zboară neostenit cu o carte de foc pe umeri, și jețul mitropolitan, pus pe doi lei, nu pe unul, lăcuiți cafeniu și cu dinți cășcați în gingii sângeroase. Iar prin fum, de subt balauri, vulturi și lei și peste capete aplecate, Isus vorbea din ușa altarului, după buchi chirilice cu inițiale roșii uriașe, în graiul nostru vechiu, plin de aur și de nestimate.

Asemenea, și alte însemnări răslețe, are Kanitz. Dar printre ele, am avut norocul să nu scape una, care apasă în cumpănă, cât toate celelalte la un loc. Fără ea viața Românilor de-aici ar fi curs pentru noi lipsită de adâncimi și culmi, iar un mare chip ar fi rămas astrucat în praf de arhive, căci nicio mână nu s'ar fi priceput să-l scoată. Frântura de popor săracă în istorie, peste care a altora istorie își mână cavalcadele inaripate și răsunătoare, se aureolează deodată de o faptă din cele adânci, țesută din cel mai curat suflet. E vorba de lupta pentru trecerea la altă credință a acestor ortodocși și de slava și pătimirile popei Dragsin, drumetul.

Kanitz însuș nu și-a dat seama în ce clipă grea pentru acei pribegi din trunchiul nostru, coborise între ei. Frământările lor i se par fără noimă, iar cel care le stârnea vrednic numai de osândă. E strimt și rău. Ajută poate la căderea lui și la înabușirea mișcării.

Călătorul străin putuse să vadă încă din 1869 o capelă de scânduri în marginea Vidinului. Un popă de departe, răsărit între oamenii din Stanotârn cu vreo trei ani înainte, o așezase acolo. El ar fi vrut s'o strecoare chiar în cetate, consfințind-o prin aceasta, sau înfigând-o, cel puțin, acolo, ca să fie găsită mai târziu, biserică a țării recunoscută și cu aceleași drepturi ca ale celorlalte. Dar Turcii nu îngăduiau clădiri de rugăciune creștinilor înăuntrul zidurilor. Kanitz, atunci, nu i-a dat nicio însemnătate. Popa nu-l privea și nici n'a căutat să-i asle numele. Rândurile care povestesc faptul, și cele dintâi în cartea lui amintind pe Români, sunt aproape obiective, cu toate că au fost redactate mai târziu, când știa mai multe și avusese poate și amestec în această treabă:

... Acum în urmă Vidinul a mai căpătat și o bisericuță catolică provizorie, prin silințele unui misionar trimis de episcopul valah unit dela Oradea-Mare. Ea e încheiată foarte săracios din scânduri

și aduce mult a hambar de lemn. Numai decât alături se găsește o piatră de închinare, cu o coroană de fier deasupra și cu următoarea inscripție: *A cesta s croca darnit-o întru mărirea lui Domne dieei comunitălei romane gr. cat. diu Vidinu 1869* (sau, ținând seama de greșelile de transcriere ale unui necunoscător de românește și de ciudățeniile ortografice ale ciparianismului: Această sfântă cruce (am) dăruit-o întru mărirea lui Dumnezeu comunității române greco-catolice din Vidin 1869—Nota noastră). Pentru o clădire de biserică definitivă și mai potrivită scopului, împăratul Franț Iosif a dăruit o sumă însemnată. Eu nu cred în viitorul bisericii catolice pe pământ bulgar și mi se pare că și cu ridicarea acestei clădiri au să se ivească mari greutăți (*Donau-Bulgarien*, 1875, vol. I, pag. 239).

Mai târziu însă el a descoperit și pe popa misionar și întreprinderea lui. Era în vara lui 1871. Se găsea iară la Vidin. Ședea la un prieten vechiu, consulul austro-ungar. Aceasta îi povestea de necazurile pe care i le aducea acel vântură-țară.

Ingrijați de întâile izbânzi ale propagandei, preoții bulgari se ridicau deacurmezișul. Vlădica din Vidin, viitorul exarh, supărat că popa nu era îndepărtat, în urma intervențiilor lui, de autoritatea chezaro-crăiască locală, nu mai vizita pe consul. Turcii, înțetiți de unul și de altul, nu-l mai priveau cu aceiași ochi buni: «din pricini strategice» nu-i dăduseră voie să clădească, lângă zidul de afară, pe locul anume cumpărat în marginea Kumbairului, biserică statornică. Sprijinul bănesc venit de peste graniță încetase și datoriile neplătite stârneau nemulțumiri și bănueli. Omul nu cruța de loc pe consul, nici pentru aceste nevoi, nici pentru altele mai grele, ale comunității.

Kanitz nu înțelege de ce Austria, care are altă politică, să se pue rău cu bulgarii și nici de ce să cheltuiască pentru scopuri pierdute și nu pentru întărirea ei comercială în în acea deschisă piață dunăreană. Iar toate acestea, de hatârul cui? Al unui neșesălat, care scrie proclamații, unde amintește Valahilor vidineni de nobila origine latină, de frații lor din principatul vecin, și nu de ceilalți, mult mai înaintați, din Ungaria, de sprijinul lui Napoleon; al unui necioplit, care nu știe altă limbă decât a lui deacasă și trebuie să stea de vorbă, prin tâlmaci, nu numai cu Turcii și Bulgarii, dar cu însuș consulul; și al unui certat cu legile, pentru că băiatul lui, și cel mai bun ajutor, dascăl al copiilor de nou uniți, stătuse în temniță pentru moarte de om.

Sub toate aceste vini, deosebite cu ochi austriaci, noi

știm astăzi și vom arăta mai departe, că mai era una, care nu putea să scape ochilor prietenului. Și iată cum iese zugrăvit popa în galeria aventurierilor cetății:

Câteva din aceste tipuri le-am și amintit în întâiul volum; alții se cuvin să fie smulși uitării în aceste pagini, pentru că lor le-au căzut adesea, ca actor în marele joc de uneltiri dela Dunărea-de-jos, cu desăvârșire minunate roluri. Așa se plimba, de pildă, pe sub balconul iubitei mele gazde, popa valah Draxin din Transilvania. Ce căuta vrednicul vlăstar daco-latin și preot romano-unit în Vidinul strict bulgaro-ortodox? Să vedem, și oricât de necrezut sună, nu rămâne mai puțin adevărat ceea ce am auzit dintr'un izvor informat.

Se știe că încă demultă vreme politica de Stat maghiară luptă cu putere în Banat și Transilvania împotriva acelei propagande care năzuiește la unirea tuturor Românilor într'un mare imperiu Daco-român. Zisul popă Draxin se silea dela 1869, nu din proprie pornire, ci sub egida oficială a de curând răposatului episcop unit de Oradea Mare, Pop Szilagyi, să atragă pe valahii așezați între Dunăre și Timoc, în șivoiul mișcării naționale mari românești (*Donau-Bulgarien*, 1877, II, 4-5).

Ceea ce era prilej de ocară pentru marele călător, n'are poate de ce să fie unul și pentru noi. Dragsin, preotul bănățean, făcut numai din voia sa misionar drumet, sparge cadrul prea strimt în care încearcă să-l închidă cu încuitori de ironie și de milă, Kanitz. Prea se simte că, în ce ne privește, acesta se născuse la Budapesta.

Astăzi truda lui pe acele locuri și în viață are pentru noi alt înțeles. Un slab chenar de lumină se arcuiește peste această față, plecată dintr'un sat din Torontal, ca să sufere și să birue pe căile Domnului. În istoria Românilor vidineni, atât de săracă, epizodul Dragsin e unul din cele mari și ușor putea fi o răspântie, iar în a noastră, a tuturor, lipsită de misionar, o pagină aprigă și rară.

Pentru toate aceste cuvinte, am crezut că nu e de prisos o oprire cu cât mai multe documente, asupra lui. Oprirea va fi un popas pe înălțime, de unde câmpul pe care ne-am hotărit să-l străbatem se va desluși mai limpede și — dar neașteptat — un suflet adânc și cu multe valuri se va înălța linaintea noastră, ca o troiță cu strașină de argint, pe un loc de înfrângeri și de rugăciune.

ADAUS

Cercetarea unui grup de oameni cu o istorie aparte, chiar când acea cercetare nu îmbracă armura științei și acel grup nu e mare, descopere documente care n'ar putea să intre, fără s'o sfărâme, în povestirea obișnuită. Dar unele din ele sunt prea de preț ca să fie aruncate, după folosire, odată cu hârtiile de însemnări și de ciornă. Folosirea înseamnă adesea numai o scoatere de amănunt sau un control, care în rânduri nu mai are cum să apară, al unei păreri. Iar izvorul însuși clocotește de toată viața unui om sau a unei vremi. Alături de el, textul, strâns în malurile zidite ale unui plan, se strecoară aproape firav și searbăd.

Pentru înviorarea acestui text împărtășim aci câteva scrisori, puțin folklor, o fărâmă de glosar și schițe de hărți. Impreună cu cele două, trei figuri, sunt un material brut, de unde orice nemulțumit cu ceea ce am urzit noi din el, va putea să-și încropească singur chipul și năzuințele cele mai de seamă ale Românilor dintre Vidin și Timoc. Dacă nu i se va găsi alt merit, nu i se va putea însă tăgădui că e cu desăvârșire inedit.

SCRISORI

Românii vidineni către Mitropolitul din Blaj ¹⁾.

I.

*Excelenția Văstra pré Stralucite si
Enaltu pré Osfintite Domnule
Mitropolitu noua pré
Endurate!*

Noi acesti fii care suntem perduti si rataciti de catro ai neștri adevarati parinti cademû la Présfintele picióre ale Mariei Văstre ciele Parintesti si cu fierbinti lacrami dintru adenculû inimî tóte ca unuf pré iubitû tata va aratamû, ce prigoniri, si ce scârbe,

¹⁾ Din Arhîea Episcopiei greco-cat. Orașea-Mare.

și ce greotați suferimți noi Romanii ciei dină
 Patria otomană, dela vitregii vostri greci, și Bulgari,
 carii prină minciunile loră și prină orbire
 minții năstre cē entunecata de denșii ne oră ținutū
 legați pana ină timpulū de acumū suptū jugulū lorū
 cielū barbarū ci noi nemai putendū rabda ne lua-
 semū de ganderi cie vomu facie, si nu dinu partē
 turcilorū, ci numai dinu a Grecilorū și a Bulgarilorū
 nēstiindū ca mai aveamū si noi pre cineva ină lume
 dinū nēmulū năstrū prinū care vomu putē gasi
 mantuirē, asē darū bunulu Dumnezeū carele nu
 voesite mōrtē pacatosului, ci asitēpta ca sa se entōrca
 si viu sa fie, credemū ca aū cautatu preste noi si aū
 vazutu umilintia năstra, si entraciestū timpū ne aduse pre-
 aciestū cuviosū calugarū, Parintele Samoilu dinū Aus-
 triēa dinū Banatū, inu mijloculū nostru, carele
 pre suptu ascunsū sarguinduse nēa aratatu cie este
 natia Romana si dinu care nēamū ne tragemū
 si de unde purtamū nume de Romani.

Acestē tōte nileau aratatū, si care este Religia cē adeva-
 rata si mantuitōre a năstra a Romanilorū, nu alta
 afara de acēsta cu Sf: Apostolicēasca si catholicēasca
 Maica năstra Biserica a Romi intro Sf: Unire a fi
 ne aū aratatū, si cine este tata filorū Nēmului Roma-
 nescū si Pastori Adevarați; Si de vreme cie prinū acēstē
 tōte furamū increzuți, si acēsta nadajduimu ca pre-
 cumū nē au aratatū noua acestu cuviosū Parinte
 Adevaru si lamū primitu, asia ne vomu sargui
 si noi ca sa aratamū mai multorū frați ai nostri
 si vorū primi si densii Adevărulū prinu noi,
 Ci numai cu umilintia Rugamū Mila cēa parintēasca
 a Mariei Văstre ca se binevoiți a lua ină bagare de
 sama Rogarē năstra, iarū nu a o trecie cu vederē, ci
 fara intarziere prinū Aceastu Parinte sa ne sfatuiti
 Parinteste cumū vomū putē sa faciemū ca să aflamū
 mantuirē de ciele mai susū aratate, adeca sa scapamū
 de Erarhia Grecēasca sau Bulgarēasca, ca sa ne mai putemū.
 Radica odata de unde amū cazutū, si sa venimu ină
 Staulū cielū Adevaratū parintescū, si de va fi cu pu-
 tintia saū prinū Acestū cuviosū Parinte fiindū de Maria
 Văstra intaritū, sa primimu Sfanta Unire cu Biserica
 Romi, sau prinu altū trimisū; Si pre langa acēsta
 totu de odata va Rugamū Endurarē Mariei Văstre

ca daca va fi cu putintia sa ne primiti patru sau cinci baieti inu Siminari macarū pre catū de scurtū timpū ca sa invetie Dogmele Religii; si pre langa acestē va facemū cunoscutu si despre acēsta cum- ca inu Patria Otomana in prejurul Vidinului se afla urmatōrele sate Romanesti adeca 49 de sate locuite de Romani:

In Vidin Kumbairu	Kapitanovati
Kirimbecu	Mosomani
Șiū	Gerti
Kutova	Dincovitza
Stanoternū	Ciorocalina
Košéva	Alvagiū
Gomotarti	Negovanitiu
Esenu	Ciungurusiu
Florintinū	Genzova
Novo Selo	Thianovați
Verfu	Fundeni
Rakovitia	Rabova
Baliū	Glodnitia
Bregova	Arcerū Palanca
Racilniția	Grasicovū
Kosóva	Țibru Pa.
Koilova	Oréva Pa.
Zlocutē	Kodozluu
Ztirlomasiția	Bucovati
Halova	Mahalaóá
Boroevati	Guzaliea
Esenovati	Labati
Birlovati	Alvá
Sapicova	
Deleina	
Bosinécu Mare	Aceste (49, șters) 52 de komunitati
Bosinecu Micū	Santu locuite numai de
Kalenicu	Romani nenorociti
Molalia	

Котина Косéва, Костандин Попеск Прѣвѣтъ, Іонъ Прѣвѣтъ
(neciteț) Stanū Ispas. Vladu Ionescu, George Gitie;
Lapadatu Dumitru; Marin Ianculescu; Cârsta Ga-
vrilu; Никола Танаса; Георге Георгиевскъ; Thanasie Gitia;
Carsta George; (neciteț) Гаврилескъ; Gavrilū Gavrilescu;
Preda Dumitru; Simionū Calinū; Stancu Gavrilescu;

George Dragoti; Ion Honecs; Petros Stancs; Ionu Stanculescu; Ionu Lapadatü; Lapadata Vasile; Nicola Gimmion; Stanu Marinu Konstantin Konstantinics; Dumitru Ionu; Marinu Ionescu; Lapadatu Ioanu; Ionu Badé; Iancu Ionu; Ai Enaltu Pré Osfinției Vóstre cei mai plecați fii,

Thurciea

Satu Stanoternü in 6 Iunie 1867.

(Adresa)

Thurciea Stanotern

Ecselentia Vóstra Inaltu Phésfintitului
Domnului Domnü Mitropolitu Gr. Kath.:
Alecsandru Șterca Siuluți inü ardélü in Blajü

II.

*Ecselentia Vóstra Enaltü Pré Osfinție
Domnule Mitropolitu, si
venerabila Kondistorie!*

Iată noi fii Mariei Vóstre ciei dinü Patriéa Musulmana ciei cie cu multa rávna trimisaramü pre Kuviosulü Calugarü Parintele Samoilü la Mariea Vóstra ca la nesite Parinți pré iubiți ai Națiunei Romane, carei dupa cumü amü ințielesü casi iubescü Națiunea si dorescü asi inmulți si lați credinția, cu totulü eramü in cređiuti cumca Rogaré nóstra va fi primita de Ecselentia sa D. Domnü Mitropolitü, si prin Mariea Vóstra numai, ne vomü pütéa mantui de jugulü cielü barbarü alü Grecilorü și alu Bulgarilorü, si noi așteptandü pre Cuviosulü Parinte ca sa ne aduca faima buna ca sa ne mangaemü și sa ne bucuramü, éaru dupa sosiré parintelü inü mijloculü nostru inü locü de bucurie trebuii să ne umplemü de intristare si de durere, auziramü ca dinü parté Domnilorü canonici Rogaré nóstre inü Kondistorie cu băgare de sama fu primita; dorü auzindü noi dela Kuviosulü Parinte ca au luatü ostanéla nu numai pana la Blajü la Resiidentia Ecselentiei Sale, ci si pana la Éli Potocü la E-sa, si dinü a nóstra nenoroci-re si trista sörte au aflatü pre E-sa bolnavü intru care nu s'au pututü lua Rogaré nóstra inü bagare de sama de E-sa ci desiartä sau Reintorsü la noi, ansa pentru aciasta noi nu ne desperamü

ci speramû înû gratiêa cielui prê Enaltû ca daca E-sa va fi ratornatu sanatôsû la Blajû, Nadajdu-imû ca bucurosû va lua înainte Rogaré nôstra, ca nu putemû ȓicie pentru ca nu santemû intro Patrie anu putê plangie si anu ciere ce ne este de lipsa dela Mariêa Vóstra, macarû ca patriêa Otomana darû totusi Sultanu nu se amesteca înû credinȓia cresitina, dinû partê Enaltimei Sale santu cresitini liberi, ca vedemû ca Rusiêa éarasi e o Patrie Straina de catre Patriea Otomana, si totusi sa sargueste a trimite Bulgarilorû ba inca si Romanilorû carti si vestminte pentru Besericile crestinești
Ȓi vedemû ca Enaltimê Sa Sultanu nui opresi te, asê si noi Romani ciei dinû Patriea Otomana de amû avê pre cineva dupa cumû speramû ca avemû arû lua ostenêla înû acêsta privintia, adecâ ane aducie înû Staulû cielû Parintescû înû Sinulû Sf: Uniri ca dupâ cumû zicie pre scurtû înû Sinacsarû, ca prinû ostanele au infloritû Numele Sf: Parinȓi; dara si noi ca ciêa ce ne lipsesite Sitinȓia si-amû zacutû pana le aciastû timpû dormindû cu Somnulû cielû de mórte si ne desiteptatû, totusi amû auzitû si santemû increȓiuti cumû ca înû Propaganda dela Roma si dinû Lionû cresite si gatesite Misionari siȓi trimite înû ciele cinci parti ale Lumî ca sa vestesca pretundinê pre Hristosû cielû Restignitû ce si ciei cie nu lau cunoscutû selû cunóscâ — darû la noi nu e vorba despre anu cunóste pre hristosû, ci numai despre ane desbina noi de Erarhiêa grecêsca si Bolgarêsca, si sa venimû înû Staulû cielû adevaratû parintescû, adeca inu Sinulû Sf: Uniri cu Sf. Maica nôstra Beserica Romi, caci cine au venitû la noi vreodatâ din Austriêa sau din Frantia sau macarû, si dinû Italiea ca Misionari ca sa ne propovedúesca noûa credintia cea adevarata a Romanilorû si a fi intro Sf: Unire cu Roma; Aȓê dara noi cazindû la Sf. Piciore ale Mariei Vóstre cu umilintia va Rogamû ca si înû ceêa lalta mai nainte trimisa si acuma insotita scrisóre va Rogamû ca sa bine voiti a lua inu bagare de sama Rogaré nôstra si a nu o trecie cu vederê, antru care si santemû increȓiuti ca ai nositri prê iubiti Sf: Parinti dinû catû a fi cu putintia nu voru trece plangerê nôstra a fiilor sei cu vederê!

Si ramanemû asiteptendû cuvinciosulu Respunsû înû
cielû mai scurtû timpû,
Si Mariei Vóstre ciei mai plecati fii.

КОНСТАНТИНЪ ПОПЕКСЪ ПРІИУТА, ІУНА (neciteț) ПРІИУТА, Stan Ispasu, Vladu Ioanû, КОСТАНАННЪ КОСТАНАННІКСЪ, Dumitru Ionu, Marinu Ionescu, КОСТАНАННЪ БАДЪ ЛОГОФІТА, Jancu Ionû; Ionû Bade — Satu Kosieva.

George Gitia; Lapadatu Dumitru; Marinû Ianculescu; Carsta Gavrilû; Thanasie Gitia; Carsta George; Gavrilû Gavrilesco; Preda Dumitru; Simionû Calinû; Stancu Gavrilû; George Draguti; Ionu Stanculescu; Ionu Lapadatu; Stanû Marinû; Lapadu Vasilu, Ciorbagi; Nicola Tanasescu, logofăt. ПІТРОСЪ СТЕПАНІКСЪ ІУАНЪ ПОПЕКСЪ; (neciteț) ГАРДІАНІКСЪ; George Georgesco, Logofetu; Ionu Preda.

Thurecia
Satu Stagoternu în 30 Iulia 867.

P. Samollescu Scriitor

Popa Dragsin către Episcopul de Oradea-Mare.

I.

*Illustrisime si Enaltu pré Osfin
cite Domnule Episcopu pré graçiose Parinte.*

Iată eu subu skrisu serutand S. Drepta em cieru ertare pentru ka nu vamu an kunostinçatu nimika pana akuma, dara acuma va faku kunoscutu M: vostre despre kalatoriéa nóstra dela Oradea pana la Widdinu Turcii, veçi sti Ilustritatea vóstra ka dupa ce ne am apropiéatu an parté lokului prinu Țiara Romaneska ne aru pusu Bulgari obstakole pela tote drumurile ka sa ne prinda sa ne faka rau, daru nóua fakandunise kunoskutû amu ankugiuratu pre alte lokuri si damu lauda lui D'đieu ka ne skapatu dinu manile loru, dara noi fiindu ên kalatorie la Mariea vóstra Bulgari aru avutu timpu andemanateku si aru antrebuinçatû destule minciuni si hule asupra S: Uniri ka sa desmante pre Romani đikandu ka le vomû skimba legia si le vom strika posturile si altele mai multe: destulû e atâta ka prinu tóte minciunile loru D'đieu a vrutu aséa ka andata ce am agiunsu akasa la Stanoternu amu fakutu Satu jumatate ai nostri prin sate ka sa vestéska adevaru si unitu, si trimeçandu noi ómeni ankredinți de

¹⁾ Din Arhiva Mitropoliei din Blaj.

se spue kum ka dansi santu uniçi ku Beserika Romi; inu 16 Mai v: n: ne au poftitu Preotu si iudele dinpreuna ku alesi, dela unu Satu Esenu ka sa mergemu sai primimú la unire si an 17 Mai am mersu akolo si ému primitu sau ku Beserika ku totu si Preotu Petru Stanú, și avemú sperare ka se va laçi unire inu Bulgaria; daru totú de odatá va facemú kunoskutú M: vóstre ka am avutu aicéa inu Widdinu unu konzulú némçi naskutu din Wiena ku numele Adolfú Siulçi omu forte bunu si ku sufletu mare si iubitori de laçire Religii katolice kare mau si fostu ajutóru la tote ostanelele mele, apoi akuma din Ordinú Maestatei Sale ne a spusu ka are sa mérga de aicéa la Egipetu de Konzulú, si néa spusu ka aicea ose vina konsulu unu Sərbú ku numele Theodorovitși kare au fostu kançleru la Beligrad in Serviea, pentru care noi cu umilinça rugam graçiea Mariei Vostre ka sa bine-voiçi a mijloci la Maestatéa Sa ka să ramana totu acestu konsulu kare au fostu pana akuma in Vidinu ka daka va veni acelu Konsulu de Serbu atuncéa numai avemu nici o sperare de a se face unire, aséa daru eu vă rogú pre Ilustritatéa vóstra ka fara de nici o anterçiere se faceçi kunoskutú Maestatei Sale ka sa nu stramute pre D: konsulu dinu Widinu kaci de astadi in diece diile are sé se duká dinú Widinu, si va façemu kunoskutú ka la turkié este pace.

Stanoternu 5 Iunie 1868

Alu Mariei-Vostre celu mai
plekatu supusu fiu

GAMOIÁ APACIN

Misioner, К.П.Т.К

(Adresa)

Seiner

des Hochwürdigen griechischkatholischen
Bischofs Josef Pap Silagi
zu Grosswardein

(Pe dosul scrisorii, dela arhi-
va Episcopiei).

12 Iunie 1868

479
1868

Draxin Samuilu misionariu
La 5 Iunie 1868 descrie statulu
mislunei la Bulgaria de pe langa
Vidinu.

II.

*Illustrisime si Pré Osfinçite Domnule
Episcopu nouă pré graçiose Patrône
sărutu Sfantă Dreptă !*

Eu subu scrisu, va facú cunoscutú Mariei-Vóstre, ca dela
retornaré mé de Peslta amu luatú ostanéla énu
privinça Scolei dinu Stanoternu si pana la Blaju
ca adunaré care sau fostú adunatú pentru vo-
taré Mitropolitului, sperandú ca voi folosi cieva
pentru scola daru zadarnica mau fostu ostanéla.
si mamu dusú si pana la Gerla unde earasi sau
fostu adunatu o alta soçietate de membri.
Si dinú parté Mariei-Sale Domnului Episcopu
I : Vancé mamú antorsú mulçamitú inu Turciea
daru catu pentru poporu nostru va facu cunos-
cutu ca sa afla bine daru este forte suparatu
dinu parté Bulgariloru cu desmantaré. daru
fiindu ca eu mamu dusu singurú de ame
buna voinça la Romani din Thurciea
numai pentru ravna si Zelú care lamu avut
si elú amú spre Naciuné nóstra Romana
si spre laçiré religiei katolicie, nui voiu
parasi nici odata, pre Romani sau fii noş-
tri ciei rataciç, macaru de oi suferi pre
cumú si suferu, vazinduma de multe ori
strantoratú si de primejdîi inconjuratú ca
Oaéa spre jungiere, sau spre darapanare
inu mijloculu a multoru lupi salbatici.
Şi asea ne avandu catra cine samu aratú
dureré, ma mangai inu scarbele mele,
si spereçii inu graçiea celui pré analtú
ca nu ne va lasa ca sa fie Naçioné nóstra
róaba Sclaviloru si inemicilorú nostri Greci
si Bulgari; Numai Dzeu salu traésca
pre Sultanú Azisú, şi pre toçi vezirii
lui, antru mulçi Ani fericiçi, ca dansii
Patrónédia Naciuné Romana si dinu
partéa Turciloru avemu pacie si aparare :
daru Illustrisime Domnule Episcopu Re-
comandacié care maçi dato M:Vóstra
catra Konsulu Françoiescú eamu dato

În 15 Octoberu pentru ca sa ne primé-
scă Françiea subu Protecçiea lorù, si cu cielu
mai mare respectù au primito D: Kon-
sulu, si cu mulçamita vau salutatù pre
M:Vóstra, si asé mau spusù sa în 17 Octoberu
o va trimite la Menistorù Françoiescù inù
Konstantinopolù; daru mie mau ñisu ca inda-
ta sa va scriu M:Vóstre ca si M-Vóstra fara
de nici o interdiere sa scrie aci la Amba-
siaderu de Franciea in Konstantinopolù
o asenené rogare sau recomandacie ca
aceia kare maçi dato in Pesta catra
D. Konsulu; ca sai primésca pre Roma-
nii Katolici dinu Bulgaria subu Protec-
çiea Franciei, daru nu pentru totu Katoli-
cismu din Bulgaria, ka katolicismu din
Bulgaria are Protectori pre Austria; ci
numai pre Românii Katolici si nu au
Protecçie pana acuma, daru nici nu voescu
sa fie subu alta Protecçie afara decatu
subu Protécçiea Franciei; daru asé mau zisu
Illustrisioane Domnule Konsulu Françoiescu dinu
Rusitucu ca catu sa pote cu un césu mai nain-
te sa scriéçi la Menistoru Franciei in
Konstantinopolù, Simé zisu Konsulu Franciei
dinu Rusitucu ca daca vomu avé norocul
sa ne primesca Françiea subu Protecçiea
sa, vomu fi fereçiçi kaci ei ne voru face
tote ciele trebuincioase, Scole si Beserici si
ori cieva fi de lipsa poporului Roman
pre tote le voru plini. Si asia va rogu
Illustrisime Domnule ca pre unu pré
bunu si Sfantu Parinte ca sa binevoçi
fara de interdiere sa trimeteçi la Konstanti-
nopolu aceste mai susu aratate, si veçi
sti si acesta ca Konsuli Austrieci nici de cumu
nu grijescu de Religiéa Katolica
din Turciea.

Viddinu,
28 Oktober 1868

Alu M-Vostre cielu mai plecatu
fiu

ГАМОНА АРАЧНИ

(pe lungul hârtiei)

Si ramanem asiteptandu Parintesculă
 respunsu in cielu mai scurtu timpu!
 ka sa stim si noi cie sa respundem

D. Konsulu!

(Adresa)

Ilustritatei Sale prè Osfin-
 citului Domnului Domnă
Iosifu Popu Szilagi

Episcopu Gr. Katholică
 Părinte prè Grațiosă!

Gros Wardein imu Gros Wardein
 Ungariea!

(Pe dosul Scrisorii, dela Arhiva
 Episcopiei).
 per 7 Novem 868

831
 1868

Draxin Samuilu Misionariu
 in Viddinu in 28 Oct. 1868 se rō-
 ga a se exoperă protecțiunea Fran-
 ciei asupra Romaniloru uniti din
 acele parti.

Emanoil Bucuța

LITERATURA D-LUI URMUZ

Din unele părți vor fi pornit nedumeriri liniștite, din altele au săgetat ironii, mai mult ori mai puțin agresive, față de ciudatele pagini semnate Urmuz.

S'a pus un mare semn de întrebare și unul prelung de mirare: ce înseamnă aceste rânduri perfect absurde ca înțeles, îngăduindu-și o ascuțită bătaie de joc față de noi, cititorii? Ce e această, literatură?

Credem că se cuvine a o spune: socotim paginile d-lui Urmuz ca meritând o altă atenție decât înlăturarea pornită din aparențe ce ar jigni bunul gust literar.

Scrișul d-sale—indiferent dacă are sau nu o geneză epigramatică—reușește, în forma sa actuală, să intereseze intelectualicește prin mijloacele unui special umor de fantezie bufă, prin caricaturizarea plină de vervă a unui principiu fundamental al comicului: contrastul și prin nuanțe secundare ca de pildă absurdul.

Pentru a lămuri în câteva cuvinte legitimitatea literară a unei astfel de producții vom aminti doar că aceste procedee sunt întrebuițate cu deplină seriozitate în umorul sănătos al unui Mark Twain.

Deosebirea e (nu discutăm bine înțeles ierarhiei literare) că marele umorist american, își încadrează literatura în viața reală pe care o caricaturizează în linii asvârlite și exagerate ca razele răsfrânte ale unei imagini venind din oglinzi convexe iar d-l Urmuz transpune aceleași procedee în domeniul fanteziei pure.

Deaceea reușita d-sale e mai direct legată de gustul specific fiecărui cititor.

C. R.

Capetul Ramănesc

S F A N T (I)

pictorului Marcel Iancu

*În peștera cu scorpioni
culcuș de ierburi amare
ți-ai făcut, frate Serapion:
unde gustul vieții dacă nu în rouă ?*

*Pe tăpile tale s'a lipit pământul,
în părul tău s'au încălzit licuricii, —
curg, din strana 'n granit, oasele singurătății;
tu, gândul ca din praștie-l asvârli:
piardă-se ca o stea peste umărul nopții.*

*Vulturul, în seri, ca o carte, deschis,
vechi sbor de lemn, frate Serapion:
visul în care ochii, amândoi, au greșit
abate-l în valea de iască a lumii.*

S F Â N T: (2)

pe o xilogravură de Marcel Iancu

*Limpede din limpezime, rupt
Sfânt viteaz și netăgăduit
precum suie visul de argint
al fântânii smulte din granit!*

*Înțeles neîndoelnic, stea,
fulg de foc ținut pe-arătător
cu mândria dreaptă-a florilor:
fața lui, ce plină e de ea.*

*Și 'n odăjdii propovăduind,
fier sub pumn, și 'n aur din belșug:
Sfântul alb și fără vicleșug
s'ar simți de adevăr sclipind.*

I. Vinea

DOCUMENTE LITERARE

Scrisori primite de d-l Iacob Negruzzi dela diferiți
scriitori Români, publicate de Gh. Cardaș.

DELA DUILIU ZAMFIRESCU

XXI.

Bruxelles, 15/27 Martie 1893.

Iubite Domnule Negruzzi,

Domnul Maiorescu îmi scrie că, împreună cu D-ta, m'ați propus Membru corespondent la Academie. Dați-mi voie să mă grăbesc a vă mulțumi de încrederea ce aveți în viitorul meu literar, căci trecutul numai judecat cu prietenie ar putea fi luat în considerare.

Am văzut că Ollănescu și Naum au fost deja aleși membri efectivi, iar Vlahuță membru corespondent. Iar bine că de astă dată Academia nu s'a dus pe la Oradea-Mare să desgroape fosile latinistice.

Văd în publicațiile junimei de pe școarța Convorbirilor, sub numele meu, anunțat un volum de poezii în editura Socec. Nu-mi pot închipui că editorul s'ar fi crezut autorizat să facă o astfel de publicație, fără să mă întrebe, sau fără cel puțin să vă întrebe pe D-voastră ori pe D-nul Maiorescu. De aceea socot că e o simplă eroare (Numărul pe Martie). Ași dori să știu cine este Străjanu care traduce Gândirile lui Leopardi¹⁾. E bine că le traduce, dar ar trebui să fie mai limpede, mai clasic și, mai presus de toate, mai exact. Pentru această din urmă condiție se cere să aibă toate edițiile însemnate ale lui Leopardi. Unele se deosebesc de altele, chiar în text. Câteva sunt comentate, și printre acestea una din cele mai bune este a lui

¹⁾ M. Strajanu: „Din cugetările lui Leopardi” în „Convorbiri Literare” 1893 numărul pe Martie.

Castagnola (Roma, 1874 și 91). — Dacă e om de omenie, ași dori să intru cu el în plug, să'i scriu câteva observații ce mi-a sugerat traducerea sa.

De 'l cunoașteți, vă rog să'mi spuneți ce e și unde e. Am văzut că Pentelicul v'a supărat, din cauza prea marei apropiieri de un munte coleg, producător de adevărat cașcaval. Ce'i de făcut?

Să suprimăm reputația Penteleului nu se poate; să înlocuim versul cu Pentelicul vinovat iar e greu. Dar în sfârșit, dacă găsiți ceva care să'l înlocuiască, eu primesc.

Cine o fi Genel, din numărul pe Martie¹⁾? Cele două strofe sunt bune. *Seara de toamnă* a lui Popovici (1 Ian.)²⁾ e minunată; de asemeni epigra[ma] lui Cuza *De's Mulți*³⁾ din același număr. Cum organizați Redacția cu tinerimea?

Mă iertați că vă fac atâtea întrebări. Scuza mea stă în depărtarea ce ne desparte și în interesul ce mă leagă de soarta Convorbirilor.

Femeea mea speră să vadă pe Doamna Negruzzi de vară, și o roagă să primească respectoasele și amicalele sale salutări.

Al D-Voastră devotat amic

Duiliu Zamfiresco

XXII.

Bruxelles, 13/25 Maiu 1893.

Iubite Domnule Negruzzi,

E adevărat că numărul acesta din Convorbiri e mai istet de cât multe numere din urmă.

Acesta este impresia mea generală. Mai tânăr și mai sburdalnic, el are vioiciunea vârstei sale, precum și miclele ei neorândueli. Dar are vioiciune.

¹⁾ „Sunt singur” poezie în două strofe, publicată în „Convorbiri” pe Martie 1893.

²⁾ 1893.

³⁾ Acelaș an. Să dăm cuprinsul epigramei: «*De's mulți*.
De's mulți cari au avut prilejul
Să se cunoască, 'n conștiință
Puțin au trebuit să'și zică!
«Sunt încântat de cunoștință!...»

Acum, în parte, fiecare articol, e mai greu de judecat, fiindcă o afirmațiune generală nu mai ajunge. — *Povestea Vulpei*¹⁾ nu se poate înțelege numai din ceeace s'a publicat. După proporțiile începutului, are aerul de a deveni un fel *Batracomiomachia*, în care Leopardi, punând față în față armate șoricești și broștești, ride cu atâta spirit de oameni.

Inspecția lui Brătescu²⁾ ar fi cea mai bună bucată, vreau să zic cea mai originală, dacă Ionescu Teodor nu și-ar fi adus sentimentalismul lui de bacalaureat, care coboară schița literară la nivelul unui articol din *Lupta*: *Iar bătaia în armată!*

Lăsată așa cum o duce până la scrisoarea bacalaureatului, ar fi o minunată reprezentare a unui colț de lume, plină pe mișcare, cu o notă pasională puternică, ce reese din chiar expunerea scenelor; ar avea ceva din felul atât de original a lui Bret Hart³⁾ care, indiferent față de nevoile colonilor din California, le expune cu o formă glumeață, și rar, foarte rar ridică tonul, dar atunci cu o simplitate și o noblețe de expresii admirabile: „Et cel homme fort, s'attachant au frêle petit être, comme le noyé, dit-on, s'attache à une paille, fut emporté par le fleuve plein d'ombres qui roule à jamais vers l'Océan inconnu”. Poezia lui Popovici⁴⁾, mai cu seamă jumătatea dintâi, e minunată.

Acum, o părere grea de formulat este aceea asupra lui Dragomirescu. Cunoști impresia mea despre dânsul, — e curioasă: or de câte ori l'am văzut seara, mai cu seamă în discuțiuni literare, mi s'a părut de-o inteligență cu totul superioară; ori de câte ori l'am văzut ziua, la întreaga lumină a soarelui, mi s'a părut spălăcit, fără ton colorant, atât la fisic cât și la moral. Și, din nenorocire, poeziile sale publicate până aci împrumută tonul de ziua, Dragomirescu, pentru mine, nu e poet. — În ceeace privește articolul de critică⁵⁾, lucrul se schimbă. Tocmai zilele astea.

¹⁾ A. Naum: „Povestea Vulpei” epopee eroi-comică dedicată d-lui I. C. Negruzzi. Cântul întâi a fost publicat în numărul pe Maiu 1893 și la el se referă D. Zamfirescu.

²⁾ Tot în numărul pe Mai 1893.

³⁾ Cunoscutul humorist american mort în anul 1902.

⁴⁾ Poezia: „Mamei” din același număr al *Convorbirilor*.

⁵⁾ M. Dragomirescu: „Criticele Domnului Titu Maiorescu” (studiu de critică generală) în numărul pe Mai 1893 al „Convorbirilor” cu urmare.

am primit de la Graeve *Literatura și Știința* lui Gherea, cu articolul contra d-lui Maiorescu, astfel că critica lui Dragomirescu venea la vreme. — Drag. scrie liniștit (mai cu seamă în generalizări), cu perioade pline, plăcute, — pe câtă vreme Gherea scrie pripit și deslănat.

Dar în polemică Drag., devine confuz și e lipsit de sare; pe câtă vreme celălalt e picant și mai cu seamă limpede, — calitate asupra căreia insistă într'un mod atât de curios amicul nostru Dr. — Și băgați de seamă că eu socot că Dragomirescu are dreptate, că Gherea e mai puțin cult, la temelie; că arta și literatura în sine îl interesează mai puțin, de cât alte scopuri sociale tăgăduite. De altminteri vă mărturisesc că, după titlu și după început, nici nu mă așteptam la polemica ce se desvâluie în studiul Dragomirescu; și eră mai bine să nu se desvâluie de loc.

Criticele d-lui Maiorescu sunt un subiect minunat, considerate din punct de vedere al teoriei filozofice ce reprezintă, al esteticei și al înrădăririlor sociale.

*Cauzalitatea*¹⁾ lui Rădulescu-Motru n'am sfârșit-o iar *Observările asupra ortogr.*²⁾ a lui Rădulescu nu le-am cetit până acum. — Iată părerile mele. Se poate să mă'nșel, și e chiar probabil să mă'nșel, — dar, sinceramente, astea sunt. Socot că e inutil să le cetiți respectivilor autori, de oarece ei nu mi le-au cerut, iar eu nu eram de față când s'au discutat în junime, ca să pot spune ce gândesc în mod spontan. Afară de asta, văd că se începe o perioadă de nouă luptă între Revista lui Gherea și Convorbirile reorganizate, și e bine să existe o idee de solidaritate între noi, față cu Ponteficele uns de Graeve et C-ie.

Vă rog să spuneți d-lui corector I. A. Rădulescu să nu mai năpăstuiască lumea, punând pe socoteala mea poezii ce n'am comis. De asemenea îl rog să aibă de normă (fiindcă vreau să continuu când pot pe Leop. și Carducci) că nu iscălesc nici o traducere; cel mai mult poate să puie un Z., ca să știu în urmă care sunt bucățile traduse de mine, de oarece nu păstrez manuscriptele.

Alte manuscripte, sunt, dar nu am curajul să vi-le trimit înainte de a le sfârși. Urmând povața D-voastră și înclinarea mea, scriu un alt roman, și sunt atât de fericit! Nu

¹⁾ C. Rădulescu-Motru: «Cauzalitatea mecanică și fenomenele psihice» în acelaș număr.

²⁾ I. A. Rădulescu: «Câteva observări asupra ortografiei» în acelaș număr.

e nici o consolare mai mare, în această vale de lacrimi, decât de a împinzii videniele fantaziei tale pe răbdătoarele lanuri ale sferturilor de hârtie!... Pot cetitorii și criticii să zică ce-or pofti. Ca amorul, scrisul este plăcut în sine, pentru scris, iar fructul lui puțin importă. Mai cu seamă scrisul de romanuri, unde ființele au o continuitate... Așa fiind deocamdată lucrurile, rămâne să vorbim altădată de călătorii.

Cu bine și respectoase sărutări de mâini doamnei Negruzzi dela devotatul D-voastră

Duiliu Zamfirescu.

XXIII

Bruxelles, 4/16 Iuliu 1893.

Iubite Domnule Negruzzi,

Nu m'am grăbit să vă mulțumesc de trimiterea volumului al 2-a din *scrieri complete*¹⁾, fiindcă țineam să-mi dau întâiu seamă de cuprins. Acuma, în cunoștință de cauză, vă mulțumesc și vă felicit că ați ajuns cu bine la publicarea tuturor scrierilor D-voastre legând astfel într'un mănunchiu ceeace crescuse și înflorise plantă cu plantă.

Doresc să știu unde vă aflați acuma, pentru ca să vă trimit sfârșitul romanului.

De bine, de rău, iată-l dus la capăt. Cu o parte din persoanele de aci, sper să scriu când-va volumul al 2-a: *Viața la Oraș*²⁾ (De vă aduceți aminte Tincuța, Scatiu și Mihaiu protagoniști. Scatiu, arendașul îmbogățit și mitocan izbutește să ia de nevastă pe Tincuța; se alege Senator; se mută la București; continuă a fi mitocan mai mult ca or și când; își chinuește nevasta; votează cu Guvernul; dă sindrofii, etc., etc.). Cu alte cuvinte, de studiat pătura nouă a arendașilor îmbogății de agricultură și de răposatul Brătianu, care vrea să facă din ei clasa mezină a societății românești și sprijinul partidului liberal. Ar putea să fie interesant, nu e așa?

Și vă trimit pe malurile Prutului (unde îmi inchipuiesc că vă aflați) o salutare foarte respectoasă și foarte amicală.

D. Z.

¹⁾ Vol. II din „Scrieri complete” a d-lui I. C. Negruzzi apăruse în Edit. „Socec” în anul 1894.

²⁾ După cum se știe acest al doilea roman, a apărut sub titlul eroului principal „Tânase Scatiu”.

XXIV

Bruxelles, 17/9 Iuliu 1893.

Iubite domnule Negruzzi,

Mă grăbesc a vă mulțumi de urările ce D-vstră și D-na Negruzzi bine-voiți a'mi face pentru înaintarea la gradul de Prim Secretar: a venit încet, dar în sfârșit a venit. Am să mulțumesc amicilor ce mi-au acordat, cu buna lor prietenie, sprijinul moral, și cred că D-vstră sunteți dintre aceia.

Proiectele D-vstre de călătorie mă fac să'mi lase gura apă. Aix-les-Bains pe de o parte, Napoli pe de alta m'ar tenta grozav. Văd cu plăcere că Roma v'a lăsat o puternică impresiune. Fără îndoială, e un orașu plin de originalitate. Venezia e încântătoare: poezia într'insa se revarsă în unde parfumate, ca mirosul din petalele unui crin, mereu și tot mereu, dar poate tocmai de aceea sufletul se saturază repede. Roma e ca un sanctuar, în care fie-cine are câte ceva de adorat, și pe soclurile căruia aștepți să vezi statuetele mișcându-se, ori vestalele venind aievea și mișcând tăciunii ce par stinși de 2000 de ani, dar sub cenușa cărora tot mai trăiește o scântee. E mărirea trecută ce pare că s'a adăpostit fricoasă în unghiul zidurilor din Terme; e splendoarea spectacolului celui mai clasic ce se desfășură ochiului de pe Janicul, și se duce, între Pincio și Roma vechie, spre Campania romană; e, în fine, viața modernă, multicoloră, elegantă, a streinilor din tot universul.

..... la dea

Roma qui dorme

Paggiata il capo al Palatino augusto

Tra'l Celio aperte e l'Aventiu le braccia

Per la Capena i forte omeri stende

A l'Appia via.

Despre Napoli ce să vă spun? Aici, ca și la Venezia, impresiile se personalizează, fiindcă Napoli, ca or ce lucru cu mult caracter, e foarte suggestiv: place sau displace până la extrem. E lume care a ajuns la Napoli pe vreme de ploaie; a căzut în mâna camoriștilor de birjari; a văzut toată vermina dezgustătoare de prin cartierele de la S.ta Lucia; a tras la un otel de mâna a 3-a; l'a mâncat noaptea țânțarii și alte dobitoace; a mai stat înc'o zi, și iar a

plouat; a văzut banul fugindu-i printre degete, subtilizat cu vorba „Cellenza“ (Eccellenza) de toată lumea, așa că de'i vorbești de Napoli îți răspunde:

— Ce tot spui, nene: da'i dracului de macaronari, că m'am plictisit de moarte.

Impresiile mele sunt altele. Eu am petrecut în două rinduri, câte o lună, la Napoli, și făcându-mi bine socoteala, cred că n'am fost niciodată mai fericit.

Iată rețeta mea: să mergeți în Septembrie și să nu stați în Napoli decât timpul trebuitor de a vizita Muzeul San Ferdinando, Filangiesi, să vă urcați la Capodimonte (eu pe Vesuv nu m'am urcat), primblare pe Chiaja, câteva biserici (fără mare însemnătate) etc. Hotel recomandabil *Grande Bretagne* (cameră la al 3-a sau al 4-a, cu ascensor, ca să aveți vedere pe grădină și pe mare). Muzeul San Ferdinando e unul din cele mai minunate din lume, pentru mulțimea și frumusețea sculpturilor (Taurul Farnez, Hercule Farnez, Venera Callipyge, infinita mulțime a urnelor sculptate, seria busturilor imperiale, frescurile dela Pompei, admirabilele bronzuri dela Herculaneum, și mai presus de toate vasele din Magna Grecia și Cameele dela Pompei, cum nu am văzut nici la Athena, nici la Paris, nici la Roma).

Când veți sfârși cu Napoli, să luați trenul pentru Castellammare (o oră); aci, nefiind nimic de văzut, tocmiți pe piață o trăsură care să vă ducă la Pompei (dus și întors, cu vizită la Pompei, dela 3—4 ore), de acolo înapoi la Castellammare și de aci de-a dreptul la Sorrento, fără a vă opri. Drumul e o minune de frumusețe (1 oră $\frac{3}{4}$). Preț pentru o trăsură cu 3 cai, maximum 15 frs. La Sorrento să trageți la hôtel Victoria, și să cereți să vă dea camere în casa din mijlocul grădinei, cu vedere pe terasă și pe mare (are să fie poate cam greu, fiindcă la epoca asta toată lumea napoletană și mulți diplomați de la Roma merg la Sorrento). Odată instalați, să vă lăsați să trăiți. Emoțiuni violente, nu. Dar atâta poezie!.. Mai cu seamă dimineața și seara. Aerul tremură de subțirime și sensibilitate; marea, placidă, oglindește golful; Vezuviul gâlgaie foc, în colțul pământului, chemând parcă spiritul distrat către respectul primejdiei.

Dela Sorrento vaporul vă duce în 45 minute la Capri. (Aci de văzut *la punta di Tiberio* și drumul la *Anacapri*). La Sorrento de vizitat Villa Gortchacoff prea frumoasă, și drumul la *Massa hebreuse*. Nu pot sfârși fără a vă ruga

să nu plecați fără a vedea Poestum (drum de fier Napoli-Pompei-Cara-Salerno-Poestum).

Templele grece din Poestum sunt poate cele mai vechi și mai frumoase din lume, a nume templul lui Neptun, ale cărui coloane dorice nu au pereche decât doar în unele temple dela Athena, a lui Jupiter bună oară. Am întins'o mult de tot. Cu mine e mai bine să nu începi vorba despre Napoli. A propoz: la întoarcere, între Napoli și Roma, trebuie numai decât vizitată Monastirea de călugări numită Monte-Cassini, — un palat splendid, pe un vârf de munte, cu o bibliotecă de o bogăție incalculabilă.

Vă rog să'mi spuneți unde's D-l și D-na Maiorescu, și... să'mi dați și adresa, dacă o cunoașteți. Pentru iarna viitoare, veste bună: romanul gata (va fi gata), și să vedeți că are să meargă poate mai bine ca celelalte. Ași dori să știu dacă ați primit traduceri din Carducci: da? și dacă ați făcut îndreptarea despre care v'am scris?

Urmarea criticelor amicului nostru *Drag.* îmi place din ce în ce mai puțin. Femeea mea trimite salutări amicale doamnei Negruzzi și D-vstre, iar eu unesc respectoasele mele omagii și sunt al D-stre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

XXV

5/27 Ian. 94¹⁾

Iubite domnule Negruzzi,

Mai zilele trecute v'am trimis prima jumătate a romanului, fără să vă pot scrie a parte. Astăzi din indemnul nevestei, care știe că nu am altă copie de pe originalul expedit D-voastre, viu să vă întreb dacă l'ați primit în bună stare. Cred că o să aveți materie pentru vre-o trei numere, în care timp, și cu mult înainte, vă voi trimite restul. Chiar acum ați putea avea alte 80 de pagini; dar cred că nu v'ar fi de nici un folos, deocamdată.

Ieri am primit No. 1 din *Vatra*, revistă cu icoane. Pentru un număr de debut, e slăbuț: O proză rimată de Coșbuc; o *noveală* dulceagă de Slavici și o anecdotă de Caragiale.

¹⁾ Data este trecută la sfârșitul scrisorii.

Or noi ne-am făcut pretențioși, or scriitorii populari ca Slavici și-au trăit traiul, — faptul e că grozav îmi pare de mediocrul!... Răposatul Popovici îi dă sută la sută. Dar un lucru: cine cumpără și citește toate revistele astea? Avem: Viața, Vatra, Revista Atheneului, a tinerimei studioase, a celei nestudioase, a lui Macedonski, a lui Stoenescu, a lui Cincinat Pavelescu (!), a d-lui Hășdău, etc., etc., frate, hârtia asta costă bani. Vrea să zică e cineva care o plătește. Vrea să zică sunt cititori!... Așa să fie? Așteptând două rânduri dela D-voastră, rămân devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

XXVI

Bruxelles, 10/22 Ianuarie 94

Iubite D-le Negruzzi,

Trandafir Djuvara, cu care am fost în foarte strânse legături de prietenie, mă roagă cu insistență să trimit câteva strofe sau o bucată de proză, pentru o nouă revistă ce va apărea în numele Atheneului. D-voastră cunoașteți părerea mea asupra acestei instituții, — dar dacă Atheneul nu mi place, Djuvara îmi este prieten. Pentru asta și pentru alte cuvinte, ar trebui să-i trimit ceva. Am o schiță începută: *Cinci zile în carantină*¹⁾, pe care ași termina-o pentru el.

Credeți că pot s'o fac?

Eu am răspuns deja lui Djuvara că nu am nici o încredere în revistele nouă; că am fost solicitat și de alți inovatori literari, cărora am răspuns același lucru; că totuși, după ce voi vedea revista, poate să sustrag ceva din monopolul voluntar acordat Convorbirilor (de care el mă acuză) și să i-l trimit.

Vă rog să-mi răspundeți ce trebuie să fac.

Respectuos și devotat,

D. Z.

¹⁾ Această schiță cu titlul: „In carantină“ a apărut în numărul din 15 Martie 1894 al revistei „Atheneul Român“.

XXVII

Bruxelles, 13/25 Ianuarie 94.

Iubite D-le Negruzzi,

Mă grăbesc a vă răspunde, spre a vă ruga, să schimbați numele lui Goethe în Schiller, dacă așa este. De v'aduceți aminte, eu v'am rugat mai acum câteva luni să'mi trimiteți o copie de pe traducerea din Convorbiri (dată imi pare de Scheletti), tocmai fiindcă eram nesigur de poezie. Nu știam că ați tradus-o și D-vstră. Ea a ajuns până la mine pe calea unui cântec (tocmai acela pe care'l cântă Sașa) și nici chiar de versuri nu sunt sigur de sunt în tocmai așa.

Cât despre observațiunile ce bine-voiți a face, eu am vorbit ¹⁾, și or ce tălmăcire pe cale de scrisori e de prisos. E drept că discursul meu e numai la jumătate. Dar dacă așteptați dramaturgie și psihologie (aceasta din urmă vorbită de autor), socot că lucrarea mea are să vă displacă, fiindcă psihologia așa cum se face astăzi, am lăsat-o sistematic la o parte. Dacă persoanele din roman sunt vii iar acțiunile lor firești, psihologia e satisfăcută. Pot iarăși să v'asigur că limba și viața țăranilor mei este limba și viața lor cea adevărată, acolo unde sunt puși. Dacă, după cum imi spuneți, am reușit să dau o puternică și sănătoasă notă a pământului nostru românesc, țelul meu este atins. Două lucruri m'au îndemnat să aleg subiectul acesta: 1-a) Credința ce s'a întemeiat în mine că românii din straturile de sus devin, pe zi ce merge, mai vagabonzi iar spiritul lor mai internațional: idealul or cări boernaș este să-și aranjeze moșioara cât s'o putea mai scump (unui grec or unui iidan, care să ia șapte piei de pe spinarea țăranului) și să se statornicească în străinătate sau cel puțin la București; 2-a) dorința de a da nota exactă a naturei noastre românești, atât în țăran cât și în lucrurile din prejurul lui. Poate să greșesc, dar simțământul meu este că atât novelele lui Slavici, cu dulcegăriile fetilor și flăcăilor lui, cât și ale lui B. Ștefănescu, cu mahalagii bucureșteni dați drept plugari și cu Sultănicele de carnaval, au falsificat noțiunile ce aveam noi despre populația noastră rurală.

¹⁾ Vezi nota dela pagina 224 din numărul 3 al „Cugetului Românesc” pe anul 1923.

Copilăria mea cât nu am mers la școală, și după ce am mers, vacanțele, s'a petrecut în județele Râmnic-Sărat și Brăila, unde ai mei aveau pământuri sau le țineau cu arendă, după cum au și astăzi. Prin Ialomița am fost de mai multe ori, și a nume în marginea Bărăganului. Prin urmare cunosc limba locurilor acestora și nu a altora. Cât despre Mateiu ¹⁾, socoteam că el și cei dinprejurul lui explică în deajuns pentru ce se lasă de medicină, făcută a lene și numai ca să facă ceva, spre a se statornici la țeară.

În mintea mea, el însuși era unul din nenumărații români, înstrăinați de țeara, pe care o împrejurare așa de puternică cum e moartea maică-sei și amorul lui pentru Sașa, îl hotărâsc să rămâie acolo și să dischidă ochii cu interes la priveliștea naturei și a lumii dela țeară.

Dar, încă o dată, astea sunt explicații inutile. Romanul trebuie să stea de sine, fără scrisorile mele.

Nu am primit încă numărul din Convorbiri pe Ianuarie. Vă rog să nu mă uitați cu numerile din 88, ce lipsesc din colecție. Respectele mele Doamnei Negruzzi și mii de salutări afectuoase dela devotatul D-vstre,

D. Z.

XXVIII

Bruxelles, 29/10 Ianuarie 1894

Iubite Domnule Negruzzi,

Mulțumesc din inimă de urările ce ne faceți și cu vie dragoste vă rugăm la rândul nostru să primiți pe ale noastre. Anul 94 să v'aducă toate după pofta inimei. Nevasta mea trimite Doamnei Negruzzi afectuoase suveniruri, și dacă vremurile or fi bune, speră să o vadă la vară.

Imi pare foarte rău că sănătatea D-lui Maiorescu nu e bună. E un mare păcat ca o așa de minunată inteligență să nu se poată bucura de toate sensurile complete,— dar poate răul nu e fără leac și în toate cazurile, nu e o catastrofă. În adevăr, cura lui Kneipp am auzit că face minuni. Noi aveam la Roma o nemțoaică, din marele Ducat

¹⁾ Cunoscutul erou din romanul „Viața la țară”.

de Baden, care se'nchina la numele lui. De altminteri, chiar medicina clasică a imprumutat multe tratamente dela empirismul lui Kneipp. Eu am avut ocazie să constat, când cu boala fetei mele, efectele minunate ce produc compresele cu apă caldă, sub pânza gomată, la picioare. Maladia, care se purta la cap și amenința meningele, a fost deviată și s'a rezolvat printr'o infinitate de bubulițe pe picioare, cari după câteva zile s'au uscat: Ar fi bine ca d-l Maiorescu să încerce la vară cura aceasta.

În ale literaturii, am văzut numărul 1-iu din *Viața* ¹⁾, o anemică foiță, fără vlagă, dar cu ilustrații, am cetit romanul lui Vlahuța, Dan, care are cusururi, dar are și calități, și este, în tot cazul, cea mai bună lucrare a lui în proză.

Publicația lui Caragiale și Slavici nu o cunosc ²⁾. Subscriu însă la verdictul D-vstre dat asupra viabilității revistei lor. Ceeace este statornic în Caragiale e nestatornicia; așa fiind, nimic din ce întreprinde nu este trainic, nici chiar berăria lui Mihalcea.

Schița d-lui Brătescu, *Microbul* ³⁾, e bună. Pentru mine, o mai lungă pregătire a scenei cu călimăriile n'ar fi stricat, or cum, sfârșitul e minunat. Brătescu este temperamentul cel mai artistic dintre noii tineri dela Convorbiri: trebuie încurajat să scrie ceva mai lung.

Romanul meu e aproape gata ⁴⁾. Cred că mai am vre-o 20 de pagini și-l sfârșesc. Dacă e nevoie de manuscris, vă pot trimite prima jumătate, adică 100 pagini. De altfel chiar trimițându-l întreg, tot voi fi silit să-l pun în două plicuri, fiind hârtia groasă și făcând volumul prea mare, pentru unul singur.

Vă rog să-mi lăsați câteva zile ca să recopiez paginile dela început, scrise foarte de mult și în mare parte schimbate. Pe la 10 Ianuarie îl veți primi.

Acum o rugăminte: ași putea să am numerele 1, 2, 3, (Aprilie, Maiu și Iunie) din anul 1888? V'ași rămânea foarte îndatorat, căci cu chipul acesta ași avea Convorbirile complete dela 1 Aprilie 88 până astăzi. Tot odată vă rog să-mi mai spuneți dacă numărul de pe Aprilie 92 a apărut

¹⁾ Numărul 1 din revista „Viața” a apărut la 28 Noembrie 1893.

²⁾ Deși în scrisoarea 25-a din acest număr al revistei, D. Z. vorbește de No. din „Vatra” lui Caragiale și Slavici, totuși, dintr'o scăpare de memorie desigur, ne spune acum, că n'o cunoaște. N. Edit.

³⁾ Apărută în numărul pe Decembrie din „Convorbiri Literare”, 1893.

⁴⁾ E vorba de „Viața la țară”.

sau nu, fiindcă numerotația se urmează regulat dar lunele nu. E probabil că Aprilie a fost înglobat în volumul jubiliar. Până la 93, anul calendaristic începe cu No. 10; în 93 începe cu No. 9, iar Anul Convorbirilor începea cu luna Aprilie, pe când acum începe cu Maiu. Așa e?

Vă mulțumesc dinainte și vă rog să mă credeți
Al D-vstre prea devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

XXIX

Bruxelles, 7/19 Martie 94

Iubite domnule Negruzzi,

Am primit cu mare plăcere volumul întâiu din scrierile D-voastre complete. Am a vă răspunde spre a vă mulțumi, numai fiindcă țineam să'mi dau seamă de coprinderea cărței. Acum vă pot spune că mai toate bucățile imi erau cunoscute dela întâia lor publicare în Convorbiri. Câte amintiri! câte discuții, cu studențimea bucureșteană, pârțitoare a Revistei Contemporane!... Eu eram batjocorit ca moldovean, luat peste picior cu epigramele lui Bodnărescu, cărora urma numai de cât strofe din Muza dela Borta rece a omonimului meu răposat ¹⁾. Din parte'mi, răspundeam cu *Ceaiul dela Dna X* al bietului Marian, cu ad anch'io sono pittore a lui Ciru O Economu, cu *Poeticalele* D-vstre, prin care se dovedea că nu tot românul e născut poet, etc. Imi aduc aminte că, o dată cu anul I de drept, făceam ca auditor și anul I de litere: aci trona Ionescu Gion, eșit No. 1 cu mare distincțiune din Liceul Sf. Sava și la Bacalaureat. Acesta eră indoctrinat cu toate bajaconiele latiniste ale lui Maxim, cu sforăiturile patriotice ale unui profesor de istorie, Dragomir, cu o limbă deșuchiată a unui profesor de Științe naturale Ananescu, așa că moldovenii aveau *beau jeu*. Acestuia îi ceteam Procesul Verbal încheiat femeii Marghioala lui Vasile Chetrarul, care furase o blană de hulpe în calitate de servă. Atunci ca și acum acest proces verbal mi se părea un monument de gallimathias.

¹⁾ Mihail Zamfirescu.

Il ceteam mai alaltă seară, acasă, pe când nevasta lucră: ilaritatea mea trebuie să fi fost atât de comunicativă, încât începu să rădă și dansa, fără să știe de ce. Asta îmi aduce aminte că pe când apăruse Don Quichotte, lumea îl cetea peste tot, iar preoții catolici, cum au obiceiul, îl ceteau prin grădini, la primblare. Văzând o dată doi trecători pe un popă, care sta pe o bancă cu o carte în mână, că se tăvăleau de răs, ziseră: „or e nebun, or cetește pe Cervantes”. Cam așa trebuie să fi gândit femeia mea de mine.

Vă trimit, sub plic a parte, urmarea romanului, până la pagina 181 inclusiv. Aci se sfârșește paragraful XXI. Vor mai veni vre-o 30 de pagini, în cari se va încheia cu bine dragostea protagoniștilor și se vor tortura țărani răsculați, din comuna Balta. Însă din ceeace v'am trimis, puteți vedea stuctura acestei noi încercări. Vă rog să aveți răbdarea de a'l ceti încă o dată întreg, ca să vedeți că toate persoanele ce au aerul de a interveni numai în mod incidental, sunt legate prin ceva de firul istorisirii, iar caracterul lor se desvoltă. Mai cu seamă vă recomand (nu pentru vre-un post) pe baciul Micu...

Gândul meu este de a scrie un al doilea roman, sub titlul *Viața la Oraș*, cu persoanele rămase mai în umbră și anume cu Scatiu, Tincuța și Mihaiu. Scatiu, bădăranul boerit, care izbutește să ia pe Tincuța și se așează la București, unde *deschide* casă, se alege senator, își exercită talentele sale de mojiic, torturându-și femeia prin gelozie, prin ignoranță și prin fumuri de bogăție... În sfârșit, eu văd romanul gata, mai rămâne un lucru de nimic: să-l scriu.

Ce credeți?

Sărutări de mână Doamnei Negruzzi din parte'mi și complimente afectuoase dela nevastă. Doresc și sper să ne revedem,—dar când? Afacerile lui socră-meu au mers rău și ale noastre, prin simpatie, nu sunt strălucite.

Rămân al D-vstre devotat amic,

Duiliu Z.

XXX.

Bruxelles, 4/16 Apriliu 1894.

Iubite Domnule Negruzzi,

Mi-a căzut cam târziu în mână un număr al Indepen-

dentei, cu darea de seamă de primirea lui Ollănescu la Academie; de aceea nu v'am putut mulțumi la vreme de cuvintele măgulitoare cu care ați însoțit numele meu. Înțeleg toată însemnătatea vorbelor ce ați rostit la Academie; am admirat modul dibaciu cu care m'ați strecurat în auzul nemuritorilor ¹⁾, *a la barbe de St.*, și de aceea, recunoscător ca în totdeauna, mă grăbesc a vă reînoui expresiunea sentimentelor mele de gratitudine.

Cea mai sfântă desinteresare se ostenește câte odată, mai cu seamă când trăești, ca mine, departe de centrul de activitate românesc, astfel că o vorbă bună te încălzește și te îndeamnă la lucru.

De astă dată mă opresc aici, așteptând să se sfârșească. Academia și să vie vacanțele de paște ca să'mi scriți și să vă scriu mai lung. Vă duceți undeva? Încă odată, vă mulțumesc din inimă.

Al D-vstre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

XXXI

Bruxelles, 13/25 Aprilie 94

Iubite Domnule Negruzzi,

Iatăne intrați în săptămâna patimelor, prin urmare ajunși la limanul mântuirii: Cameră, Universitate, procese și Academie — salutare!

Dacă nu porniți pe undeva, e de sperat că vă va prinde literatura corespondențelor. Știți că eu aștept un răspuns la manuscris. Văzând că nici în numărul pe Aprilie nu începeți publicarea *Vieței la țară*, doresc să cunosc cauza. Dacă romanul nu place, vă rog să mi-o spuneți lămurit. Dumne-voastră știți că nu mă supăr, și că sunt foarte sincer când spun asta. Eu cred însă că tot e ceva de scos

¹⁾ D-l Iacob Negruzzi în răspunsul adresat lui Ollănescu la discursul său de recepție asupra lui V. Alecsandri, înșirând numele unor diplomați Români, cari au trăit în străinătate și s'au ocupat cu literatură, zice despre Duiliu Zamfirescu: „D-l Duiliu Zamfirescu, acum întâi secretar la Legațiunea română din Bruxela, scrie romanuri, povești, poezii originale și reproduce cu talent în limba română multe din operele minunate ale marilor poeți ai Italiei moderne“. N. Edit.

din ultima mea încercare; de aceea (dacă nu o publicați), vă rog să-mi înapoiati manuscrisul și să-mi spuneți ce și cum credeți că ar fi de schimbat.

Tiu însă să nu se piardă manuscrisul, fiindcă nu am altă copie, și o muncă de un an greu se mai reconstituiește din cap.

Noi vrem să petrecem sărbătorile la Paris. Una din cauzele ce mă fac să aleg Parisul este capela română: n'am fost la înviere (cu slujbă românească) de vre-o 7 ani. Fără să fiu bisericos, găsesc deniile noastre pline de poezie, rugăciunile din săptămâna asta minunate, ca fond și ca formă. A doua cauză e ceva mai profană: Falstaff.

Ce interesant e bătrânul Verdi! La 80 de ani, să-ți schimbi tot sistemul, toată tehnica muzicală, și să produci o lucrare plină de vervă, de viață și de humour!...

Grozav aș vrea să-i seamăn... la ani, — în viitor bine înțeles, fiindcă de ocamdată mă găsesc mulțumit în pielea mea, chiar fără Falstaff. Sunt sigur că și Verdi ar vrea să schimbe cu mine, — anii, nici vorbă.

Dar fiindcă nici una nici alta nu se poate, să ne supunem menirii noastre, mergând fiecare spre ce ne este scris...

Dar cu Academia?... Iar m'a votat Secția literară în unanimitate. Semn rău... De nu m'o numi plenul nici anul ăsta, nu-mi rămâne, la anul viitor, de cât să fac un *turneu* de vizite pe la membrii din Secția literară și să-i rog să voteze unul contra, spre a nu mai obține o așa de admirabilă unanimitate. Dar, frate, iar bine că nu te uită lumea cu desăvârșire, când soarta ta te poartă prin țări străine: ai tăi te pierd, iar ceilalți nu pot sau n'au vreme să te cunoască.

Aștept discursul lui Ollănescu tipărit și răspunsul D-v. Ascanio mi-a scris o foarte gentilă scrisoare.

Vă urez sărbători bune, cu poftă de literatură, și vă rog să arătați D-nei Negruzzi respectuoase sărutări de mână. Aștept să-mi răspundeți, al D-stre devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

XXXII

Bruxelles 6/18 Iuliu 1894

Iubite Domnule Negruzzi,

Cu cea mai vie părere de rău aflu de nenorocitul acci-

dent ce vi s'a întâmplat. Tocmai ieri vă scrisesem la București, întrebându-vă unde să vă trimit sfârșitul romanului, — fără să'mi treacă prin minte că ași putea să fiu importun cu întrebarea mea. Numai astăzi am avut cunoștință de cele întâmplate, și mă grăbesc a vă scrie, spre a exprima D-nei Negruzzi dorința de a fi ținut, pe cât se poate, în curent cu starea sănătății D-vstre, sănătate pe care v'ourez s'o recăpătați cât de grabnic.

Atât neastă-mea cât și eu am fost foarte mișcați la știrea aceasta. Nu vreau să vă obolesc, și de aceea mă opresc aci, pentru astăzi, făcând încă odată cele mai calde urări de grabnică și completă însănătoșire.

Devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

XXXIII

Bruxelles, 12 Octombrie 1894

Iubite Domnule Negruzzi,

Socotesc că v'ați întors din Italia, și de aceea vă scriu, spre a vă trimite sfârșitul romanului *Viața la țară*. Cu chipul acesta sunteți asigurat de urmarea lui neîntreruptă până la fine.

Nu vă mai cer părerea asupra acestei noi încercări, pe cât timp n'o fi publicată în întregul ei. Cu persoanele din acest roman (cele tinere) încep un al doilea, care se va petrece, parte în provincie, parte în război (77—78).

Vă rog să'mi spuneți ce credeți despre *Luptele Românilor* de Th. Văcărescu¹⁾. Vă mărturisesc că eu aveam o rea opiniune de literatura *încununată* a d-lui Th. V., — opiniune formată a priori și înrădăcită de considerațiuni personale, fără nici un raport cu lucrarea în sine. Trebuind însă să citesc cartea d-lui V., pentru scopul indicat mai sus, mi-am schimbat părerea.

Afară de un exces de sentimentalism, care face pe autor să pară adesea copilăros, lucrarea e întocmită cu bună metodă, limba e curată și curgătoare, iar gherghelul pe care se mișcă trupele apare în cele din urmă limpede. Ce credeți?

¹⁾ București, vol. I-II anul 1886 și 1887.

Și fiindcă suntem în literatură, o rugăminte: n'am primit Convorbirile pe Septembrie nici până acum. Am scris d-lui Administrator, dar nu mi-a răspuns.

Vă rog să interveniți neapărat,¹ spre a nu se mai înterupe expedierea regulată a revistei, pe ale cărei numere le am din 88 legate.

Vă mulțumim din inimă de salutarea amicală dela Sorrento. Vă rog să'mi spuneți care vă este impresiunea cea din urmă. Să fie oare el așa de frumos într'insul, sau frumusețea lui eră numai un motiv pe care sufletul meu de atunci împinziua videnii proprii? Când îl voi mai revedea vă voi spune, dacă era *el* sau eram eu de vină. De voi fi, fost eu, atunci vorba poetului se va împlini:

la vita mortal, poi che la bella
Giovinezza spari, nou și colora
D'altra luce giammai, né d'altra aurora.

De pe-aici nimic însemnat: o vreme mohorită, ploaie, negură... și gânduri de ducă. Am primit ordin să mă pregătesc de-a mutare la Roma.

Înainte de a sfârși trebuie să vă cer iertare de lucru următor: vă trimesesem, acum doi ani îmi pare, o traducere din Carducci; aceiași traducere am trimis-o lui Djuvara pentru R. Atheneului, fiindcă nu aveam alt nimic. Prin urmăre, dacă veți fi vre-odată în mare lipsă de materie, și veți voi să umpleți pagine din *Conv.* cu *Clitumno*¹), să nu o faceți, fiindcă a fost deja publicată. Eram încredințat că nu o veți publica, de oarece era o lungă poliloghie, trimisă-mi pare într'un moment de lipsă de materie.

Respectuoase complimente și sărutări de mână D-nei Negruzzi dela noi, și la revedere în iarna asta.

Al D-vstre devotat și supus amic,

Duiliu Z.

O lămurire:

În *Viața la ț.*, *Ciulnița* se chiamă pârliul care trece pe sub sat.

Ciulniței se chiamă satul și moșia.

¹) «La isvoarele Clitumno» (poesie după Carducci) în «Atheneu» Român» 15 Septembrie 1894.

R A S P Â N T I E

*Fiecare ne uităm de-acum 'napoi,
Gândurile ni sunt ramuri de copac
Ce se 'ndoaie dureros din noi
Și privesc spre rădăcini elegiac.*

*Amintirea ne e calmă, luminată.
Peste suflete-a rămas un polei rar
Cum rămânea pe degete odată
De la fluturi un polen lunar.*

*Să nu 'ncerci cu-o lacrimă să strici
Liniștea care-a pornit în noi,
Împrumutând un umblet de pisici,
Să-și aștearnă preșurile moi.*

*Tristețea care 'ncepe să ne prindă
A fost în noi de mult — și-a trebuit;
Ca scorbura ce-așteaptă-ascunsă 'n ghindă
Bolnavul trunchiu nerăsărit.*

*Rămâi, să ne-urmărim mereu prin lume,
De pe-un lăuntric și înalt perete,
Ca ochii-acea de portrete
Ce'n orice colț parcă privesc anume.*

Vladimir Streinu

G O L

*Dă foşnet frunza mărunătă,
Umbra e rece 'n pădurea sonoră,
O mirare tăcută, poate cruntă,
O ameţire de toamnă, de-o horă.*

*Un haos vrea să mă ducă
De unic uitând şi de număr,
Un foşnet uscat mă usucă,
Pe-un arbore plâng ca pe-un umăr.*

*Şi sfârâie-o ploaie uşoară
Pe râpi, pe pădurea uscată,
Caverna de odinioară...
Uitat în pădurea uitată.*

G. Bacovia

DELA NOI, DE PE BÂRZAVĂ

Din negura amintirilor pare că aud și acum văjăitul apei cum țșnea de sub zăgazul morii; aud și cârțaitul roatei cum se învârtia greoaie sub înbulzeala apei care venia vijelios, aud uruitul pietrilor, văd atmosfera aceea fumurie, plină de praf de făină și, aud și glasul aspru și indesar al murarului strigând Românilor tolăniți pe saci: Mă! Care-i la rând să poștească!

Săracă lume! Din moara de care mă leagă atâtea amintiri, n'a mai rămas nimica. Doar salcâmii bătrâni, cari și-au împreunat crengile peste dânsa pe vremuri, au mai rămas ca niște mărturii tăcute, adumbrind locul liniștit și tainic. Doar apa Bârzavei, nemai fiind acum strâmtorată, curge lin la Vale, rotindu-și încet undele gălbui, legănându-se ca o fată mare care merge la horă printre țărani înalți, sărutând toate crengile sălciilor cari se pleacă peste obrazul ei palid. Și, nimic numai amintește de locul, und se perindaseră atâția oameni.

Ce altele erau vremurile aici pe vremea copilăriei mele. Trăia Ion, murarul vestit de bogat și cu muere frumoasă. Aveau dreptate babele când spuneau, că nu atât pietrele de moară cât mai vartos ochii murăriței adunau acolo belsugul. Pană și moara mănăstirii Sf. Gheorghe a trebuit să-și opriască pietrele, căci n'avea ce măcina.

Dar era și viață la moara lui Ion. Trai și viață cum îi place Românului: să stea după masă, cu capul răzimat în coate, cu clondirul cu vin înainte, cu pălăria pe ochi. În spate, să tragă faraonii, vârând nevoia mare a acestei vieți în cele patru strune. Iar Românul, visând de alte vremi, să uite pentru o clipă durerile zilei de azi și de eri; ziua de mâne să-i se reverse în suflet ca o poveste plină de farmec.

Așa era la moara lui Ion. Pană să ajungă la rând, Românul nu trebuia să stea tăcut sau, povestind mereu nevoile aceleași vieți, ci, din potrivă, căuta să le uite. Ș'apoi ca să uiți ce trebește? Vin și lăutari. Singure acestea însă nu ar fi prea tulburat sufletele, căci vin și lăutari găsește omul în toate birturile. Cei doi ochi ai murăriței, cele două lumini fermecătoare au fost puterea care aducea la moară pe toți bărbății din aretul acela. Pentru aceste două lumini rătă-

citoare, pentru ochii aceștia negrii ca păcatul și, adânci ca virul din iazul morii, s'a purtat ani de-a rândul, mare vrăj-mășie pe Valea Bărzavei. Bine a zis tata murarului când și-a insurat feciorul: Tăichii, deacum ți-a intrat norocul în casă. Fii cuminte și învață să-ți stăpânești muerea.

Și așa a fost. De cum și-a început dansa rostul în casă, la moara bătrână parcă s'a deschis un vălău nou; pe acesta însă nu venia apă, ci aur. Un șopron vechi fu prefăcut în birt și ani de-a rândul cântecul lăutarilor nus'a mai sfârșit în el.

Ziua mai mergea cum mergea. Dar cum cădea sara, începea lumea la moara lui Ion. Murărița ședea după masă prinzând cu privirea ei de fulger toate dorurile ascunse a celor ce intrau. Când veneau feciorii, începea și jocul. Sunau podelile de dupăitul picioarelor și de joc oamenii se îmbătau mai rău ca de vin. Murărița se legăna ca o trestie, picioarele ei, vârâte în cismulițe roșii cu „beșlog” de aramă, se învâртеau amețitor, iar poalele scurte, cu „ciurături”, ondulau în dreapta și în stânga, luând mințile celor ce priveau. Femeia trecea din mână în mână, obosind rânduri întregi de flăcăi, fără ca dansa să obosească. De sub genele pe jumătate închise, părea că țisnește un șivoi de vâpae, care năbușia pe tineri și dedea viață și celor bătrâni.

Murarul, venia din când în când până n ușa birtului, privia și se întorcea zâmbind în moară. Își cunoștea nevasta, n'o temea. Adevărat: nu era om să poată spune o vorbă legănată despre ea. Vorbă cu toată lumea, își petrecea, dar nu da ascultare nimănui. Aceasta o știa bărbatul. Când Românii, șugubeți din fire, încercau să-i pună ghiață la inimă, el răspundea cu toată credința: — „Nu s'o născut încă omul acela!”

Românii, meșteri în ale vieții, dedeau numai din cap.

Intr'o vară, aduce cine aduce un fecior tocmai din Ardeal, de prin țara Hațegului și intră n slujbă la un alt ardelean, pripășit la noi, la moș Lisandru Toiag. Feciorul, un fecior frumos și zdravăn, se împrietenii repede cu feciorii din sat. Împrietenit odată, ajunsese și pe la moară. Murărița cu frumusețea ei, tulbură și sufletul acestui fecior. Numai cât acesta, băiat crescut în sărăcie, nu se prea îmbulzea la masa ei. Se așeza într'un colț de masă, la o parte, slobozia pălăria pe ochi și privia. Nu era jucăuș.

Murăriței nu i-a scăpat aceasta din vedere. Prea era de-
dată să-i vadă pe toți învârtindu-se pe lângă ea, ca să nua

bage de seamă pe singurul carele nu se apropia. Și unde mai pui că era, dintre toți, cel mai frumos.

Când pleca, femeia rămânea ca uluită. Simția un greo-mânt pe inimă, o durere mută care-i venia așa, din senin. Cum pleca Sandu, așa-l chema, pieria și bucuria ei. Și zile întregi nu mai putea scăpa de icoana lui.

Bărbatului trebuie să i se fi năzărit ceva, căci venia mai des în birt. Când pleca, părea mai gânditor și pe buze nu-i mai juca surâsul indestulit de altădată.

Astfel trecu iarna și primăvara. Când veni vara, veni și zorul lucrului de câmp, iar moara adormia. Dar în seri senine, când carele încărcate cu grâu treceau prin dreptul morii, răsuna în fiecare sară un glas duios de fluer. Și cum se auzia doina furișându-se în casă ca un oaspe nepoftit, jos prin fereastra deschisă, murarul își vedea nevasta cuprinsă într-o neliniște. Atunci, ochii lui se cerneau, ca și cum ar fi trecut o umbră peste ei.

În dreptul morii, doina se frângea dintr'odată.

Intr'o seară de August, instelată, murarul ședea cu murea lui pe zăgazul morii. Apa Bărzavei venia încet, umflându-se în încăperea ei strimă, ridicându se în opinteli ca omul ajuns la strămtoare, invărtindu-se în rotiri largi cari zbucneau din adâncime. Crengile bătranelor sălcii noduroase, cu pântecul deschis, ținându-și viața numai în coaja îndărătnică, tocmai ca omul bolnav, să plecau somnoroase peste oglinda apei scrijălind în răstimpuri suprafața ei liniștită cu atingerea lor. Sub roata înțepenită, un șivoi de apă spumega văjăind, rostogolindu-se nebun peste vâlul luciu. Ici coea, unde zăgazul era mai slăbit, dungi albastrii țîșneau într'un lanț de stropi mari, bulbucăți. În cuprinsul acestui vuet al apei, cei doi oameni erau ca pierduți. În jurul lor minunatul amurg al verii cădea, plin de taină, ca o îngreunare sufletască.

Deodată, ca o chemare sinistră, răsună cântecul de fluer. La auzul lui, cele două ființe se cutremurară. Cântecul, venind de departe, părea un sfredel care se pironea în dreptul inimii lor, înfigându-se tot mai adânc, purtat de o mână nevăzută. Simțiau cu groază apropierea acestui obiect străin. Eco-ul doinei se puse între ei ca o fantomă. Resfrângerea cântecului venia din amurg ca o ușoară zbatere de aripi, ca un suspin isvorât dintr'un suflet îndurerat. Apa Bărzavei pe de margini începu să se zburlească. Era, ca și cum suprafața ei liniștită s'ar fi turburat de fiorul aceluiaș cân-

tec de fluer. Umbra sălciilor de pe țărm cădea peste apă ca niște linii negre, trase cu degetul...

În dreptul morii, cântecul se curmă brusc, ca și în alte serii... la acelaș loc, ca și când ar fi încremenit pe buze. Liniștea serii pare-că cresc.

Murărița urmăria perdută un *sitar* căzut în apă cum se zbătia, năzuind spre țărm, în vreme ce apa îl trăgea spre mijloc. Mănată de un dor tainic, femeia rupse o răchită lungă și o întinse în calea sitarului; acesta se înclășă de dansa, se ridică din apă, odihni puțin, întinse apoi aripele și dispăru.

— Ce-ai făcut Sido? întrebă murarul.

— L'am scos din vârtej...

În clipele acelea cine știe la ce s'o fi gândit femeia. Murarul tăcu o vreme, apoi întrebă:

— Sido! nu știi tu cine cântă?

Întrebarea venise par'că fără rost, dar la auzul ei, murărița, simți o nădușeală:

— Nu știu, răspunse scurt.

În ochii murarului se ivi un sclipor nelămurit. Putea fi și lumina senină a bucuriei și, mistuitoarea flacără a urii: era scară și nu se vedea.

— Vezi, eu știu. E Sandu, ardeleanul, sluga lui Moș Lisandru...

Murarul apăsă cuvântul *slugă*, ca și cum ar fi voit să-i dea un anumit înțeles.

Femeia nu răspunse. În ochii omului fulgeră earăș scliporul de lumină. Și de data asta, a fost o lumină pribeagă.

Urmă o clipă de tăcere. Apoi omul se apropie de femeie și-i cuprinse mijlocul mlădios și vartos ca piatra. Peptul îi lucra ca un foi, umflat de uraganul patimei vijelioase a dragostei și temerii. Simțea cum i se stinge inima în pept. În ochi tremura icoana unei rugi umile, cerșind un dram de dragoste, căutând un stâlp de razim. Femeia privia rece în ochii cenușii și rugători. Pe încetul par'că o cuprinse un pui de milă.

Întoarse capul și privi departe... în amurg.

Murarul își perdu stăpânirea. Trase cu putere la sine femeia în cât mijlocul trosni în încheeturi. Gura lui căută lăcomă buzele ei iar din peptul chinuit, abia putură să se strecoare cuvintele:

— Spune... spune...

Ea își înțepeni brațele în peptul lui lat, apărându-se.

— Spune — gemu omul...

Femeia cuprinse înțelesul acestor cuvinte cari păreau fără rost. Își perdu pentru o clipă privirea peste apa care năvalia pe sub roata morii și zise limpede:

— Când își va întoarce Bârzava apa!

Murarul schinzi într'un răs nătâng ca de idiot. Din ușa morii, o dungă de lumină căzu pe lopețile roatei și în dăra aceia căderea stropilor părea o ploae de diamante... Orbit de fâșia de lumină un liliac se izbi cu o lovitură surdă de ușa morii...

Peste trei zile, toată valea Bârzavei a știut de vorbele murăriții. Muerile îngălbîniră de năcaz... că, vezi Doamne...

Românii, mai cu „*praflică*” de viață, scăpau câte un surâs șăgalnic pe sub mustețile tunse și tăceau. Când erau însă ei în de ei, se găsea mereu unul care să întrebe:

— Când o să se întoarcă Bârzava?

Și bunii Români râdeau, cu acea bunătate senină, în care nu este pic de răutate ci atâta înțelepciune înțelegătoare a lucrurilor firești.

Singur Moș Ion Orbu, *subășul*,¹⁾ crâsnic și cântăreț de strănă, închizând și ochiul rămas sănătos curma *disputa*:

— Nu râdeți măi oameni.. dacă o zis ea așa... să știți că se întoarce... Măi copii... cu muerea nu-i bine să te prinzi... Omul cuminte să nu-și ia muere frumoasă. Muerea frumoasă e făcută numai pentru omul prost...

Românii aprobau din cap, ca și cum nimic n'ar fi mai firesc pe fața pământului și Moș Ion Orbu par'că ar fi rostit înțelepciunea înțelepciunilor.

Multă vreme însă Bârzava nu vru să se întoarcă.

În Dumineci Moș Ion nu scăpa de întrebarea:

— Nu s'o întors încă Bârzava, Moș Ioane?

Bătrânul pironia lumina ochiului sănătos asupra întrebătorului răspunzând indesaț:

— Nu încă, dar are să se întoarcă acuși!!

Era târziu în toamnă.

Lucrul s'a cam isprăvit și roata morii stetea împedecată cu zilele. Era cum e mai rău, nici toamnă, nici iarnă. Din văzduhul mohorât și căptușit cu neguri, cernia o ploae mărunță, rece. Un vânt pornit din Miazănoapte încremenea firea...

¹⁾ subăș = gornic de câmp în Banat.

Pe o astfel de vreme, trebui murarul să plece la oraș într-o clipă îi veni gândul să se lase. Îi venia așa, ca și cum l'ar pândi o nenorocire, ca și cum iar sta în cale un rău. Un sentiment de rușine îl porni totuși la drum. Femeia îl petrecu cu ochii până ce cocia dispăru la o cotitură a drumului. La moară nu era suflet de creștin. Timpul era umed și pe așa o vreme *nu* vine nimeni să macine. Numai *șăgărtul* (ucenic) morii, un om fără căpătai și fără rost în viață, rămas la moară încă de pe vremea mura-ului celui bătrân, se învârtea încoaci și încolo, căutând ceva ce i-ar putea alunga urâtul, care căsca a gol în tot cuprinsul morii. Prin ușa de către apă, venia câte o pânză de umezeală împinsă de vântul carele hoinărea prin câmpii. Dela o vreme, șăgărtul eși afară pe pod și opinti stavila. Apa îngrămădită, plecă la vale mugind. Ploaia se mai îndesise iar vântul se înfură tot mai mult.

Pe sub seară se ivi o *sovară*. Un om învelit în cojoc, cu clăbățul tras peste urechi deschise ușa dela moară răstindu-se:

— Mă! Cine-i aici?

Dintr'un colț întunecat se deprinse figura șăgărtului.

— Este apă?

— Dacă n'o fi, facem!

— Bun, hai, să descărcăm!

Cei doi oameni eșiră. Sacii se grămădiră lângă ușe și până omul își puse caii la scuteală, șăgărtul slobozi stavila. Apa, oprită dintr'odată, dedea târcoale pe lângă iaz învârtindu-se în cercuri largi umflându-și sâni ca și omul când își simte mânia crescând. Al cu măcinișul veni în moară, lăpădă cojocul și scoase și clăbățul. Era Sandu. Afară, amurgul se pregătea de noapte. În moară beznă și frig. Din odaia de alături, prin broasca ușii, se strecură o rază de lumină pribegind peste podelele albite de făină. Sandu, rezimat de grămada de saci, privia perdut la dăra de lumină și simți cum îl ia frigul dela picioare. Prin ușa închisă se auzia trosnetul lemnului din cuptor.

Apoi moara se lumină dintrodă și un glas moale întrebă :

— Cine-i aici?

— Bună seara jupâneasă! — Eu!

Sandu intra în cercul de lumină.

Murărița la auzul glasului simți că i se oprește inima, iar când dăte cu ochii de figura flăcăului rămase cu ei mari, deschiși. Sandu neștiind ce să facă se juca cu catarămile dela prașdrie. În sufletul lui curat se porni un tre-

mur necunoscut... simțământul unei beții în stare de trezie... și, poate și de frig, el începu să tremure. Femeia liniștită dintrodată, păștea cu ochii frumusețea aceasta de flăcău ca și care nu era altul în tot aretul Bărzavei. Peste fața ei aprinsă trecu un fulger, iar în ochi se zbătu pentru o clipă — biruința. Simția de acum că flăcăul — cel mai frumos flăcău — e al ei, e jucăria ei, poate face cu dansul ce va vrea. Pentru o clipă i se arătă și icoana bărbatului, trecând pe dinaintea inimei. Dar numai pentru o clipă. Și a și dispărut. Vântul gemu undeva în beznă și zvârli pe lângă roată un pumn de răceală în moară. Prin podul morii șăgărtul, fluera a vreme lungă și urît. O nouă undă de răceală făcu, ca flăcăul să se înfioreze.

— Ți-e frig Sandule?

Flăcăul nu răspunse ci, își pironi privirea în fața ei frumoasă. Ea duse mâna la pept și surâse galeș. Era surisul acela chemător, crainicul apropiatei beții... Flăcăul stetea nemișcat. N'a înțeles s'au n'a vrut să înțeleagă. În ochii femeii se aprinse lumina unui fulger. Poate fulgerul mâniei. Dar când ochii ei întâlniră ochii blânzi ai flăcăului, în cari se vedea atâta blândete, se liniști. Deschise ușa larg și-l chemă.

— Hai *în'untru* Sandule să nu răcești!

Nările flăcăului se lărgiră. Din odaia caldă venia miros de busuioc. Mirosul de busuioc îi va fi vrăjit pentru o clipă în suflet icoana unei căsuțe de munte care-l chema din depărtare...

Întră buimac și, pe urma lui ușa căzu în broască ca un țacănit' scurt.

Peste moară se sălășlui o liniște adâncă. Șăgratul s'a culcat să-și mai încălzească oasele... până să se adune apa va fi binișor trecut de miezul nopții.

Stropi mari de ploae izbesc în gîmurile căptușite cu hârtie. Vântul șueră prin toate unghiurile. Unda de lumină furișată din odaia murăritii se joacă, veselă, cu podinele albite. Intunerecul din moară, pornit și el pe jos, deschide gura larg, gata s'o înghită.

Pe după coșurile larg parecă se trezește la viață o lume nouă. Se aud sunete nelămurite, țivlituri ascuțite... umbrele se măresc, iar din pod glasuri tainice par a se prinde în hora pe care o pornește vântul.

Unda de lumină se stinse dintrodată. Intunericul atât a așteptat și căzu peste dansa.

Pe lângă sulul roatei vântul se vâri înlăuntru, ridică făina de pe jos și apucând-o la joc o învârtia prin moară răzând

ca un nebun. Cuprinsul morii se trezi dintrodă ca la o chemare de vrajă.

Pitici mici și hăzi se adunau pe după coș, după saci, își șopteau ceva în taină... clătinau din cap și râdeau apoi, ținându-se de foale. Din fiecare cot părea că răsună același chicot, același răs infundat.

Vântul, nebun din naștere și sătul de joc voi să ese în larg. Cum însă în întunec nu găsea eșirea, se opinti la hârtia cu care era cârpită fereastra; o rupse și năvăli afară purtând în brațe fâșia de faină, hohotind pe sub fereastra murăriței.

Săgărtul obosit, a adormit în podul morii. Apa Bărzavei îngrămădindu-se mereu a atins grinda de deasupra iazului. Văzând că nu i se dă drumul, se învârtia necăjită în cuprinsul de lut apoi, perzându-și răbdarea, o luă îndărăt către sat.

Și'n noaptea aceasta Moș Ion Orbu subășul, era la locul lui de pază. O colibă mică, slabă, pironită tocmai în țărml Bărzavei. Către miezul nopții pe bătrân îl cuprinse o sete. Se sculă, zvârli un braț de răchite peste jăraticul aproape stins. Flăcările sbucniră ca muștrările de conștiință luminând oglinda apei. Ploaia stătuse, vântul se mai domoli. La stânga, de după niște nori luna curioasă cum e își făcea loc cu coatele. Moș Ion se lăsa în genunchi și se pleca peste apă.

Deodată se opri.

— Mă-i, ce drac... nu's beat...

Se frecă la ochi și se înholbă la apă... Murmură ceva... frânturi de cuvinte... Dar iată că peste lumina singurului lui ochi trecu o undă de batjocură și apropiindu-și gura bea lung și întins din apa tulbure. Se ridică, apoi, își șterge mustețile cu mâneca cămeșii.... privește surzând la apa Bărzavei amenițând-o cu degetul lui noduros:

— Apoi tot te întorșezi! Al dracului făptură și muerea.

Ridică din umeri și intră în colibă.

Și'n vreme ce somnul încerca să-l fure, bătrânul vorbea așa cu sine:

— Ehei... așa-i viața...

Adormi.

Afară, luna scăpată dintre nori, îmbrăca lumea în țoale de argint.

Mihail Gașpar

NOCTURNA CLARA

*Vor merge pașii împreună
Turnând, de-a lungul vieții noastre,
Oțelul nopților cu lună
În lanțul umbrelor albastre,
Căci amintirea orei clare
O 'ncheagă magicul oțel
Când fiecare 'mbrățișare
Se toarnă 'n umbră de inel...*

*Iar pentru-o seară de cenușe,
Pe sufletul iubirii noastre,
Noi scrim cu urme de cătușe
Magia nopților albastre,
Când luna par'că te 'mbrăcase,
Ca 'ntr'un decor medieval —
Punând pe-un suflet de mătase
Armura nopții de metal...*

Mai 1923.

Eugen Titeanu

RAVAȘ PENTRU „POVESTEA OMULUI“.

Imi ceri, dragă Pillat, un articol despre „*Povestea omului*“.
Dacă ai ști cât de ciudat sună aci cuvântul acesta: articol!
In acest cumsecade și blajin sat ardelenesc, gălăgiile de
guri precupețe is moarte.

Imaginea cafenelei literare o găzduiești aci cu ușurată
mulțumire: e ca o gheată ruptă și scâlciată pe care ai
uitat-o într'un hotel cu insecte... și te bucuri.

Aci nu-i decât larva prietenească a vitelor ce se întorc
dela pășune, scârțâitul prelung al cumpenelor harnice și
foșnitul vântului ștrengar care vine iute, iute, pe poteca
frunzelor, spre casă... că-i târziu...

Deaceea mi-e bine să scriu despre volumul lui Demostene
Botez.

Ași vrea să scriu cald. Dar cum se scrie oare cald?

Spunând poate simplu ceeace ți-a spus cartea. Am să
incerc.

Dar, ceiace vrea sufletul poeziei lui, o spune el cu în-
făntări așa de adânci, încât marginalele mele pălesc și
se stâng.

Peste nu știu câtă vreme când eu demult voiu fi murit,
Intr'o Duminică de toamnă ca asta'n care plouă, azi,
Va sta'ntr'o sară să asculte cum vântul flueră prin brazi
Un tânăr singur și mahnit...

Își va lua tăcut o carte
Și va ceti aceste rânduri...
Și va simți întâia oară că a mai fost un om odată
Care-a rămas așa'ntr'o sară de toamnă, când ploua, târziu,

Va fi din ce în ce tot mai târziu,
In jur tristețea tot mai grea
Și mâna-și va lăsa-o pe rândurile-aceste
Ca pe mâna mea...

Și nu socotești, citind aceste versuri că acele gânduri
mari și bune, se spun simplu și apropiat (altfel se zice *intim*).

Cu timbru de violoncel, Demostene Botez, cântă în această carte desnădejdea profund omenească a sufletului, nostalgia lăuntrică răscolitoare cu o rană. Dar tristețea cântecului e cântată cu bunătațe, cu resemnare limpede, fără scrășniri de neurastenii de *budoir*, fără scârțait afectat de nervi moderni.

Aș fi iubit pământul ca pe un om,
Pe care îl iubești când l-ai ucis.
Și-aș fi trăit eu sângur ca un pom.

Și-acum mă simt un car de fân cosit
Ădus în târg pe-o noapte ntunecoasă,
Să port pe-aici miresme dela coasă
De flori care-au murit.

Drama liniștită și totuși tare, a clipelor ce duc în gol,
cad greu în singurătate, el și-o altoește sufletește în fire:

Pe dealuri înghețate subț zăpadă,
Am stat s'ascult
De este vre-o suflare pe pământ,
Cum va fi stat întâiul om, demult...
Și am simți și eu că nu mai sânt.

Veniți prieteni, sunt așa de sângur
Cum sunt câmpiile'nghețate
Subț promoroacă,
Pe care nevăzut atărnă din cer tăcerea ca o toacă
În care nimeni nu mai bate.

Dar golul dureros, când simți golul și acolo în plin
avânt erotic:

Pe-ascuns gurile ni s'au încrucișat într'un sărut
Ca doua-arabe cuțitașe cu mănuchi de os;
Și-apoi a rămas fiecare cu sine, tăcut,
Cătând cu ochii parcă ceva pierdut pe jos.

Și el revine în meditația sentimentală:

Mereu simt gândul morții laolaltă
Cu toată amintirea dragostei aceste.
Trec clipele dintr'o parte-a lumii în cealaltă.
Ce tristeță! Și nici o nădejde nu mai este.

Tot mai intensă, panica aceasta sbuciumă și clipele me-
ditației pure:

Pământul trebuie să se dărâme
 În clipa asta,
 Uite!
 Chiar acum;
 Să strivească totul ca pe niște râme,
 Să rămăe sufletele ca un fum...

Câteodată, prin tăria unei imagini, el e și mai adânc
 sugerat într'un simplu fragment, în poezia de pură notație:

E toamnă. Un paianjen părăsit,
 În liniște sunând ca zurgălăii,
 Văzând pustiul ce l-a împânzit
 S'a spânzurat în mijlocul odăii.

Vezi bine, astfel poezia lui duce la acel caracter de vastă
 compoziune umană mărturisită simplu, dureros de cald, cu
 gândul gol ca un trup:

Și-acuma
 M'am uitat la el mahnit,
 Cu milă;
 Avea și el o inimă și îi bătea
 În silă,
 Ca inima mea,—
 Și l-am iubit.

Din pricina acestui caracter așa de uman, atât de intim
 încât versurile lui sună în tine, poezia lui Demostene Botez,
 desface până și în găsirea elementului formal, în imagine,
 în descripție, aceiași însușire de intimitate și firesc:

Pământul parcă ar zâmbi prin vis
 De-o fericire care nu mai este.
 Spun parcă toți cireșii o poveste
 Cu-o zână albă care s'a ucis.

sau:

În ograda'n care colțul erbii esă rar,
 Fluturând cămeșă albă cu tighel,
 Omul bate niște cue într'un car, —
 Și bat cue toate dealurile după el.

și încă:

Ni s'aud de-odată gândurile toate,
 Clar, ca niște oameni ce vorbesc în noi.

Ei bine, ce oare mai firesc, decât aceea ca sufletul acestui poet așa cum ni-l destăinuiesc versurile de mai sus, să fie: atât de mare prieten al târgurilor moldovenești, a căror tristețe umilă, ca dată cu var, al căror pustiu prietenos de casă bătrână, îi găzduiesc așa de prielnic sufletul, pasul și privirea.

Și deaceea zugrăvește el cu atâta iubire poezia acestor târguri moldovenești:

In târgu'n care clopotele sună
Svârlind în streanguri sunetele'n lună,
Și la vecernă prin clopotniți toacă
De parcă nimeni n'are ce să facă,
In târgu'n care vin femei din sate
Să cumpere sicrie îmbrăcate
Și cu cocarde albe de mătăasă
Acelor ce-au murit pe-acasă,—
In târgu-acesta trist în care sânt,
In târgul cel mai trist de pe pământ,
Cu mulți castani ca printr'ua țântirim,
Ce soartă oare a vrut să ne'ntălnim?..

Mai culeg:

In orașul nostru de provincie, în care
Câteodată numai cineva mai moare
Și se știe-adouazi tot ce va fi,
Au murit cinci oameni într'o zi.

Dar, mai cu seamă în „Duminică” rubedenia lui sufletească cu pitorescul așa de al lor, al acestor târguri, ți-l arată aproape de parcă ți-l ar aduce 'n casă;

Pe strada'n care au eșit căței și slugi
Trec în rând recruții tunși și clăpăugi,
Îngăimând din gură-un cântec de ostaș
Ce deșteaptă case goale, prin oraș.

Stau la gard bătrânele în soare,
Stau cu mânilor la gură, gânditoare.
Câinii-ar vrea să-i latre dar li-i lene,
Și se uită după dâșli printre gene.

Ori:

Fiindcă e Duminică, seminaristi
Tot stau în frig uitându-se pe la vitrine,
La ceasornice de nichel, la rubine..
Și la Internat se'ntorc copiii tăcuți și triști.

și, încă o Duminică, cu peisagiul mai gândit :

Un orb pe care-l duce un copil de mână
Cântă-acelaș cântec din catirincă 'ntr'o ogradă.
S'au strâns copii în jurul lui și îl îngână,
Și câțiva trecători s'au oprit și privesc din stradă.

El cântă înainte, și nici nu știe pentru cine,
Un cântec care nu ne place fiindcă e la fel mereu.
Și samănă cu viața noastră-așa de bine,
Și-i trist ca tot trecutul tuturor și-al meu.

Vezi, recitind încă odată versurile lui Demostene Botez, cu sufletul vărut de liniștea acestui sat, cu înțelegerea vânturată de lumina odihnitoare a amurgului în care se preling blajin mugete de boi buni, zâmbesc gândindu-mă la acele discuții ce vor să lămurească puricând, că era mai bun celălalt volum al poetului.

Doamne, dar dacă poezia ciocănește deadreptul în suflet, îi mai poți măsura însușirile cu kilogramul și frumusețile cu metrul?

Dar se vede că poezia lui Botez merge prea de-a-dreptul la suflet. Deaceea criticei i-se încurcă lana pe fus.

Vintilă Russu-Șirianu

OCTAVIAN GOGA LA ACADEMIE

Sentimentalitate românească asemeni cusăturilor pe ii de fete frumoase, asemeni prispelor prietenești, asemeni glasului de naiu și cobză, cu pitorescul simțit, mai mult decât văzut, e poezia din „*Lă noi*”, din „*Lăe Chioru*” și celelalte surori ale acestora.

Sbucium de românism, coclit în ciauul amar de aramă străină, clocotitor înlăuntru, sbucnit aprig în afară, e poezia din „*O! Iul*”, din „*Clăcașii*” și celelalte înrudite.

Pitoresc românesc trecut dincolo de granița valorilor estetice etnice, patriotism ridicat prin putere și adevăr mai sus de prețul său.

Octavian Goga e poetul acestei poezii.

Firești au fost așa dar uralele sufletești ale acelor cari i-au însoțit cu gândul, primirea în sânul Academiei.

C. R.

CÂNTECUL CELOR INCHIȘI

de PAOLO BUZZI

I.

Din fundul monăstirilor.

Ce dulce e să trăiești deoparte, cu totul în Dumnezeu, cu
toți frați!
Chilia bine albită de var, grădinița plină de trandafiri,
crucișul care spune: «Pățimesc toți astfel, afară»,
și țeasta de mort ce-ți este un vesel tovarăș!
și clopoțelul ce sună la ceasurile bune:
la ceasul vecernei, la ceasul cinei, la ceasul scurtului somn.
Acestea ni-s dulci nouă, bărbați cu lungile bărbi neprihănite!
Acestea ni-s dulci nouă, mueri cu scurtele plete neprihănite!
Ea trece, viața, în fața ochilor noștri,
liniștită și sigură ca soarele în fața ferestrelor.

II.

Din fundul bordelelor.

Nu știm să spunem dacă viața e frumoasă sau jalnică.
Ieri am fost îndopată cu bonboane și șampanie;
măine poate voi putrezi de-o rană a iadului.
În timpul zilei ne ținem ca mironosițe,
coasem crini de argint și scrim părinților noștri.
Dacă un băiat frumos vine să ne vadă, îi dăruim iubirea
de fecioară;
noaptea ne preumblăm goale în fața oamenilor,
dar purtăm pe noi un vâl de borangic.
Nu prea știm de ce ne disprețuiesc atâta, afară:
Mai aflî poeți cari ne cinstesc încă:
ei spun că suntem vestalele Templului și ale Timpului
și vroesc ca pe casele noastre
clopote de aur și de argint să-și cânte arpegiile
veșnic, veșnic, departe, departe, pe orașul nesfârșit.

III.

Din fundul cazărmilor.

*Dacă viața toată ar umbla la sunetul goanei,
credem că surzii, chiar dâșii, și-ar rupe timpanul.
Vor să ne facă mai buni, vor ajunge,
câci suntem mai toți buni și ne iubim țara;
dar dacă ar trebui să ne coborîm zilnic pe piețele publice,
prin mulțimele ce urlă, vom sfârși prin a urî civilii.
La urma urmii, e frumos să tragi focuri asupra capetelor
îndesate.*

*Suntem puternici și vrem să ne arătăm puterea.
De altă parte, prea multor oameni le e foame.
Peste doi ani ne va fi foame și nouă.*

IV.

Din fundul spitalelor.

Aici mori alinați. Inchipuește-ți un cimitir ale cărui morminte sunt albe, înfepenite, având fiecare pe el un mort care moare.

Doctorii au un miros de nesuferit;
din fericire bunele surori ne aduc puțin miros de tămâie.
E toamnă: și în rama ferestrelor ne-au rămas copacii
cari ne întristează mai mult decât însăși durerile noastre.
Oh! știm prea bine cad foile de piele și oasele rămân.
Toate duminicile, ca la cimitir, gloata pătrunde,
ne răscolește paturile, și lasă noroi pe lespezile gangului
și ne aduce lucruri bolnave să mâncăm.

Trad. de Ion Pillat

DESPRE MEȘTEȘUGUL LA ARTIST

Sezonul expozițiilor de artă plastică al acestui an, odată trecut, spectatorul interesat se simte asaltat de unele reflexii care i se impun fără voie și pe care, vom încerca să le notăm cu speranța egoistă că ele vor indemna la meditare pe cei interesați.

Incepem cu o primă constatare, spunând că se face pictură cu mult prea multă pentru debușeul restrâns al pieței bucureștene, iar sculptură cu mult mai puțină, fără ca ea prin faptul acesta, să prețuiască mai mult ca valoare: una și alta fiind făcute de către artiști, mai mult cu intenții distractive. Artiști frământați de năzuință pătimește pentru realizarea unui scop, altul decât cel material tangibil ce rezultă din tocmeala cu clienții asupra prețului de vânzare, nu am văzut. Complectăm această constatare de ordin comercial cu alta de ordin estetic afirmând că produsele artistice ce ni s'au înfățișat erau caracteristice numai prin totala lipsă a unei idealități definite. Simpla înrolare sub steagurile impresionismului sau expresionismului nu înseamnă decât o situare a artistului într'un partid sau altul din republica artelor: după căldura și destoinicia arătată în luptă se evidențiază abia idealitatea credinței sale. Când vedem că artistul părăsește partidul schimbându-l cu ușurința oportunistului politician, personalitatea lui nu ne inspiră multă încredere. Ne-a fost dat să vedem impresionisti trecuți peste noapte în lagărul expresionist, fără vre-o stăjenire sufletească din partea lor deși, cele două concepții de artă sunt diametral opuse și într'o vrăjmășie de moarte. Schimbul concepțiilor, unii l'au efectuat și în sens invers și câteodată chiar în mod divers. Nu insistăm, crezând că nu este nevoie, asupra incompatibilității sufletești al acestui dualism de teamă că scrisul nostru să nu pice din cadrul subiectului ce ne-am propus.

Cu toată inconstanța sufletească un lucru trebuia totuși să rămâie stabilit: preocuparea unui cât mai maximale exprimări tehnice. Nu pretindem realizări de capodopere fiindcă

ne dăm seama că artiștilor eșiți dintr'un strat social neștiutor de nevoi estetice sau culturale până mai acum două, trei generații—cum este mica burghezie și chiar cea mare—nu li se poate cere prestații absurde și fiindcă mai știm că apariția talentelor excepționale nu se pot produce decât într'un mediu propice și cultivat cu mult anterior: până la apariția lui *Leonardo da Vinci*, *Michelangelo* sau *Rafael* a fost nevoe de frământările culturale ale Quattrocentului. La noi, departe ca problemele de estetică să fi pătruns în conștiința publicului instruit, ele, din potrivă, nu au pătruns până azi, cu adevărat, nici în conștiința celor obligați la aceasta: artiștii. Dacă se cunoaște că usajul lingurei și cuțitului de masă le-am adoptat—chiar noi artiștii—ca pe o cucerire de recentă civilizație, cel puțin, să nu le întrebuițăm anapoda, bunăoară pentru efectuarea de tablouri și sculpturi. În afară de preocupări de tehnică manuală, fertile ca atare ele purtând stigmatul inconștienței și ignoranței în ale meșteșugului, care este baza solidă a oricărei arte, nu întrezărim altele. Le scuzăm numai prin tinerețea noastră în artă, tinerețe care în alt domeniu se complăce în arborări de cravate și jileci în gust *rastà*. Perpetuarea acestui gen de tinerețe amenință să ia însemnătatea gravă a unei sensibilități precoce, pentru combaterea căreia se impune un tratament radical: munca disciplinată.

Întrebându-ne de cauza invaziei barbarilor în artă, o găsim în preferința, dată dela o vreme de către amatori și critici, temperamentului ce se vădește într'o lucrare prin sburdălnicia pensulei, a accentului tactil la sculptor, care se poate urmări cu ușurință chiar de către profan, constituind însă numai pentru el un suprem argument întru afirmarea existenței unei personalități. În tabloul pictorului și în lutul sculptorului, amatorul urmărește, cu instinct de copoi polițienesc, aceste urme lăsate de agitația sprintenă și nervoasă a degetelor ce port pensula, rezultat al primelor clipe de grăbită înregistrare a primelor senzații. Amatorul nu se mai interesează de subiect și reprezentarea lui, pe dată ce curiozitatea lui a fost satisfăcută în acest sens. Această „l'empreinte” sistem Berthelot pentru amator constituie un indiciu pozitiv, singurul, pentru el sezizabil întru fixarea valorii operei de artă plastică. Dacă o lucrare va purta aceste semne particulare, atuncea, un triumhiu geometric cu baza în sus și cu trei puncte indicate, va fi, la rigoare, acceptat ca portret.

Dacă, vanitatea de a trece drept inițiat, în sfânta taină pe care o înfățișează o operă de artă, îl seduce pe amator să considere valoarea ei după indicii grafologice, nu tot acest motiv îl putem bănuî criticilor. Un critic este obișnuit să situeze pe artist în acord sau desacord cu mediul social, adică, dependent sau nu de gustul și înclinările ce formează spiritul epocii ce se concretizează și printr'un curent în artă. Curentul spre democrație al vieții publice, accentuat pe zi ce trece, cu nemiloasa lui tendință a egalizărilor de tot soiul — în artă impresionismul reduce totalitatea aspectelor fenomenului din natură la singurul aspect: al luminei — a născut în firele deosebite, dorința pătimașă după afirmarea individualității, tare ca voință și răvnă.

Și fiindcă evul mediu cu efervescența energiilor sale psihice și fizice a putut crea opere pline de viață cu toată imperfecțiunea tehnică, îndată ce s'au găsit temperamente în realitate energice numai prin refractarismul lor față de greutățile meseriei, ele au fost încurajate la o producție pripită, fără să isbutească, după cum era și natural, să însemneze un rezultat apreciabil în stare să susțină o comparație cu trecutul. Expresionismul nu a reușit să creeze opere viabile numai prin calcule științifice, lipsind artiștilor emoția inițială trebuincioasă. Expresioniștii au uitat că individualizarea și deci potențarea emoțiilor nu e posibilă pe cale voluntară. Matricea care dă formă emoției rămâne tot sufletul omenesc; o supravalorare prin verb sau poză se condamnă la artificial. Calitatea emoției e rezultatul unei construcții sufletești speciale. Când sentimentul atinge un punct maximal, atunci și expresiunea lui va fi și ea maximală, numai atunci însă, când puțința meșteșugărească va fi egală emoției: *Michel Angelo, Leonardo da Vinci, Delacroix, Grünewald* și câte odată *Dürer* și *Hodler*.

Sunt emoționante, desigur, operele de artă ale evului mediu, însă numai prin emoția ce pare că le agită interior. Exprimarea absolută a emoției prin gest și expresie a fost rezervată lui *Donatello* care, posedă meșteșugul: cheia fermecată cu care deschide cutia sufletului, ca el să năvălească la ferestrele trupului. Sterili de sentiment și meșteșug, expresioniștii își torturează făpturile, din operele lor, cari tipă, urlă, gesticulează, se svârcolesc cu mădularele scrântite, comunicându-ne în locul emoției un fel de „malaise“, comparabilă celei pe care o încercăm în fața pieselor dintr'un muzeu patologic. Grimasa simulează o simțire, fără a

fi un echivalent exterior al ei. Accentuarea mai ales liniară și coloristică a înlesnit teoria individualismului cu ori ce preț. De acest prilej se folosesc diletanții cari se înstăpănesc pe tărâmurile artei. Lipsiți de autocontrolul sever pe care îl posedă un meșteșugar — care, prin această calitate, cunoaște legile armoniei și echilibrului — ei își potențiază impotența până la genialitate, incurajați de mistagogia estetilor psihologi.

Bunele intenții ale lui Picasso, Fernand Léger, Klee, Archipenko, Delaunay, etc., trec de fapte mărețe ca să dovedească că ridicolul rațional poate exista totuși și *ex cathedra*.

Dacă epoci timpurii nu apreciau elixirul emoției turnat în opera de artă, pe care o recunoșteau numai în măiestria eczekuției după model, și-au provocat de aceea pecinginea mediocrităților, ne repugnă înfinit mai mult să primim contrariul: grimasa, surrogat al emoției placat pe un manechin schilod, surrogat al trupului omenesc. Mediocritatea meșteșugarilor manuali bine intenționați și de bună credință o preferăm fumșiștilor și diletanților cu program estetic, înlocuim ad-hoc. Artistul manual poate fi oricând un element didactic — când se mărginește la păstrarea și perfecționarea cunoștințelor tehnice — în dezvoltarea culturală a unui popor. Meșteșugul a fost talismanul pe care au fost stăpâni toți acei pe care umilinta spiritului omenesc îi investește cu calitatea geniului. Prin aplicație serioasă la meșteșug, judecata ni se întărește și nu se lasă surprinsă de artificile imaginației oricât de vii le-ar fi colorile.

Dar, lucru curios, meșteșugul am început să-l perdăm din momentul în care învățământul liber predat în atelierelor pictorilor Renașterii a trecut în instituțiile oficiale de cultură a artei, organizate în spirit eclectic, cu profesori ce nu mai erau maeștrii și cu elevi ce nu mai erau ucenici. Condica de prezentă, din biuroul Academiei, ne convinge că din contactul de două ori pe săptămână, a elevului cu profesorul, strâmt la cap și jachetă, nu a putut naște atmosfera de calm abandon necesară celui aplicat cu tot sufletul în cercetarea corelațiilor dintre fenomenele naturii. Săliile de cursuri academice, lipsite de interes și emulație, au fost părăsite de temperamentele mai vii. Tineretea lor a fost silită să-și alcătuiască totuși, meșteșugul trebuincios, pe apucate. Lipsind controlul sever al autocriticei, care crește numai pe terenul unei culturi intensive a meșteșu-

gului, diletantismul barbar năpădește în arta contemporană.

Importanța meșteșugului este azi o problemă general resimțită și se impune ca o problemă ce-și așteaptă rezolvirea. În această direcție fiind încă totul de făcut, la noi, este timpul ca ea să preocupe, cu deosebire, nu numai cercurile artistice. Înainte de toate se impune o reformă radicală a învățământului în școlile de Arte-Frumoase.

Halul de desorganizare în care a ajuns tehnicește opera de artă, a speriat chiar pe autorii ei cari, nu au găsit alt leac decât întoarcerea la meșteșug. Meșteșugul nu este de cât știință aplicată, această știință fecundată de sentiment va naște opera de artă integral realizată. Stăpân pe meșteșug, artistul va găsi și un procedeu tehnic, propriu în armonie cu facultățile sale intelectuale. Prin investigațiile în fața naturii, artistul descoperă analogii, raporturi ce îi vor îmbogăți mereu experiența. Cuvântul lui *Plutarh* că în artă, nimic din aceea ce este bine făcut, nu este făcut la întâmplare e adevărat mereu. Exteriorizarea unui sentiment nu e posibilă prin artă, decât atunci când sentimentul este susținut de o cât mai perfectă știință tehnică, care va contribui la statornicirea lui într-o formă echilibrată și armonioasă.

Orice artă implică și meșteșug, fără de care arta recade în barbaria vremurilor primitive sau, ce ar fi mai grav, în pustiul diletantismului pretențios.

De conștiința meșteșugului sunt animați artiștii — ce au expus anul acesta — pe opera cărora ne plasăm intențiile articolului de față.

D-l *Iser*, un artist cu o personalitate ce părea definitiv fixată, artistică, pe caracter și expresie, reculegându-se, prin studiu, renunță la orice calitate de extraordinar sau măcar deosebit pe care îl prezintă modelul din natură, ca să prefere aspectul obștesc general comun al fapturilor din natură. Dela accentuarea elementelor diferențiate ca formă sau culoare, trece cu ajutorul analizei la accentuarea elementelor nediferențiate formal și la colorarea locală. Rezultă din stricta aplicare a acestei concepții o îndrumare, ce o apropie într-o câtva măsură de tendința de clasicism. Concomitent, tehnica d-sale suferă o preschimbare radicală, aplicând-o cu dărzie la compoziție, echilibrul masei, volum, formă, modelaj, etc.

Spectacolul străduințelor depuse în acest sens, constituia, pentru noi, cel mai interesant și nou aspect al operei d-sale.

D-l *O. Han*, alt artist pe care meseria îl preocupă cu deosebire. Artă d-sale deși rezumativă nu ocolește elementul expresiv din natură, dinpotrivă, îl caută în atitudini și gesturi. Volumul e consistent, iar forma abreviată în sensul că detaliul se topește cu forma esențială. Accentuarea expresivului corespunde unei intenții psihice, precum arhitectura liniilor de compoziție îi permite să și ridice realizările plastice de-asupra unui realism *terre à terre*. Prin acestea, cât și prin formele interioare, strânse, condensate în conținutul lor prin volumul general, rezultă o stilizare discretă sau brutală după cerințele subiectului ce i-a escitat sensibilitatea.

D-na *I. Brateș* ne constrânge la atențiune prin seriozitatea cu care privește și d-sa problema meșteșugului. Lucrările d-sale, din trecut, văzute rezumativ în formă și culoare, se prezentau pline de o elegantă amploare, ca viziune. Ziua în care însă, privirea d-sale a fixat cu insistență modelul din natură, atitudinea sufletească se schimbă. Aspectul înfățișerilor din natură le prezintă cu o năzuință spre precizie și caracterizare. Tendința aceasta cuprinde și colorarea care acum e aceea particulară modelului. Călăuzită de către instinct, d-na Brateș s'a avântat în luptă cu natura numai cu armele meșteșugului. Cu ochiul atent la corelațiile naturale, dintre forme și colori, descopere frumosul ascuns în concepția de artă realizată care, toată e bazată pe perfecțiunea meșteșugului.

D-na *E. Braun-Melinger* înscrie, sintetic cu o precizie, în linii constructive, formele naturii, fără a le răpi prea mult din plasticitate. Simplitatea mijloacelor sale de compoziție denotă o dispoziție spre organizare, fără ca prin aceasta subiectul să-și piardă relațiile cu natura. Forma și volumul de asemenea, sunt cu multă discreție reduse la esențialul lor. Deși naturalist simțite, subiectelor din natură d-sa, le imprimă o notă de stilizare care în același timp le izolează, fără să le îndepărteze totuși de realitate.

D-l *H. Catargi* cu mult simț de compoziție, cu o culoare uncori plină de seva naturii, alteori brutală, năzuește, bazat pe călăuza sigură ce este meseria, spre o maturitate timpurie. Fenomenele naturii sunt prinse cu hotărâre într-o armură de linii cu rol arhitectonic în tablou, și împrumută de aceea, subiectului o liniște plină de taine.

Ne-a plăcut să ilustrăm convingerile noastre prezentând publicului, din operele artiștilor citați numai laturile ce ne

interesează azi în special. Desigur că recunoaşterea valorii meşteşugului nu poate avea pretenţiunea unei reţete infailibile pentru crearea de capodopere. Dacă tragem o concluzie, e singura posibilă că vedem în cultivarea meşteşugului un reactiv împotriva arbitrarului diletant.

Impulsiunea sufletească nu poate fi înlocuită prin reguli tehnice: noi am voit numai să atragem atenţia asupra elementului cultural pe care îl reprezintă munca nobilă a artistului şi asupra efectului puternic pe care îl putem aştepta când generaţiile viitoare de artişti, graţie terenului pregătit, vor culege roadele osteneţilor noastre.

Francisc Şirato

M. SADOVEANU' LA ACADEMIE

Fără îndoială cel mai puternic şi mai întreg înzestrat prozator al vremii, stăpânind o surprinzător de bogată în mijloace artă a scrisului, talent curgând în cea mai autentic românească albie, Mihail Sadoveanu stăpâneşte şi acea mare taină de a-şi păstra slova mereu tânără.

Şi credem că însuşirea de căpetenie în această privinţă este poezia plină de sevă care clocoteşte în masivitatea de stâncă sănătoasă a scrisului său.

Ajuns la cea mai rotund pânguită maturitate, cariera literară a lui Sadoveanu, departe de a fi sfârşită, păşeşte — încă de aici încolo — în lumina unui rodnic apogeu.

Meşter mare şi îndrăgit de arta scrisului, ca un păstor de fluierul ascultător, Sadoveanu mănuieşte graiul românesc cu măiestrie bogată şi are simţul armoniei acestei limbi până în cele mai mici amănunte.

Evocator puternic şi cald al trecutului nostru, pe care îl iubeşte, cum îşi iubeşte un stejar rădăcina, pictor cu linia şi culoarea bogată, al pitorescului specific sufletului şi pământului românesc, cu însuşiri atât de pline, Mihail Sadoveanu a fost unul din aceia cari înainte, de a-şi avea menirea consacrată oficial de Academia Română, şi-o avea în opinia publică.

C. R.

CRONICA SOCIALĂ

EGALIZAREA SEXELOR PRIN EDUCAREA IMPREUNĂ A SEXELOR

„Cu cât studiile, sporturile sau munca socială covoară barierele exterioare, cu atât mai mult importă ca prin rezerva sa interioară, tânăra față să-și constituie un zid de apărare înatingibil. În aceasta va consista pentru ea emanciparea adevărată”.

Foerster: Școala și caracterul.

Statele-Unite ale Americii, nefiind încurcate de nici o tradiție aristocratică,—își pot permite în toată voia luxul celor mai democratice și mai ciudate măsuri.—

Așa, de pildă,—ne spune Paul Bourget în a sa scriere *Oltre mer*: „Recrutarea elevilor Școalei Militare din Westpoint este atât de curioasă, în cât la prima vedere ea deconectează simțul comun”. — Și cu drept cuvânt, căci în această școală elevii pătrund, nu în baza vreunui examen de admitere, care s'a suprimat tocmai pentru a complăce unui excesiv spirit de egalitate, — ci în baza unei foarte ciudate măsuri, potrivit căreia fiecare deputat are dreptul să aleagă și să impună câte un viitor ofițer.—Și lucru vrednic de ținut minte este că, și în spre săturarea acestui spirit egalitar, și pentru reclamă electorală, deputații aleg de preferință pe cei ieșiți din cele mai de jos straturi sociale.—

„Dar această recrutare democratică—observă Bourget—nu se poate face fără oarecare primejdie.—Dacă ofițerul aristocrat este de temut pentru libertate,—ofițerul fără educație este încă mai de temut pentru armată.—El o distruge și o disolvă, cel puțin în timp de pace, și când el nu este în măsură de a-și asigura prestigiul valorii personale.—Americani au înțeles aceasta, — și în spre înlăturarea răului, ei s'au întrebat: Care dintre toate influențele este cea mai destoinică să îndemne pe un tânăr cam necioplit să se stăpânească și să-și facă educația? Desigur că influența feminină. De aceea, pentru a face ca în existența viitorilor ofițeri să pătrună femeia,—ei au pus să se construiască un vast otel chiar la părțile școalei, în acel admirabil peisaj, pe care îl formează fluviul Hudson și munții.—Și negreșit că frumusețea ținutului, confortul hotelului, și puritatea aerului fac ca să se îmbulzească mulți vizitatori și vizitatoare a căror principală distracție este să privească pe elevi făcând exerciții și să asiste la serbările, pe care ei le dau.—Abia sosit acolo, și sunetul muzicii militare te atrage pe esplanadă.—Sunt elevii școalei din Westpoint, care execută o manevră în eleganta lor uniformă cenușie cu un înțreit rând de nasturi de aur.—Ei trec mereu pe dinaintea unui parter de dame, care li urmăresc, iar în timpul pauzelor, li vezi ieșind

din rânduri pentru a se duce să-și salute cunoștințele.— Pajiștea, în care se desfășură această paradă, umbrită fiind de pomi și înveselită de flori, dă acestei scene înfățișarea unui nespus ne frumos *garden party*.—De trei ori pe săptămână vara, și de două ori iarna,—vizitațiile se duc seara la balurile, pe care le organizează elevii.

Și se asigură—conchide Bourget—că prin acest mijloc se ajunge a se transforma acești neciopliți tineri, recrutați la întâmplare, în niște adevărați *gentlemen*.

De altfel, nici nu e de mirare că acolo se pune atât preț, pe rolul civilizator al femeii,—câci ne spun atâtea cugetători, în frunte cu Anatole France: «Ceeace creează lumea este femeia.—Ea e stăpână aci; nimic nu se face de cât prin ea și numai pentru ea.—Femeia e cea mai de seamă educatoare a bărbatului.—Ea îl învață virtuțile încântătoare: politetea, discrețiunea și acea mândrie compănită.

De aceea, mai întâi în America și apoi în Europa s'a căutat să se facă un mare pas înainte în această direcțiune. Dar lucru vrednic de ținut minte, este că prin așa numita *coeducație*, nu atât disciplinarea și educarea băieților se urmărește, cât mai ales crearea unor mijloace, prin care fetele să-și poată silii pe băieți să le recunoască cel puțin o egală destoinicie și în ceea ce privește îndeletnicirile intelectuale.—Cu alte cuvinte, se caută, ca prin învățământul împreună al fetelor cu băieții să se probeze, că deplină dreptate au femeile, când cer ca și în privința rolului politic și social să fie egalizate cu bărbații.

«Principiul coeducației—ne spune D-na Calypso Botez—este de mult admis și aplicat cu succes în unele țări.—Școlile mixte dela Nord și din Italia au dat rezultate minunate.—Ele au culminat în rezultatele admirabile date în America.

«Femeia, eșită din școala sportărilor comune, va ști să intereseze pe tovarășul său de viață, bărbatul, altfel de până acum.—Bărbatul n'a cunoscut și nici n'a voit să cunoască femeia decât sub un singur aspect, acel sentimental;—n'a ținut să aprecieze în ea decât „la creature d'amour“,—și n'a avut față de femeie altă atitudine decât a dorinței.—Dorința, odată satisfăcută însă interesul bărbatului pentru femeie a încetat, de aci și șubrezenia oricărei legături sufletești.—Viața intimă, personală a femeii a rămas pentru bărbat o carte închisă.—Portretele de femei din întreaga literatură a romanelor psihologice scrise de bărbați, sunt îndeobște interpretări imaginare.

«Când bărbatul se va obișnui din copilărie și până la adolescență să vadă în femeie o ființă de cugetare și capabilă de îndeletniciri identice cu ale lui față de viață, atunci va acorda femeii întreaga stimă care se acordă între egali».

Dar nu e numai atât.—Căci, nu numai pentru «a înlesni femeii să facă dovada capacității ei», se pledează pentru principiul coeducației, ci și pentru a se putea pune temelia așa numitei *educații integrale*. Și cred că nu greșesc dacă afirm că în această privință cererile feminismului merg mână în mână cu cele mai fierbinți dorințe ale socialismului sovietic din Rusia.—Cel puțin, așa ne arată D-l profesor P. Constantinescu — Iași, care în ale sale *propuneri* asupra reformei învățământului secundar, pledează cu foc pentru sistemul coeducației; introdus «cu francheta obișnuită» în Rusia de către educatorii sovietici:

«Pentru desăvârșirea pregătirii tinerilor, pentru a le reproduce cât mai exact icoana vieții în care vor intra, tinerii trebuie să se obișnuiască cu un trai comun încă din școală.—Vor învăța să se respecte

reciproc, să se cunoască îndeaproape din vârsta în care instinctele sexuale stau adormite, ca mai târziu să nu vadă în reprezentanții celuilalt sex o mare enigmă, dornici de a o deslega cât mai curând.—Și mai ales viitorii bărbați nu vor mai vedea în femei decât tovarăsa lor dreaptă, cu care să împartă deopotrivă necazurile și bucuriile.—Astăzi femeia a pătruns ca un factor de primul ordin în viața socială, luând parte alături de bărbat în toate ramurile de activitate și producție.—Și pe ea trebuie s'o deprindem din școală cu viața de mai târziu".—

La noi bine'nțeles că problema coeducației încă nu se agită cu înviersunarea din alte țări.—Abia dacă acum după război Ministerul Instrucțiunii de nevoe „tolerează” funcționarea unor gimnazii mixte în orașele, unde nu s'au putut încă înjgheba școli separate pentru fete.—Și totuși, nelindios este că, odată cu apropiatul triumf al mișcării feministe, se va pune și la noi în aplicare fără nici o rezistență sistemul coeducației tocmai pentru a se veni în ajutor noului așezământ social rezemat pe deplina egalizare politică a sexelor.—

De aceea, nemerit este să ne întrebăm: Va fi mai bine așa?—D-na Calypso Botez cu un nețărmurit entuziasm se grăbește să ne răspundă: „Abia îndrăsnim să întrezărim frumusețea acestui tot armonicos al societății viitoare, care se va înălța pe solidarizarea unor astfel de energii conștiente".—

Și, negreșit că această nespus de entuziastă încheiere se reazemă pe numeroasele certificări ale acelora, care mai ales în America, punând la încercare sistemul coeducației, afirmă că „au obținut rezultatele cele mai satisfăcătoare".—Dar, în drumul lor se ridică marele pedagog elvețian Förster, care le strigă: „Aceasta nu este decât un „impresionism pedagogic", adică o lucrare empirică fără un scop clar definit.—Dar care este baza acestei judecăți? se întreabă el.—Ce se înțelege prin rezultat foarte satisfăcător? Ceea ce se socotește drept un progres, nu este oare pentru alții un pas înapoi, un simptom de degenerescență?"—

Și fapt însemnat este că din capul locului trebuie să se știe că nu este combătut sistemul coeducației în numele și pentru păzirea moralității.—„Ancheta asupra coeducației întreprinsă în școlile superioare din Bavaria—ne spune Förster—mai niciodată n'a semnalat primejdii din punctul de vedere al moralității".—

Când însă se pledează pentru sistemul coeducației—adaogă el—trebuie numaidecât să adăncim chestiunea de principii: „O vedere clară a idealului de atins ne va da și mijloacele de a'l ajunge.—Reddie, pedagogul englez, a pus de curând chestiunea în termeni limpezi: evoluția umană trebuie a tinză să suprima opozițiile spirituale care există între sexe, sau ea trebuie dimpotrivă să și propună să le mențină și să le mai adâncească încă? Care este idealul caracterului bărbătesc, și care al celui femeesc?"—

Căci, nelindios este că cu toată lupta pentru completa egalizare politică și socială a sexelor, chiar cele mai înviersunate feministe nu pot să nu recunoască existența unor aptitudini și însușiri particulare și proprii fiecărui sex.—Așa de pildă, iată ce ne spune în asta privință D-na Calypso Botez:

„Adevărul e că din comparația caracterelor biologice și din manifestările intelectuale ale ambelor sexe, se poate afirma mai degrabă că nu poate fi vorba de o inferioritate sau de o superioritate, ci de o diversitate, care pornind din caracterele și funcțiunile biologice,

se reflectă și asupra funcțiunilor sociale, la care femeia este chemată să participe, conform cu aptitudinile sale particulare.—De altfel, nici nu e nevoie de o egalitate absolută cu bărbatul pentru ca femeia să aducă o parte nebanuită în direcția ce va imprima noii societăți.—Fiecare ins, având a da masei sociale calități specifice, interesul social va fi cu atât mai complex și mai armonic satisfăcut, cu cât vor participa la mișcarea socială toți indivizii cuprinși în masa socială.—Femeia va aduce în activitatea generală însușiri, cari lipsesc bărbatului“.—

Prin urmare, feminismul prin glasul D-nei Botez crede că „femeia va aduce în activitatea generală calități specifice, care lipsesc bărbatului“, chiar atunci când „ființei instinctive de până acum, printr'o pregătire sistematică și integrală, i se va substitui o ființă de inițiativă.“

De aceea, nu e de mirare că în Förster citim următoarele: „i s'a imputat coeducației că nu ține în destul seama de individualitățile diferite ale băiatului și ale fetei.—Nu putem să subliniem îndeajuns această observație: dezvoltările celor două sexe sunt atât de departe de a fi paralele în cât instrucțiunea în comun izbește în același timp și în regulile de igienă și în cele de pedagogie“.—

Și bineînțeles că liberalul pedagog elvețian nu pierde din vedere să adauge: „Fiecare sex trebuie să ia dela celalt câteva din ceea ce îl caracterizează, dar pentru a'l pune în slujba miezului propriu firei sale.—Trebuie ca bărbatul să cultive în sine și unele calități feminine, dar nu pentru a'și slăbi cu cât de puțin energia'i voluntară, ci pentru a se ridica până la stăpânirea de sine potrivit cererilor conștiinței și ale amorului.—Femeia, la rândul ei, va desvolta în sine voiața tenace și virilă, dar nu pentru a se afirma ea însăși în felul unui bărbat, ci mai de grabă pentru a'și întrebuița eroismul în a simpatiza cu un altul, renunțând la sine însăși“.—

Această reciprocă influențare a sexelor însă nu se poate exercita fără oarecare primejdie la o anumită vârstă a copilăriei.—«*Camaraderiile*», ne spune Förster în care se vede uneori un rezultat atât de fericit al coeducației, răpesc adeseori din gentilețea feminină a fetelor aceea ce ele nu o vor mai regăsi în viitor.—Nu este un cuvânt deșert acest «mister al femeii», pe care sufletul bărbatului îl ține drept sfânt, și care exercită asupra'i o atât de adâncă înrăurire.—Să se recitească frumoasele pagini ale lui Ruskin asupra „grădiniilor reginei și asupra misiunii fetelor“.—

În orice caz, fapt sigur este că prin coeducație în timpul adolescenței,—nu băieții sunt influențați în bine de către fete, ci dimpotrivă acestea sunt în primejdie de a împrumuta din deprinderile cele mai rele ale băieților.—

«Ancheta asupra coeducației întreprinsă în școlile superioare din Bavaria—adaogă Förster—ne arată că fetele sunt mai influențate prin manierele băraților, de cât sunt aceștia influențați prin manierele fetelor.—Majoritatea profesorilor bavarezi nu știu nimic de acțiunea îmbolditoare și înobilatoare pe care prezența fetelor se crede că o exercitează asupra băieților.—La rândul lor, acești băetani, fiind și într'o vârstă critică,—fără virilitate ca și fără echilibru,—nu pot să aibă nici o acțiune fericită asupra fetelor: dela băieți ele nu vor învăța de cât o oarecare grosolanie în maniere și în limbaj».

De aceea, nu e de mirare că marele pedagog elvețian conchide: «Pe scurt,—coeducația băieților și a fetelor face imposibilă educația reciprocă a bărbatului și a femeii odată ajunși la maturitate. Așa

că fiecare sex trebuie să găsească și să realizeze propriul său tip în toată a sa plenitudine și puritate mai înainte de a putea să exercite unul asupra altuia vreo influență educativă».—

Deci, după Förster tocmai această mult laudată coeducație, pusă la încercare în timpul copilariei, este o piedică pentru acea bine-făcătoare înrăurire, pe care bărbatul și femeia ajunși la maturitate ar putea să o exercite în chip reciproc.—

«Dar—încheie Förster—dacă noi combatem excesele vieții în comun și uniformizarea metodelor care rezultă din aceste excese,—noi nu avem nimic de obiectat în contra unor dese întâlniri între băieți și fete.—Căci credem că nimic nu se opune la organizarea unor școli noi, în care băieții și fetele, instruiți separat și jucându-se fiecare deosibit,—s'ar întâlni la masă și încă și în alte împrejurări».—

De altfel, tot din cartea pedagogului elvețian aflăm că sistemul coeducației, despre care D-na Botez încă mai crede că în America a dat „rezultate admirabile”,—este astăzi din ce în ce mai scăzut în stima însăși a Americanilor :—„În revista *sexual probleme* D-rul I. Spier constată că opinia publică se schimbă în Statele-Unite în ceea ce privește coeducația.—Mai ales femeile-medice par protivnice sistemului.—Cât despre Stanley Hall, unul din pedagogii cei mai vestiți din Statele-Unite, el susține că această coeducație aduce o „degenerescență a tipului feminin”.—

Dar lucru foarte curios este că această coeducație este învinovățită că ar sta și în drumul fericirii casnice.—

«Coeducația—se întreabă Förster—prepară oare căsătorii fericite?—Nimic nu'i mai nesigur.—Egalitatea nefirească realizată prin munca în comun prepară rău pentru inegalitatea firească a sarcinilor și a trebuințelor soților în căsătorie.—Vechea educație, care sublinia deosebirile și făcea apel la spiritul cavaleresc al bărbatului, era mai bine potrivită pentru realitate.—Un articol din *Atlantic Monthly*, datorit unei femei, face pe noul tip al femeii americane răspunzător de decadența fericirii conjugale».—

Negreșit că nu numai coeducației i se poate atribui faptul că astăzi din ce în ce ni se pare mai întemeiată părerea lui La Rochefoucauld, care afirma că nu ar exista „câsnicii delicioase”.—Cred însă că mulțumită sistemului coeducației aplicat în școlile secundare, băieții și fetele, nu pot să se cunoască mai de aproape fără ca să nu și vadă prea de timpuriu ruinate și risipite iluziile, pe care numai mântuitoare *poezie a depărtării* este vrednică să le păstreze puternice și învoalte.—În ori ce caz, nelindos este că timpuria îngropare a unor anumite iluzii cu privire la femei în genere poate spori numărul celibatarilor.—

Bineînțeles că spunând aceasta, nu uit că mișcarea feministă, nici nu mai pune atâta preț pe vechile și bine înodatele legături ale căsniciei.

„Căsătoria—afirmă D-na Botez—va fi pentru femeia viitoare o funcțiune naturală a vieții, care se va săvârși oricând împrejurările vor fi prielnice, iar nu o carieră—singura carieră a femeii—pentru obținerea căreia se fac eforturi haotice, *foarte* eforturile, toate sacrificiile, se întrebuințează toate subterfugiile într-o preocupare tiranică, care dă imensa majoritate a neurastenicele candidate de măritis.—Femeia devenind necesară pentru orice funcțiune socială, și putându-și face un scop al vieții din exercitarea oricăreia din aceste funcțiuni, necăsătoria nu va mai fi pentru ea o declasare :—legenda amuzantă a „fetei bătrâne” nu va mai avea rost”.

Acesta să fie oare adevărul ?

Sigur cine poate ști?—Cred însă că feministele, în ardoarea de a întrevedea viitorul numai în roz,— se grăbesc să ia dorința lor drept o realitate.—Căci, nelindios este că, dacă cel puțin în astă privință s'ar culege părerile „neurastenicele candidate de măritiş”,—s'ar afla că în imensa lor majoritate ele nu au decât tiranica preocupare de a'și găsi bărbați, care să vrea să se lege cu dănele în fața ofițerului stărei civile.—Și atât de fierbinte le este această dorință în cât în Franța ca și aiurea, se și agită ideea de a se impune prin legi bărbaților obligativitatea căsătoriei, tot așa precum li s'a impus obligativitatea serviciului militar.—

Oricum însă,—fie că femeile, fie că bărbații vor ajunge ca prin triumful feminismului să se desgusteze de căsătorie,—este sigur că cele destănuite de D-na Botez în astă privință întăresc adevărul, pe care încă din 1900 economistul francez Paul Leroy-Beaulieu îl formula astfel:

«Este între împuținarea căsătoriilor ca și a natalității, de o parte,— și mișcarea feministă,—una din acele legături, una din acele influențe reciproce, pe care Germanii le numesc Wechselwirkung.—Căci mișcarea feministă constituie în multe privințe o primejdie serioasă pentru civilizație.—Făcând menajul mai puțin vrednic de dorit, maternitatea mai incomodă și mai de temut, masculinizarea femeii va trebui să împuțineze treptat, treptat natalitatea, care deja în cele mai multe țări civilizate, nu are de cât prea multă tendință ca să scază».—

Dar să ne oprim.—

Ceeace am vroit să arăt, este că sistemul coeducației în școala secundară, dacă poate corespunde unor pripe și prea simetrice concluziuni ale feminismului,—în nici un caz nu poate să ajute la libera dezvoltare și individualizare a caracterului specific femeesc, care în esența lui trebuie să se desăvârșească în toată a sa puritate, tocmai pentru ca dincolo de vremea adolescenței să poată exercita o bine-făcătoare influență educativă asupra caracterului specific bărbătesc.—Și, apoi, după cât se pare, sistemul coeducației, neajutând câtuși de puțin la idealizarea femeii,—în nici un caz nu ne-ar putea duce nici în spre fericirea casnică, și nici în spre sporirea căsătoriilor.—

M. Mihăileanu

TEATRU

„*Patima Roșie*“, la Paris.

În modesta sală de pe rue de Clichy (Théâtre de l'Oeuvre), în care plutesc, obosite și adânci, atâtea fantome din lumea teatrului ibsenian, Tofana d-lui Sorbul a ucis, trei seri la rând, cu o dublă împușcătură de revolver, pe Rudy, omul cu mandolina înzorzonată.

Focurile de revolver devin din ce în ce mai rare în teatrul modern — și e semnificativ; inecate în considerații de acută cerebralitate sau neutralizate de atmosfera blazată a timpului, patimile roșii se decolorează, devin roze. Îndrăgostiții nefericiți se sinucid — în glumă — bând șampanie, ori absorbind narcotice ca hieraticul erou al lui Jean Cocteau (*Le grand écart*); alții își disolvă amarul în subtilitatea legănătoare a înțelepciunii lui Proust, în căutarea voluptoasă a timpului dus. Dacă sinucigașii sunt rari, tigrii amoroși gen Tofana și hingherii d-lui Sorbul sunt și mai rari (de alminteri, serviciile municipale din marile capitale au încetat să mai întrebuințeze „șbîlțul“ Ce decepție pentru d-l Sorbul și ce simbol pentru vremile noastre!)

Astăzi, fără sgomot, fără fast, ucigașii din amorucid, iar sinucigașii se sinucid, cel mult *interior*... Focurile de revolver izbucnesc tot așa de puternic între cei patru pereți imateriali ai sufletului; când cineva își uită iubita credincioasă sau necredincioasă, ce face altceva decât să și-o ucidă... în suflet? Și această uitare plină de peripeții interioare nu echivalează cu o sinucidere?

Acestei interiorizări și acestei disolvări a vieții moderne (în specie, pariziene) îi corespunde o evoluție necesară în literatură; e neîndoielnic că teatrul devine mereu mai puțin teatral, din dispreț pentru acțiunea violentă și exterioară. Iată de ce revolverul Tofanei a detunat sguduitor, ca goarna judecății din urmă și, pe lângă Rudy, și-a ucis, pentru câteva minute sau ceasuri, spectatorii; și iată de ce *Patima Roșie la Paris* sună ca un anahronism plin de sens și de

învăţăminte. După reprezentăţia *Patimei Roşii* eşti pornit să-i cauţi nod în papură. Detestabila limbă a piesei, filosofia găunoasă a lui Şbilt, apostolul sinistru, generozitatea ciudată, absolut particulară, deci neteatră, a lui Castriş, toate acestea îţi prilejuiesc observaţii puţin măgulitoare pentru calitatea piesei. Dar atât nu-i de ajuns pentru a o condamna; zadarnic îţi spui că d-l Sorbul şi-a scris piesa nu cu pana, ci cu parul, că piesa d-sale nu conţine nici un pic de viaţă interioară, capricioasă şi inzezisabilă, aşa cum ne-o serveşte literatura actuală. Zadarnic cauţi un viciu capital, pe temeiul căruia s'o condamni; flueri a pagubă şi capitulezi cu ciudă: da, piesa d-lui Sorbul e o brutală frescă psihologică, lucrată rudimentar şi violent din culorile primare (roşu, galben şi albastru!) ale spectrului sufletesc. Economia piesei e fără cusur; mecanismul ei interior nu-i elegant, dar funcţionează admirabil. Personagiile vor categoric şi nu se joacă de-a baba oarba. Ele nu sunt la curent cu literatura disolvantă şi divină a lui Proust, ci, cu o can-doare juvenilă, iubesc şi ucid. Fiecare din eroii d-lui Sorbul e victima unui cataclism sufletesc, datorită căruia linia lui de conduită se 'ndoaie până la frângere—dar nu se frânge: rămân ei, deşi sunt alţi... Asupra fiecărei scene apasă, plină de sens, toată greutatea scenelor anterioare. Astfel, de pildă, scena finală, această acţiune reciprocă dintre cele două suflete (Tofana, Rudy), aşa de precis analizată pas cu pas, e uimitoare de adevăr; iar scena IX din Actul III, când Tofana sbucneşte pe uşe, ţipând *Rudy, Rudy*, e o minune de precizie, de mişcare, de adevăr, dându-ţi fiorul marilor realizări.

Nu e deci vina d-lui Sorbul dacă revolverul Tofanei ne supără nervii şi nici vina noastră cari deplângem desno-dământul fioros al pesei şi ne gândim că socoteala dintre Rudy şi Tofana se putea „aranja” altminteri. E vina timpului (bietul timp!) a cărui patimă n'a învăluit încă eroii impulsivi şi sanguini ai d-lui Sorbul în vâlul de convenţionalism istoric, prin care trebuiesc privite creaţiunile unei alte epoci, oricât de universal şi de etern adevărate ar fi ele. Intriga *Cidului* e clădită pe un „point d'honneur” irealizabil în viaţa zilelor noastre; din acest punct de vedere e absurd, copilăresc, ridicul (e părerea lui X, mare industriaş). Pentru aceasta, *Cidul* nu e mai puţin „adevărat”, artistic vorbind, şi conţine tot atâta esenţă de viaţă ca oricare dintre marile realizări de artă...

Tot așa, *Patima Roșie*, pentru hipersensibilitatea zilelor noastre e brutală, eroii ei sunt niște copii rău nărași (e părerea d-nei X, soția marelui industriaș, care tocmai și-a schimbat amantul). Pentru asta însă, *Patima Roșie* nu-i mai puțin „adevărată” într'un sens general omenesc, care-i acel al realizării artistice...

Căci formula „adevăr etern și universal” aplicată operei de artă e privită prea simplist. Sufletul nu e alcătuit dintr'un anume număr de planuri, cari se domină efemer și sunt susceptibile de un număr infinit de combinații inedite. Romanele lui Balzac au avut la vremea lor un adevăr de actualitate prin armonia lor cu formula sufletului contemporan; acest adevăr de actualitate a dispărut azi și cutare partizan exclusivist al modernismului e desgustat de compoziția *vieux jeu* a lui Balzac, de monotonia fără expresie a stilului. Adevărații epicuriști intelectuali însă, gustă citind pe Balzac, celălalt adevăr, cel omenesc, care nu mai e al vremii noastre, dar e al sufletului omenesc într'una din ipostazele lui posibile.

Toate aceste considerații sunt, cred, perfect justificate de anahronismul, rodnic în învățăminte, al *Patimei Roșii la Paris*.

Piesa s'a jucat excelent: d-na Elvira Popescu e o Tofană unică, plină de inițiativă în alcătuirea jocului de scenă și subliniind intențiile autorului. Așa, de pildă, e de neuitat ghiontul (pe care autorul nu-l prescrie...) aplicat de Tofana lui Rudy, în scena violului dela sfârșitul actului I. D-l Iancovescu a avut în Actul I o glorioasă intrare 'n scenă. Ne-am bucurat de masca expresivă a d-lui Mihalescu; privirea d-sale rătăcită, sălbatecă, sarcastică amintea cutare personagiu din Dostoiewsky. D-na Stănescu, foarte bine în rol, a fost naivă, cuminte, provincială. D-l Storin pentru care avem o veche admirație, un Castriș corpolent, cam mărișor ca vârstă și, poate, nișel alături cu rolul.

Vasile Munteanu

CĂRȚI, REVISTE, ZIARE

M. Beza. *Romantismul englez*.—(«Cartea Românească», 1923, 155 pag. 25 lei).

Cartea aceasta a ieșit din niște conferințe, pentru care d-l M. Beza de mulți ani așezat la Londra, a făcut un drum mai lung decât l-ar arăta un măsurător geografic de depărtare între gura Tamisei și Fundația Regele Carol. Dintre toate literaturile mari aceea în care ne mișcăm mai stângaci e negreșit cea engleză. Și să vorbești despre o școală literară și chipurile ei reprezentative unui public fără contact cu ele nici prin cunoașterea limbii, nici prin traduceri, e o frumoasă îndrăzneală. D-l M. Beza a avut-o. Ne-aducem aminte de curiozitatea rea, făcută mai cu seamă din aceste gânduri, cu care i-am urmărit conferințele. Ne-așteptam ca sala să se mire sau să nu răspundă. Dar sala nu s'a mirat și a ascultat. Înмănucherea însăși într-o carte a acelor conferințe dă astăzi măsura în care ele au izbutit.

D-l M. Beza era mai potrivit decât alții pentru îndrăzneala să vorbească despre o literatură puțin cunoscută, și să izbutească. O face doar de ani de zile în cursurile despre scrisul și folklorul nostru la Universitatea din Londra. Cel care a fost dăstoinic să oprească luarea aminte a unor ascultători englezi, la ei acasă, asupra unui început de artă socotită acolo balcanică, nu se putea să n'aibă și meșteșugul să ne strecoare fără oboseală niște însemnări biografice și critice originale despre una din strălucitele literaturi ale lumii și mândrii ale minții omenești. Conferințele nici nu erau conferințe decât prin caracterul lor solemn și unic, ci, așa cum se vede din litera acum tipărită, și înaintea noastră, aproape fără schimbări, niște prelegeri și lectii. Dacă Universitatea românească se va hotări să aibă o catedră de engleză, astăzi când pe lângă vechile considerații teoretice și dinastice, aceea de oportunitate se vadește tot mai grăbitoare, întâiul profesor îi stă la îndemână.

Romantismul englez e alcătuit din douăsprezece capitole, iar aceste douăsprezece capitole, din două părți. Cele zece dela mijloc sunt de medalion și de caracterizare a personalităților. În ele întâlnim pe Premergătorii Romantismului, pe Thomas Percy, Ossian și Chatterton, în care școala cea nouă abia pipăie printr'un întunec rar instelat, pe William Blake, ciudatul, pe poetul țaran Robert Burns, pe cei doi deschizători de zare, Wordsworth și Coleridge, pe cântăreții opiului, pe Walter Scott și cele trei mărimi tragice, Byron, Shelley și Keats. Celelalte două, de margine, sunt de prindere a curentului și de fixare a caracterelor generale: Introducerea e o tindă cu puține lucruri destul de luminoasă, iar Încheierea, o privire îndărăt, cu puncte de popas și linii mari de profil, destul de sugestivă. Și într-o parte și în alta, stăruința și adâncirea într'un amănunt care ar descoperi pe savant, lipsesc. După câteva trăsături, chipul sau curentul a trecut,

Cheia unei formule de sfârșit, nu se află. Toate sunt ușoare, străvezii, cu zâmbet și din depărtare. Simți că lupta cea mare s'a dat pentru curățarea de tot ce era prea pământesc și încâtușat de vreme. Cercetătorul, care rămâne în întâiul rând scriitor, a căutat să deslege aici și probleme de compoziție. Știința poate să-și șteargă uneori nedumerită ochelarii; tovarăsa ei literară își învârtă alături neuzitul ei dans de văluri și de sclipiri de pietre.

Romantismul englez amintește de câte ori poate despre legăturile de un fel sau de altul ale acestei școale sau ale preocupărilor ei, cu viața țăranilor dela Dunăre. Când e vorba de o veche traducere, când de strania apropiere dintre cele două folkloruri. Acest adaus prieten o face mai mult a noastră. E încă o însușire a acestei cărți, care e mai mult decât de informație, în întâiul rând, de tact și de îndemănare artistică.

Em. B.

Camil Petrescu. Versuri. (Edit. Cultura Națională) 118 pag. lei 25.

Un volum care are întâi de toate o binevenită însușire: deșteaptă interesul și anume un interes foarte temeinic, plin de curiozitate.

Sunt două întrebări cu rang de problemă ce se ivesc delndată în fața cercetătorului (ca să fim mai gravi nu spunem: cititorului).

Unde și cum se așează această *anume poezie de războiu* a d-lui Camil Petrescu, față de literatura de același gen pe care o cunoaștem, fie la noi (B. Lucă, E. Relgis), fie mai cu seamă aiurea isvorită (literatura activistă germană și ungară ori aceea a unor R. Rolland și H. Barbusse). Aceasta e o primă întrebare mai culturalicește interesantă.

Este poezia d-lui Camil Petrescu, poezie? E a doua întrebare mai intim de artă și prin asta mult mai adânc interesantă, pentru noi.

Întăia chestiune, care în definitiv interesează mai mult ierbarul literar, ne pare destul de limpede. Nu e nevoie de prea multă discuție pentru a se recunoaște că volumul d-lui Petrescu, venind deși simțitor după literatura de războiu, românească și străină, pomenită mai sus, își girează și o notă oarecum originală.

A doua chestiune e o problemă atât de stufoasă, atât de complex discutabilă, încât, înghesuți în coloanele strâmpete ale unei simple recenzii, vom încerca doar câteva sugerări, răsfoind în scris *Versurile* d-lui Camil Petrescu.

D-sa, cu foarte reușită intenție, începe acest *ciclu al morții* cu un poem intelectual, *Ideia*. E o prefață:

«Eu sunt dintre acei
Cu ochi halucinați și mistuiți
Lăuntric,
Cu sufletul mărit,
Căci am văzut idei...»

După accentul acesta, cu aparențe de rigiditate geometrică, în fond însuflețit, al unui temperament cu o meditație *necesar* activă, întregul *ciclu al morții*, se va rotunji ca un singur poem, va fi romanul lăuntric răsucit al intelectualului de sinceră rasă, svârlit brusc în cea mai tragic absurdă, pentru toată *sensibilitatea* lui (nu pentru rațiune) clipă de sânge, nebunie, năruire: războiul.

Indicându-ni-se din speța aceea de intelectual al cărui gând simte

și a cărui sensibilitate gândește, printr'un fel de cinematică psihică care alternează până la contopire elementul intelectual cu cel sufletească, d-l Camil Petrescu, încearcă și reușește din când în când să construiască partea sufletească a acestui roman-poem din fragmente de multe ori pur exterioare. E ca și atunci când treci pe lângă o casă cu doliu la poartă; e nevoie să vezi catafalcul ca să știi că mortul e acolo?

Un șuerat
A descărcat magnetul
Care lega tiranic caravana
Pentru repaos,
Coloana
S'a prăbușit în marginea șoselei
Ca o fantoșe căruia i-ai scos scheletul.

Ca 'n țințirim
Ne îngropăm,
Ne odihnim
Și fără nici o vorbă ne privim
Cu fețe descompuse de cadavre,
Schimbând surâsuri palide de javre
Domesticite, pocăite, resemnate

Sentimentul, întins superiorizat al intelectualului, al acelei *mile schopenhaueriene*, vrea să fie transpus cu viteză, ca o *necesitate* într'un tablou, în câteva notații. Un volum respectabil cu și mai respectabile perorații în sensul acesta ar fi putut vorbi oare mai mult? Și principiul central de existență al *ciclului morții*, îl socotim deplin indicat în aceste câteva versuri. El apare cu momente variate, în nuanțe felurite, e întregit literar vorbind cu inerentă literatură pură. Sunt în această privință câteva rânduri mai cu seamă de reținut:

De-acum ieșim dintre rețele ca pe-o poartă,
Care-mi reține mantaua cu degete de cuie.

În urma noastră imateriale uși se 'nchid.

sau:

Și poate unde ne gândim într'una la neant,
Ne e tot sufletul pustiu
Nu e trecut...
Nu-s amintiri...
Cum nu mai zboară păsări, pe cerul fumuriu.

Undeva pe lume se opriră roți.

E reușită mai ales imaginea din urmă și credem că acolo unde umanitatea sinceră, simplă, vibrează, poezia d-lui C. P., devine ade-vărată. Acolo o, iluziile noastre de imensă și mai materială decât materia, abstracție!) e accentul care mișcă:

„...Prietene soldat, până diseară,
 Până la noapte,
 Pune flori de sticlă rece
 Pe tot ce-a fost...
 Liniștit, liniștit, liniștit...

 Prietene soldat,
 Omoară-ți sufletul cu grije;
 Restul n'are nici o însemnătate:
 De va fi glont, sau colți de schije
 Până la tine nimic nu va străbate...”

sau:

Dar ca pe tavă,
 În iarbă
 La douăzeci de pași apare
 Un cap bălai de neamț sfios, cu barbă
 Și cu mustați de fire de otavă

Se uită cu ochii vii, la cei pe care cad
 Atâtea raze calde
 Și râde luminos,
 Cu fața înflorită
 Stupid de fericire:
 „Die Sonne, Kammerad!”

Și—e încă o notă interesantă dar direct primejdioasă — alături de valori respectabile, d-l Camil Petrescu, dus se pare de un fel de pedantism al raționamentului său estetic, vecin cu cea mai pură îndărătnicie, își permite a lăsa cu bună știință (aceasta se vede) versuri pur și simplu revoltătoare într'un volum care înseamnă totuși ceva. Câteva pilde ciugulite cu cioc veninos:

*Comoara ta de rotunjimi gingașe
 Mireasma-ți de femeie pătimășe.*

(Cu muzică de română de acum trei decenii: unde-i *componistul* Scărlătescu?)

*Dorința-mi galopează delirant
 Spre magicul iluziei potou*

Insuportabile, săcâind nervii până la ciudă, sunt aceste versuri de parvenită intrată în al doilea an de pension (franzuzesc).

Și mai sunt... și aceste flori de hârtie colorată ale unei inexplicabile îndărătnicii, sunt vezi bine în vecinătatea unor versuri adesea pre frumoase ca transparență și gingășie.

Dar, o firi complexe de poeți gânditori!

În definitiv poezia d-lui Camil Petrescu, va fi pentru lirica românească un interesant document dovedind afinitatea atât de firească cu sensibilitatea și gândirea franceză. (Ne gândim mai cu seamă la Paul G raldy și la „*Toi et moi*”, la H. Barbusse și la „*Le feu*”.

V. R. Ș.

Un poet al Adolescenței: Ionel Teodoreanu, (*„Ulita Copilăriei“* — Editura „Cultura Națională“, 1923).

O fericită copilărie literară — risipă sburdalnică de imagini și lumină — a statornicit dela început d-lui Teodoreanu un nume bun în literatura ultimilor ani.

Întăiele rânduri, aproape umede de frăgezime, tipărite în *„Insemnări Literare“* (afluent de seamă al *„Vieții Românești“*) prilejuiau — prin însoțirea lor tineretă — puternic contrast cu scrisul de după război, îmbătrânit și înnoirat de gândul apăsător al morții. Erau frânturi de gânduri, imagini scurte, și mai ales: erau imagini noi, de o uimitoare plasticitate. Deși cioplite în reliefuri fine și luminoase ele nu reveneau numai artistului, ci — în primul rând — poetului: erau proaspete ca niște alge, abia smulse adâncului.

Spre deosebire de mulți din scriitorii generației de astăzi, la cari imaginile sunt, de multe ori, simple zorzoane — *imagini fosile*: piatră moartă, în care nu poți descifra nimic din geologia stărilor sufletești — d-l Teodoreanu folosea *imaginea sintesă*; adică, imaginea mult evocatoare, care-ți apropie sufletul creatorului — cum o apă limpede, prundișul.

Notațiile acestea, în aparență izolate, se întregeau prin conținut, într-atât că formau un fel de jurnal sufleteesc; și, fără îndoială, mulțumita acestui *sufletesc*, d-l Teodoreanu a putut evita artificialul și maniera, care-i pândea ca o rugină metalul de preț al însușirilor literare.

■

În *„Ulita Copilăriei“*, toate aceste calități, se adună, se completează cresc și năzuiesc spre pârguire: copilăria tinde spre adolescență; notațiile devin mai exterioare, deci mai obiective, imaginile mai rare — dar mai bine topite în frază. D-l Teodoreanu rămâne mereu un poet: e atâta melodie lăuntrică în cartea aceasta!

Cele dintâi înmuguriri ale adolescenței: cântec, soare. În hățișurile copilăriei se sparg luminișuri de nedumeriri. Gânduri noi — fugă sprintenă de ciute și îndemnuri neașteptate:

...«Dinu cercă să-și deschidă iscoditor ploapele neliniștite... clipi stângaci și abia desluși — prin tremurul de ploaie subțire al genelor — gleznele goale, sandalele mici... obrazul descoperit i-se roșise treptat, sub privirile pe cari le bănuia îndreptate asupra-i... auzi zornăitul ușor al sandalelor: oare pleca?... o adiere de vânt goli până peste genunchi tulpinele vii ale picioarelor Ioanei... O vazu!... îl copleşe o bucurie vioaie, care-i înfloră inima spre trupul din preajmă: ...Și surăse copilul îmbujorat și viclean... Tresări... Ioana ingenunchiase pe rogojină lângă el: Dinu simți pe grumaz, ca o bură de furtună, vârful degetelor reci — și 'n trup o ploaie fărămițită de fiori... o bulboană roșie îi sorbia sângele spre tâmpile... întreaga lui ființă se prefăcea într'un țipăt pe care-l sfărâmi cu dinții, îl înăbuși cu pumnii, și tot străbate: deschise ochii, apucă un măr înneștire, își îngropă dinții adânc, sălbatec, în trupul acru... Ioana fugi; ochii lui turburi o urmărire până dincolo de dâmb... își ascunse apoi chipul în rogojină: dar inima lui neînfrănată fugea după Ioana ca un galop de faun spre crângul cu ispite...»

Astfel, „*Vacanța cea Mare*” e, fără îndoială, tot ce s'a scris mai bun, în acest gen, la noi.

Ne gândim—de sigur—și la „*Nevinovățiile Viclene*”, ale lui *Luca Ion Caragiale și Gherea*: dar, aici, plăpândeile îndemnuri ale adolescenței sunt aproape strivite sub blocul greoi al amănuntelor inutile; și-apoi, nevinovăția lui Radu este—de multe ori—prea savantă. D-l Teodoreanu însă, reușește să redea o adolescență naivă, cuminte și aromită de toată poezia întâiilor aventuri.

O bucată mai întinsă — am putea spune, dacă ar avea o acțiune mai bine conturată și mai bogată: o nuvelă—ne dă d-l Teodoreanu sub titlul „*Cel din urmă basm*”: adolescența, cu pânze de vis, mănă de adierele dorului de necunoscut, cearcă să ancoreze în viață —dar țărnul dur al vieții, sfârșama întâia iubire a lui Ștefanel: cel din urmă basm...

Așa că, „*Ulița Copilăriei*”, nu poate fi judecată decât ca o carte de poezie: dincolo de zăbrelele frazelor, se străvede un suflet, care se ridică din adânc, se revarsă ca o apă, lăsând în urmă-i nisip de aur—imagini rare, notații plastice; chiar lucrurile depărtate, se colorează — în chipul acesta — cald și luminos.

Așa, de pildă, „*Ulița Copilăriei*”:

„...Ea e o pustnică. A strâns pios tăcerea aruncată de celelalte uliți și s'a dat laoparte de ele. Năzuia poate să iasă din târg, să se îndrume departe, spre munți: să fie acolo o potecă prin bradet. Dar au părăsit-o puterile la marginea târgului și s'a lungit la pământ în dreptul bisericii, a câtorva căsuțe liniștite, alături de căsuța buinicilor și de a noastră. Acolo a rămas”.

Mai norocos decât „*Ulița copilăriei*”, d-l Teodoreanu, a reușit să iasă din târgul scrisului șters și convențional: acum urcă—pe poteca unei curate limbi românești—spre culmi de adevărată poezie.

Al. Bădăuță

Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, Anul IV, No. 6.

Cele o sută de pagini ale Organului Institutului Socială Român sunt grele și de rândul acesta de informație și de doctrină.

Informația e reprezentată, în afară de coloanele dese ale recenziilor, de nu mai puțin decât patru studii scrise de condee cunoscute. Rectorul Universității din Cluj, d-l Dr. Iacobovici, analizează cu cifre și vederi noi curente din sânul studențimii. Conflictul universitar din Cluj, cu ecouri în toate Universitățile noastre, se arată într'o altă lumină. El e legat nu numai cu fenomene clujane dinainte să coborâm noi în Ardeal, dar și cu frământări din alte țări. Problema evreiască în cetatea academică încetează să mai fie o rușine daco-română. Înțeleasă așa, nu i se face un serviciu. Se depărtează numai de deslegare.

D-l Vasile Stoica schițează aproape complect starea de drept și de fapt a Ungurilor în România. Din critica statistică, folosind izvoare ungurești și românești de dinainte de războiu și de acum,

numărul celor mai mulți minoritari dela noi se alege după aproximații cât mai prevăzătoare. Biserica, școală, administrație, justiție, viață economică și intelectuală, cu temeieri istorice și prefaceri cerute de noua orânduire, cu ajutorul Statului și din proprie inițiativă, sunt pentru întâia oară, după cunoștința noastră, atât de cuprinzător și de limpede, cercetate. E deci un rezumat precis și sigur ca un articol de Mare Enciclopedie, care poate fi oricui de folos. Păcat că n'vem pentru fiecare minoritate un studiu inventar corespunzător. Acesta ar avea, într'un format de carte obișnuită, peste 50 de pagini.

D-nii G. G. Antonescu și St. Zeletin sunt ca doi trabanți ai problemei care va preocupa anul viitor secția sociologică a Institutului: învățământul. Unul pedagog teoretician, dă aproape un repertoriu al reformelor necesare, cu o mare pricepere practică în toate încheeturile organizației noastre școlare; te miri numai încă odată că lucruri așa de firești și rostite de o așa autoritate nu sunt curente nu numai nouă, cititorilor de literatură pedagogică, dar și legiuitorilor. Celălalt, profesor, cu o activitate postbelică de câteva zeci de ore pe săptămână, face teorie socială și caută, pe urmele planuitei reforme P. P. Negulescu, fundamentele de moment, de mediu și de rasă, a oricărei organizări de învățământ românesc; admiri numai cum ochiul s'a adaptat metodei și vede toate statornic, la scară și după simplificările ei. D-nia sa e cu un pas în doctrină, așa cum D-l Ralea e cu unul în informație.

Doctrina e reprezentată de viitorul director al „Vieții Românești” și de un mare mort. Ca să fi aflat toată lumea și dela noi, că a murit, că adică a fost mare, ar fi trebuit poate să nu fi fost Evreu și să nu fi sălășluit în viesparul cernăuțean. Cel dintâi e D-l Mihai D. Ralea, proaspăt întors dela Paris, de câteva ori doctor, cu originala sa clasificare a societăților; al doilea, Eugen Ehrlich. „Arhiva” face bine că, cel puțin într'o notă, se oprește asupra personalității lui. Chiar și numai din aceste câteva pagini, despre o latură a fenomenului Marx, izbucnesc însușirile de om de știință acasă în atâtea domenii, de cap original și de scriitor vioi și sigur.

„Cultura Națională” rezolvă tehnic prezentarea acestui material cu o grijă și un gust egal cu acelea care l-au creat.

Em. B.

BIBLIOGRAFIE

- Ionel Teodoreanu. *Ulta Copilăriei*, 30 lei, Edit. „Cultura Națională”. București.
- Cezar Petrescu. *Scrisorile unui răzeș*, 30 lei, idem.
- Ion Pillat. *Pe Argeș în sus*. (Poezii). 30 lei, idem.
- Profesor Dr. G. Marinescu. *Pasteur, Vlașă, Suflul și Opera lui*, Prețul 20 lei, Edit. „Cartea Românească” București.
- I. Caragiale. *Novele, Povestiri*, 20 lei, idem.
- Dr. Urban Jarnic. *Bunica, de Bojena Niemcova*, Prețul 30 lei, idem.
- Pantelimon Diaconescu și P. Cosmulescu, „*Cartea bunului gospodar*”, scrisă pe înțelesul și pentru folosul poporului, Prețul 12 lei, idem.
- Despina M. Sadoveanu. *Un drăcușor de nepoată (după L'Oncle et mon Curé) de Jean de la Brète, în românește*, Prețul 20 lei, idem.
- Th. Speranția. *Tot Anecdote populare vol. III*, Prețul 30 lei, idem.
- Dr. Miron Cristea, Mitropolitul Primat. *Cuvântări, Trei ani de propovăduire pastorală*, Prețul 60 lei, idem.
- Serafim Ionescu. *Ispravă, Piesă în două acte*, Prețul 5 lei, idem.
- Liviu Rebreanu. *Plicul, (Comedie în 3 acte)*, Prețul 18 lei, idem.
- Alex. Macedonski. *Pagini Alese No. 121-122, (Poezii)*, Prețul 2 lei, idem.
- Ion Slavici. *Pagini Alese N-rile 129-130, (Budulea Taichti)*, Prețul 2 lei, idem.
- Ion Adam. *Glume și taclale*, Pagini Alese No. 131, 2 lei, idem.
- Anton Pan. *Nastratin Hoge*, „ „ „ 132, 2 lei, idem.
- Zamfir Arbore. *În temnițele rusești*, „ „ „ 133, 2 lei, idem.
- Gr. Alexandrescu. *Fabule și Satire*, „ „ „ 134, 2 lei, idem.
- V. Alexandri. *Buchetiera din Florența*, „ „ „ 135, 2 lei, idem.
- Alex. Odobescu. *Basmul Bisoceanului*, „ „ „ 136, 2 lei, idem.
- G. Coșbuc. *Cântece de Vitejie*, Pagini Alese No. 137, 2 lei, idem.
- Isabela Sadoveanu. *Biblioteca Minerva No. 41, (Fire de tigroaică) după G. Verga, în românește*, Prețul 3 lei, idem.
- Ion Stroe. *Două vieți. (Schite și nuvele)* Biblioteca Minerva, No. 184, 3 lei, idem.
- Edmondo de Amicis. *Constantinopolul*. Minerva No. 82, 3 lei, idem.
- Victor Anestin. *Cataclismul din Martinica de C. Flamarian*. Minerva No. 84, 6 lei, idem.
- Ion Slavici. *Spiru Călin*. Minerva No. 9, 3 lei, idem.
- Apostol Culea, *Cunoștințe Folositoare Seria C. No. 9, Olanda (Țara și Poporul)*, Prețul 2 lei, idem.
- Ludovic Dauș. *Flaubert G. D-na Bovary (Roman) traducere*, 30 lei, idem.
- D. Anghel și St. O. Ioșif. *La Fontaine, Fabule, traducere*, 20 lei, idem.
- M. Sadoveanu. *Povestiri*, 25 lei, idem.
- I. Găvănescu. *La o răspântie a Istoriei Naționale, Orientare asupra politicii culturale a României întregite*, 15 lei, idem.
- Dr. Med. M. Căhănescu. *Cura de Karlsbad*. 8 lei, idem.
- M. Beza. *Romantismul Englez*. 25 lei, idem.
- E. Isac. *Poeme în proză*. Edit. Tip. Românească. S. A., Oradia Mare.

S U M A R U L:

N. Iorga	Thomas Carlyle
T. Arghezi	Cucuvea (versuri).
N. H. Lahovary	Către pacea internațională, încercări vechi și noi.
A. Maniu	Întoarcere (versuri).
Ion Călugăru	Uciagașul care nu ucide.
V. Voiculescu	L'am lăsat de-a trecut înainte, (versuri).
Emanoil Băcuța	Românii dintre Vidin și Timoc.
I. Vineanu	Slănt (versuri).
G. Cardaș	Documente literare: Scrisorile lui Duiliu Zamfirescu către Iacob Negruzzi.
G. Bacovia	Gol (versuri).
Urmuz	După furtună.
Vladimir Streinu	Răspântie (versuri).
M. Gașpar	Dela noi de pe Bârnavă.
E. Titeanu	Nocturnă clară (versuri).
Vintilă Rădulescu	Răvaș pentru „Povestea Omului”.
Ion Pillat	Din Paolo Buzzati: Cântecul celor închiși (versuri).
Francisc Șirato	Despre meșteșugul la artist.
M. Mihăileanu	Cronica socială: Egalizarea sexelor prin educarea împreună a sexelor.
Vasile Munteanu	Teatru: Patima Roșie, la Paris.

Cărți, Reviste și Ziare. — Bibliografie.

Prețul: 28 lei numărul.

ABONAMENTUL { 200 lei pentru particulari.
 { 300 lei pentru autorități, instituții și societăți.

CARTEA ROMÂNEASCĂ—2441